

Jog

történeti szemle

2012
2. szám

BUDAPEST · GYŐR · MISKOLC · SZEGED

A TARTALOMBÓL

A Kúria döntvényalkotási joga

Az állam felelősségének
nyomában. A marseille-i
merénylet (1934) jogi
dimenzióinak értelmezése

A professzor-mecénás –
Molnár Kálmán tudományos
pályatételei

Kor és büntethetőség.
A fiatalkorúakra vonatkozó
szabályozás Németországban

A kereskedelmi vámok evolúciója
az ókorban és a középkorban

A fizető kezes visszkereseti jogának
történetéhez a római jogban

Molnár Kálmán

TARTALOM

FORRÁS

DARÁK Péter: A Kúria az ítélkezés egységéért.....	1
BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: A Kúria döntvényalkotási joga	2

TANULMÁNY

PÁLVÖLGYI Balázs: Az állam felelősségének nyomában. A marseille-i merénylet (1934) jogi dimenzióinak értelmezése a magyar kormány számára készült egykorú tanulmányokban.....	13
SCHWEITZER Gábor: A professzor-mecénás – Molnár Kálmán tudományos pályatételei.....	20

MŰHELY

LENKOVICS Judit: Kor és büntethetőség. A fiatalokúakra vonatkozó szabályozás Németországban	28
PARDAVI László: A kereskedelmi vámok evolúciója az ókorban és a középkorban.....	37
SIKLÓSI Iván: A fizető kezes visszereseti jogának történetéhez a római jogban.....	44

KÖNYVEKRŐL

Ábrák, képek, jelek – A szimbólumok üzenete, a jogi kultúra jelképei: eljárások, szokások, formák és tárgyak című tanulmánykötetről – RÉVÉSZ T. Mihály.....	48
Angol nyelvű monográfia a kora középkori Salzburg historiográfiájáról – Nótári Tamás könyvéről – ERDEI-BAGI Krisztián.....	52
Különös politikatörténeti jelenség: a Szabadelvű Párt – Pölöskei Ferenc könyvéről – MÁTHÉ Gábor.....	54
Győr város jogászainak életrajzgyűjteménye – ALBERT András.....	56

SZEMLE

Kállay István köszöntése – RÉVÉSZ T. Mihály.....	58
Az alaptörvényről és a történeti alkotmányról – Kerekasztal-beszélgetés az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán – KÉPESSY Imre.....	59
Militarizáció és demilitarizáció a rendvédelemben – Rendvédelem-történeti konferencia – SIMON F. Nándor.....	62
Requiem helyett memento – Gondolatok az 1912. évi katonai jogi kodifikáció 100. évfordulójára Győrött rendezett konferencia kapcsán – FARKAS Ádám.....	65
A Győri Kir. Ítéltábla rövid története és a Győri Kir. Ítéltábla vezetőinek életrajzai – BICZÓ Zalán	67

HÍREK

E számunk szerzői.....	76
------------------------	----

A címlapon:

Molnár Kálmán

(Nagyvárad, 1881. április 7. – Budapest, 1961. március 29.): egyetemi tanár, politikus.

1925-től a pécsi M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem közjogi tanszékének nyilvános rendes tanára, 1945-től a budapesti tudományegyetem jogi karán a közjogi tanszék egyetemi tanára volt, ahonnan 1949 áprilisában vonult nyugállományba. A Szent István Akadémia rendes tagja (1927), a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja (1942; 1949-ben tanácskozó taggá minősítették vissza). 1944 decemberében, a Polgári Demokrata Párt mandátumával, a pécsi egyetem képviselőnek küldte az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe.

Jog

történeti szemle

Nemzetközi szerkesztőbizottság:

Dr. Wilhelm Brauneder (Bécs), Dr. Izsák Lajos (a szerkesztőbizottság elnöke), Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn), Dr. Günter Jerouschek (Jéna), Dr. Srđan Šarkiċ (Újvidék), Dr. Kurt Seelmann (Bázel), Dr. Erik Štenpien (Kassa)

Szerkesztőség: Dr. Barna Attila, Dr. Homoki-Nagy Mária, Dr. Máthé Gábor, Dr. Mezey Barna, Dr. Révész T. Mihály, Dr. Stipta István

Szerkesztő: Élesztős László (e-mail: elesztosl@ajk.elte.hu)

A szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3., II. em. 211. Tel./Fax.: 411-6518

ISSN 0237-7284

Kiadja az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéke, a Károli Gáspár Református Egyetem Jogtörténeti–Jogelméleti Intézete, a Széchenyi István Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Miskolci Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Szegedi Tudományegyetem Magyar Jogtörténeti Tanszéke és a Nemzeti Közszerződési Egyetem Jogtudományi Tanszéke
Felelős kiadó: Dr. Mezey Barna

Kiadói munkák: Gondolat Kiadó

2012. január 1-jétől a visszaállított Kúria jár el Magyarország legfelső bírói fórumaként, s felel egyúttal az ítélezés egységéért és szakmai színvonaláért.*

A Kúria kiemelt feladata a jogegység, az országszerte egységes ítélezési gyakorlat biztosítása, amely a jogbiztonságot szolgálja. Már 100 évvel ezelőtt megfogalmazódott az az igény, hogy ne szülessenek egymással homlokegyenest ellentmondó ítéletek, ugyanakkor – mivel minden jogesetnek külön individualitása van – a bíró elsősorban az igazságos döntést keresse, s azt sose áldozza fel pusztán a jogegység kedvéért.** Úgy gondolom, hogy elődeink intése ma is megdöbbentő, legyen szó akár a jogegységi határozatok meghozataláról, akár azok konkrét ügyben történő alkalmazásáról.

A királyi Curia döntései ugyanakkor nemcsak a jogalkalmazás kérdéseiben, hanem a határozatok formáját illetően is irányt mutattak, különös tekintettel az indokolásra. Napjainkban is aktuálisak Oberschall Adolf kúriai elnök szavai: „A bíró ítélete legyen megnyugtató”. Nem elegendő tehát, ha a bíró igazságos döntést hoz – annak olyan formában és tartalommal kell megszületnie, hogy valamenyny fél számára megnyugtató legyen. Ez csak úgy érhető el, ha az indokolásból világosan kitűnik, hogy a bíró az ügygel részleteiben foglalkozott, feltárta az összes lényeges körülményt, s így megalapozott tényállás birtokában hozta meg döntését.”** Az indokolás kellő hosszúsága és részletezettsége mellett azonban nem feledkezhetünk meg annak tartalmáról sem. A jó bíró a nem jogvégzett felekre

Darák Péter

A Kúria az ítélezés egységéért

is tekintettel van: az ítéletét alátámasztó, magas szakmai színvonalú érvelést közérthetően tudja megfogalmazni.

Minden bírói döntés komoly szellemi munka eredménye; ha a bíró a tényállás felderítésével és jogi minősítésével eljutott az igazságos döntéshez, akkor ezt megfelelő formába is kell öntenie. Ezt követeli az igazságszolgáltatás méltósága és az állampolgárok érdeke. Meggyőződésem, hogy a régi kúriai döntvényeket bemutató tanulmány nem csupán a jogtörténet iránt érdeklődők, hanem valamenyny bíróársam számára tanulságokkal szolgál majd.

* Bódiné dr. Beliznai Kingának a régi magyar királyi Curia döntvényalkotási jogát bemutató, alább következő tanulmánya nem csupán jogtörténeti szempontból jelentős, hanem a jelenkor ítélező bírái számára is fontos üzenetet hordoz.

** A Curia elnökének szava – tudósítás Oberschall Adolf kúriai elnök teljes ülési felszólalásáról (*Jogtudományi Közlöny*, 1907. április 12.)

*** Ld. uo.

A budapesti Markó utcai Kúria épületének szobordiszei

Bódiné Beliznai Kinga

A Kúria döntvényalkotási joga

A bíróságok elsődleges feladata a peres felek vitáinak rendezése, de már a Hármaskönyv is megfogalmazta, hogy az ország rendes bírái (nádor, országbíró, kancellár, személynök) nemcsak jogalkalmazó, hanem jogalkotó hatalommal is rendelkeznek: „[...] ez a mi szokásunk az ország rendes bíráinak ismételt, sőt több ízben egy és ugyanazon renddel, módon és eljárással hozott és alkotott s törvényese végrehajtással is megerősített ítéleteiből és ítélő leveleiből származott.” (HK II. rész 6. cím 11. §)

A bírósági ítéletekben foglalt jogelvek csak annyiban lehettek irányadók egy-egy ügy eldöntésénél, amennyiben azokat az ítélkező fórumok ún. belső erejüknel fogva helyesnek fogadták el.

Az 1723. évi bírósági reform és a *Planum Tabulare*

A hétszemélyes táblát és a királyi táblát magában foglaló királyi Kúria 1723-ban rendszeresen ítélkező és állandósult hatáskörű felsőbíróssággá vált (1723:24–26. tc.). 1723-tól kezdődően a királyi Kúria elvi megállapításokat tartalmazó ítéleteit „*decisiones*”-nek, ha pedig mindkét tábla ugyanabban a jogkérdésben többször is egyformán nyilatkozott, akkor azt „*decisio praejudicium*”-nak, irányadó elvi kijelentésnek nevezték. A magyar bírói jogalkalmazói szokásjog azonban jelentősen eltért az angol *common law*-tól. A magyar bíró ugyanis nem korábbi precedensekre, nem esetről-esetre utalt vissza, hanem a bírósági gyakorlatban kialakult tendenciákra – többek között azért is, mert a korábbi ítéletek nyilván tartása és rendszerezése Magyarországon nem volt olyan alapos, mint Angliában.

A Kúria végzeményei jogi erővel bírtak, az ítéletek ismerteté válásával a felek egy-egy döntést irányelvül fogadtak el. Mária Terézia 1768-ban elrendelte, hogy gyűjtsék össze az 1723 utáni kúriai végzeményeket. Az 1769-ben megjelent *Planum Tabulare* a Kúria döntései

mellett az alsóbb bíróságok ítéletei közül is válogatott, hiszen természeténél fogva nem minden per juthatott fel a Kúriába. Első része a perrendtartásra vonatkozó határozatokat tartalmazta, második része pedig a különböző perekhez kapcsolódó anyagi jogszabályokra vonatkozó döntéseket foglalta magában.

„A vakmerően Fellyebbvivőnek büntetéséről” például a következő végzést olvashatjuk a Mária Terézia-féle döntvénygyűjteményben: „203. (2. Végzés) [...] ha valaki egyenesen és tellyességgel minden Törvényszékek előtt elesik, és az ellent nem álván, még is a' Fellyebbvitelt vakmerően sarkalja, és minden Törvényszékekre felviszi, illyenkor ámbár az ügy külömben a' maga természete szerint a' költségeknak visszatérítéseiket nem kívánja, és ámbár a' Győzedelmes Fél a' költségeket nem kéri; még is a' vesztes azokban elmarasztaltatik, mert méltán büntettetik a' költségeknak visszatérítéseikre az olyan, a' ki a' fundamentomatlan ügyet minden Törvényszékeken keresztül vitte, és annyi Itélőszékeket más ügyeknek hátráltatásokkal fárasztott. Mind a' két Tábla.”¹

Bár a jogírók és a bíróságok is jogforrásként idézték a döntvénygyűjteményt, az abban foglalt elvi megállapodások az ügyek elintézésénél nem kötelezték sem a Kúriát, sem az alsóbb fokú bíróságokat, viszont hű képet adtak a korabeli bírói joggyakorlatról.

Döntvényalkotási jog a 19. században

A *Planum Tabulare*val megindult munkát folytatta Molnár István ügyvéd, aki az 1769 és 1823 közötti időszak döntvényeit adta ki 1823-ban, *Sententiae excelsae curiae regiae intra annum 1769 [...] anni 1823 [...]* címmel. 1822 és 1848 között legfőbb bírói fórumunk minden ítéletét maga adta ki, majd az 1861-ben visszaállított Kúria újra közzétette nyomtatásban ítéleteit, de kellő érdeklődés hiányában azt már 1862-ben megszüntette. A *Jogtudományi Közlöny* mellékleteként 1869 augusztusától, *Curiai határozatok* címmel jelentek meg ismét a Kúria elvi jelentőségű határozatai, azzal a céllal, hogy „az ország legfőbb törvényszéke által vallott elveknek közlése, jelen bonyolódott jogállapotunkban némi tájékozással” szolgáljon.²

Amikor a polgári törvénykezési rendtartás tárgyában kiadott 1868:54. tc. 4. §-a alapján a Kúria szervezete átalakult, annak semmitőszéki osztálya a vitás kérdéseket teljes ülésen tárgyalta és döntötte el, s ezekről döntvénykönyvet vezetett, magára nézve pedig kötelezőnek ismerte el.

Planum Tabulare vagy a' királyi Curiának végzései...
Czövek István 1825. évi kiadásának címlapja

A Kúria legfőbb ítélőszéki osztálya azonban nem alkotott teljes ülési elvi megállapodásokat.³

A magyar jogalkotók a 19. századi porosz, illetve bajor felsőbbírási gyakorlatot mintául véve szabályozták a Kúria döntvényalkotási jogát, miszerint a teljes ülésben hozott elvi megállapodások az illető bíróságot kötelezik az ügyek elintézésénél.

Az 1881:59. tc. (perrendtartási novella) 4. §-a kimondta:

„Az igazságszolgáltatás egyöntetűségének megóvása végett, a vitás elvi kérdések, a magy. kir. Curia polgári tanácsainak teljes ülésében döntetnek el.

Ha ilyen vitás elvi kérdés valamely ügynek elintézése alkalmával merül fel: úgy a tanács többségének, mint a tanács elnökének jogában áll, a vitás elvi kérdést az ügy elintézése előtt, a teljes ülés eldöntése elé terjeszteni.

Ezen felül a magyar kir. Curia elnöke, ha ellentétes elvi alapokon nyugvó határozatokról nyer tudomást, a vitás elvi kérdés eldöntése végett, a teljes ülést késedelem nélkül egybehívja.

A teljes ülés elvi megállapodásai, az ügyek eldöntésénél irányadók.

Az igazságügyminister felhatalmaztatik, hogy a teljes tanács alakításának, a teljes ülési tárgyak előadásának, a tanácskozás és szavazás rendjének, a határozat hitelesítésének, a döntvénykönyv vezetésének, és a döntvények közzétételének módoszatait, a m. kir. Curia meghallgatása után, rendeleti uton állapíthassa meg.”

Polgári törvénykönyv híján a vitás elvi kérdések eldöntése nyomán megszövegezett döntvények rendkívül fontos támpontot adtak az ítélkező bírának.

A törvényi felhatalmazás alapján a 2.214/1881. I. M. E. számú rendelet részletesen szabályozta a polgári ügyekben felmerülő vitás elvi kérdések eldöntésének menetét, a döntvényalkotás folyamatát.

A polgári ügyekben felmerülő vitás elvi kérdések eldöntésére a Kúria polgári tanácsainak bíráiból és elnökeiből, valamint a Kúria elnöke által kirendelt tanácsjegyzőből álló teljes tanács volt hivatott. A teljes tanács elnöke a Kúria elnöke (országbíró) vagy másodelnöke, illetve alelnöke volt.

A teljes tanács akkor birt döntvényalkotási joggal, ha a polgári tanácsok tagjainak több mint fele megjelent az ülésen. Teljes tanács elé akkor kerülhetett a vitás elvi kérdés, ha valamely ügy előadásakor vagy tárgyalásakor vitás elvi kérdés merült fel, illetve ha az előadó vagy a tanács más tagja az előadottal hasonló ügyekben hozott ellentétes elvi alapokon nyugvó kúriai határozatokról tudott.

A vitás elvi kérdést mindig a teljes ügyállás, illetve az ellentétes határozatok előadása és indoklásuk felolvasása után tárgyalta a teljes tanács. Az előadói tisztelet azok a bírák töltötték be, akik a vitás elvi kérdésekre alapul szolgált ügyek előadói voltak.

A teljes tanácsban először az előadó terjesztette elő indokolt véleményét, amelyet az esetleges ellenindítvány, valamint a hozzászólások követtek. A tanácskozás befejezése után szavazásra⁴ került sor, majd az elnök a teljes ülésben hozott elvi megállapodást rövid indoklással kihirdette, és a döntvény szövegezésére bizottságot nevezett

ki. A szövegező bizottság két bírából és egy jegyzőkönyvvezetőből állt.

A döntvényeket indokolni kellett, amelynek szövegezése szintén a bizottságra hárult. A döntvényt és indoklásának teljes szövegét a teljes tanács üléséről készült jegyzőkönyvbe be kellett vezetni, és az elnöknek, a jegyzőkönyvvezetőnek és a két bírói tagnak alá kellett írnia.

A döntvény és indoklása szövegének hitelesítésére a Kúria elnökének újabb teljes ülést (hitelesítési teljes ülés) kellett összehívnia. A döntvények teljes szövegét a hitelesítés után az 1882. január 1-jével megnyitott „döntvénykönyv”-be kellett beírni, és közzétételre a hivatalos lapnak megküldeni.

„A döntvénykönyvbe f. sz. alatt első sorban a vitás elvi kérdések, ezek után pedig az azokra hozott döntvények azon teljes tanácsülések idejének kitételével, a melyekben hozattak és hitelesítettek, úgy irandók be, hogy a netaláni íráshibák következtében szükséges kiigazítások az egyes lapok szélén beirathassanak.” A döntvénykönyvhöz betűrendes tárgymutatót kellett készíteni.

A kir. ítélőtáblák és kir. főügyészségek szervezéséről szóló 1890:25. tc. decentralizálta a táblákat, a korábbi kettő helyett tizenegyre emelte az ítélőtáblák számát. Ez szükségessé tette, hogy az ítélőtáblák döntvényalkotási joga a Kúria felügyelete alá kerüljön, hiszen a táblák számszerű növekedése az eltérő joggyakorlat kialakulásának veszélyét hordozta magában.

A jogegységesítő törekvések a törvény 13. §-ában fogalmazódtak meg:

„A kir. ítélőtábla azokban az ügyekben, melyekben a törvény szerint mint utolsó foku bíróság jár el, a felmerült vitás elvi jelentőségű jogkérdéseket teljes ülésben dönti el.

A teljes ülés elvi megállapodását az illető kir. tábla tanácsai mindaddig követni tartoznak, míg azt újabb teljes ülési megállapodás meg nem változtatja.

Mindenkir. ítélőtábla köteles elvi megállapodását a többi kir. ítélőtáblával közölni, s azt úgy a kir. igazságügyministerhez, mint a kir. curia elnökéhez fölterjeszteni.

Ha akár a kir. igazságügyminister, akár a kir. curia elnöke arról győződnek meg, hogy az egyes kir. ítélőtáblák ellentétes elvi jelentőségű megállapodásra jutottak: haladéknélkül intézkednek, hogy a jogegység megóvása végett a felmerült kérdés a kir. curia megfelelő teljes ülése elé terjesztessék.

A kir. curia teljes ülési megállapodását a kir. ítélőtáblák mindaddig követni tartoznak, míg azt a kir. curia újabb teljes ülési megállapodással meg nem változtatja.

Bármelykir. ítélőtábla teljes ülése, a szavazatoknak legalább kétharmadrészével hozott határozata alapján, a kir. curia teljes ülési megállapodásának megváltoztatása céljából indokolt felterjesztést tehet, mely esetben a kérdés a kir. curia megfelelő teljes ülése által újból eldöntendő. [...]”

A kir. ítélőtáblák és a kir. Curia teljes üléseinek szabályozása tárgyában kiadott 4.214/1891. I. M. E. számú rendelet kimondta, hogy a Kúria elnökének kell gondoskodnia arról, hogy a kir. ítélőtábláktól hozzá felterjesztett teljes ülési döntvényeket más tárgyaktól elkülönítve kezeljenek, nyilvántartsanak és „egymással esetről-esetre

egybehasonlítottassanak". Ha a Kúria elnöke meggyőződött arról, hogy a felterjesztett ítéletáblai döntvény a nyilván- tartott ítéletáblai döntvények valamelyikével ellentétes, vagy ha erre őt az igazságügy-miniszter figyelmeztette, intézkedett azon ügyek iratainak hivatalból való beszer- zése iránt, amelyekben az illető ítéletáblák ellentétes elvi jelentőségű megállapodásokat hoztak. A Kúria elnöke egy vagy két előadót rendelt ki a jogkérdés szövegének előze- tes megállapítására, annak eldöntésére pedig – a vitás jog- kérdés függvényében – polgári vagy büntető, esetlegesen polgári és büntető teljes ülést tűzött ki.

A Kúria teljes ülési döntvényeit, amelyek az egyes ügyekben korábban hozott határozatokat nem érinthették, az ítéletáblának mindaddig követniük kellett, míg azokat a Kúria újabb teljes ülési döntvényével meg nem változtatta.

Büntetőjogi döntvényalkotás a 20. század elején

A bűnvádi perrendtartásról szóló 1896:33. tc. módosítása és kiegészítése tárgyában született 1907:18. tc. „az igazságszolgá- tás egyöntetűségének megóvása” érdekében a következőket rendel- te el:

„3. § [...] büntető ügyekben a vitás elvi kérdések a kir. Curia bün- tető tanácsainak teljes ülésében döntetnek el. Ha a felmerült vitás elvi kérdés nem csupán büntetőjogi természetű, annak eldöntése végett vegyes teljes ülést kell tartani, a mely a kir. Curiának összes büntető és polgári tanácsaiból alakul.

Ha a kir. Curia valamelyik bün- tető tanácsának többsége valamely vitás elvi kérdés megoldásánál el kíván térni a kir. Curiának bün- tető teljes ülésén, vagy vegyes teljes ülésén korábban hozott határoza- tától, a tanács elnöke köteles az ügy elintézését felfüggeszteni, a megoldandó vitás elvi kérdést szö- vegeztetni s ezt a kir. Curia elnöké- nek büntető teljes ülési vagy vegyes teljes ülési határozat kioszkölése végett megküldeni.

[...] a kir. Curia elnöke, ha a kir. Curiának ellentétes elvi alapon nyugvó büntetőjogi határozatairól nyer tudomást, a vitás elvi kérdés eldöntése végett a büntető vagy a vegyes teljes ülést késedelem nélkül egybehívja.

A kir. Curiának büntető teljes ülési és vegyes teljes ülé- si határozata a büntető ügyek eldöntésénél irányadó. [...]

4. § A kir. Curia büntető teljes ülésének és vegyes teljes ülésének határozataiból, valamint a kir. Curiának büntető ügyekben hozott egyéb elvi határozataiból hivatalos gyűj- teményt kell készíteni.⁵ A gyűjteménybe felveendő elvi ha-

tározatokat bizottság választja ki, a mely bizottság elnöke a kir. Curia büntető szakosztályának vezetője, tagjai pedig a kir. Curia büntető tanácsainak vezetői és a koronaügyész vagy helyettese. A gyűjteményt, mint a kir. Curiának hivata- los kiadványát, az igazságügyminiszter téteti közzé.”

A törvényi felhatalmazás alapján a 17.700/1907. I. M. számú rendelet kimondta, hogy a Kúria felülbírálata alá tartozó büntető ügyekben felmerülő elvi kérdéseket a Kú- ria büntető tanácsainak teljes ülésében kellett eldönteni,

- ha a Kúria valamelyik büntető tanácsának többsége valamely vitás elvi kérdés megoldásánál el kívánt térni a Kúria büntető teljes ülésén hozott korábbi határozatától;
- ha a Kúria elnöke a Kuriának ellentétes elvi alapon nyugvó büntetőjogi határozatairól szerzett tudomást.

A büntető és a vegyes teljes ülésre a koronaügyészt is meg kellett hívni, aki véleményét az előadó után az ülés folya- mán bármikor kifejhette, a vitában többször felszólalha- tott, de a kérdés eldöntésére vonatkozó szavazás előtt az üléstől távoznia kellett (a szavazás után visszatérhetett).

A Kuriának büntető vagy vegyes teljes ülést kellett tar- tania akkor is, ha a Kúria elnöke arról győződött meg, vagy ha őt az igazságügy-miniszter arra fi- gyelmeztette, hogy egyes királyi ítéletáblák büntető vagy vegyes teljes ülései ellentétes teljes ülési határozatokat hoztak.

Az ügy előadójának „az elvi kérdés szabatos szövegével” ér- tesítenie kellett a büntető tanács vezetőjét, ha a jogegység érdeke- ben használt vagy más perorvos- lat esetén valamely büntetőügy előadásra vagy tárgyalásra elő- készítésekor azt tapasztalta, hogy az elintézés olyan elvi kérdéshez kapcsolódik, amelyet véleménye szerint a Kuriának a *Büntetőjogi Határozatok Tárába* felvett nem teljes ülési határozatától eltérően kellene eldönteni, vagy amely a Kúria teljes ülési vagy Büntető- jogi Határozatok Tárába felvett nem teljes ülési határozatával még nem került eldöntésre.

A tanács vezetője ez esetben az elvi kérdés szövegét és a bün-

tetőügy előadói határozati tervezetét az ülést megelőzően közölte a tanács többi tagjával, hogy az elvi kérdés eldön- tését az ülésre kellő módon elő lehessen készíteni.

Elvi határozat hozatala esetén az előadói ív első olda- lára fel kellett jegyezni az „elvi” szót, és a határozatot az ügyiratokkal együtt a büntetőjogi bizottság⁶ elnökének át kellett adnia.

A 17.700/1907. I. M. számú rendelet szólt a *Büntető- jogi Határozatok Táráról* is. Eszerint a *Büntetőjogi Hatá- rozatok Tárába* fel kellett venni:

Büntetőjogi Határozatok Tára 1907. évi kiadása

1. a Kúria büntető teljes ülésének és vegyes teljes ülésének a határozatait, ideértve az e rendelet életbelépése előtt hozott és még hatályban lévő teljes ülési határozatokat is,
2. a jogegység érdekében használt perorvoslat folytán, akár e rendelet életbelépése előtt, akár azután hozott határozatok közül azokat, amelyeknek felvételét a büntetőjogi bizottság elrendelte,
3. a Kúriának e rendelet életbelépése után büntetőügyekben hozott olyan nem teljes ülési elvi határozatait, amelyeknek felvételét a büntetőjogi bizottság elrendelte.

A büntető és vegyes teljes ülési határozatokat indoklásukkal együtt, egységes szerkezetben kellett felvenni a *Büntetőjogi Határozatok Tárába*.

Nem teljes ülési elvi határozatok esetén a következőket kellett közzétenni:

1. az elvi kijelentést tartalmazó fejezetet,
2. a határozat számát és keltét, valamint a meghozatalában közreműködött elnök, előadó és koronaügyész-ségi tag nevét,
3. a tényvázatot, amennyiben az eset az indoklásban nem volt „oly módon előadva, hogy abból teljesen megérthető legyen”,
4. a határozat és indoklása azon részének szövegét, amely az elvi kérdésre vonatkozott.

A büntetőjogi határozatok szerkezete

Elvi jelentőségű határozat

Ha az esküdtbíróság a vádlottat a nyomtatvány útján elkövetett izgatás vádja alól felmenti, a lefoglalt nyomtatvány elkobzásának és megsemmisítésének a Btk. 62. §-a alapján nincs helye.

E. H.⁷ 1898. június hó 18-án 169/B. 1898. sz. Elnök: Czorda Bódog kúriai másodelnök. Előadó: Schedius Lajos kúriai bíró

I.

36727/1897. sz. vizsgálóbírói végzés: A Magyar Néplap 1896. évi augusztus 13-diki 97. számának a kir. ügyészség részéről az abban foglalt Elvadulás című cikk miatt a Btk. 62. §-a alapján indítványozott *bűnvádi eljárás folyamatba vételét* s ezen hírlappéldányok lefoglalását a vizsgálóbíró megtagadja.

Indokok: [...]

II.

46350/1897. sz. A b.-i kir. büntető törvényszék az Elvadulás című röpirat és a Magyar Néplap című hírlap példányainak elkobzása tárgyában folytatott ügyben a kir. ügyészségnek a vizsgálóbíró 36727/97. számú végzése ellen bejelentett fellebbezése felett 1897. június hó 25-én *következőleg végzett*: [...]

III.

8369/1897. sz. A b.-i kir. ítélőtábla az Elvadulás című röpiratnak és a Magyar Néplap 1896. évi 97. számának elkobzási iránt folyamatba tett bűnügyet, melyben a b.-i

kir. büntető törvényszék 1897. június hó 25-én 46350/B. sz. a. végzést hozott, a kir. ügyésznek fellebbezése folytán 1897. október 18-án tartott zárt ülésben vizsgálat alá vévén, *következő végzést hozott*: [...]

IV.

169/1898. B. sz. A kir. Kúria az Elvadulás című röpiratnak és a Magyar Néplap 1896. évi 97. számának elkobzása tárgyában a b.-i kir. büntető törvényszék előtt folyamatba tett s ennek vizsgálóbírája által 1897. évi január 20-án 36727. sz. alatt, a törvényszék által 1897. évi január 25-én 46350. sz. alatt a b.-i kir. ítélőtábla által pedig a kir. ügyész fellebbezésére 1897. évi október 18-án 8369. sz. a. elintézt büntető ügyben a kir. ügyész fellebbezése folytán *végzést hozott*:

A kir. ítélőtábla végzése az alsófokú bíróságok végzéseiből elfogadott indokok alapján helyben hagyatik.¹⁰

A jogegység érdekében használt perorvoslat folytán hozott határozat

A magánindítványnak a jogosított részéről történő visszavonása után, a magánindítványra üldözendő bűncselekmény miatt emelt vád fenntartására a közvádoló nem jogosult. A közvádoló által fenntartott illy vádra hozott büntető ítélet a Bp. 326.§-ának 4. pontjában foglalt rendelkezést sérti.

J. E.¹¹ 1903. február hó 4-én 1023/1903. sz. Elnök: Bömches Gyula kúriai bíró. Előadó: dr. Szegheő Ignác kúriai bíró. Koronaügyészség: dr. Székely Ferenc koronaügyész

A kir. Kúria a becsületsértés vétsége miatt vádolt T. Zs. és ettől becsületsértés vétsége miatt visszavádolt V. L.-né ellen a b.-i kir. járásbíróság előtt folyamatba tett s ugyanott 1902. évi február 6-án 1902. B. 7/5. sz. a. jogerős ítélettel elintézt bűnvádi perben a koronaügyésznek a jogegység érdekében használt perorvoslata folytán *következő ítéletet hozott*: [...]

Indokok: [...]¹²

Teljes ülési határozat

A Btk. 247. §-ának második bekezdése nem alkalmazandó az ellen, aki a gyámságára, gondnokságára, nevelésére, tanítására vagy felügyeletére bízott személyt arra csábítja, hogy nemileg vele közösüljön, vagy nemi vagy természetelleni fajtalanságot vele kövessen el.

T. H.¹³ 89. sz. 1908. évi február hó 28-án. Elnök: Bernáth Géza kúriai másodelnök. Előadó: Deák Péter, a kir. Kúriához beosztott ítélőtáblai bíró. Koronaügyészség: Baumgarten Izidor koronaügyészi helyettes.

Alkalmazandó-e a Btk. 247.§-ának második bekezdése nem alkalmazandó az ellen is, aki a gyámságára, gondnokságára, nevelésére, tanítására vagy felügyeletére bízott személyt arra csábítja, hogy nemileg vele közösüljön, vagy nemi vagy természetelleni fajtalanságot vele kövessen el?

(A 906/B. 1882., 8822/B. 1888., 5035/B. 1898., 7062/B. 1899., 3308/B. 1900., 10136/B. 1902., 8554/B. 1903., 9667/B. 1907., 6153/B. 1904., 10021/B. 1895., 3284/B. 1902. számokhoz)

Határozat: A Btk. 247.§-ának második bekezdése nem alkalmazandó az ellen, aki a gyámságára, gondnokságára, nevelésére, tanítására vagy felügyeletére bízott személyt arra csábítja, hogy nemileg vele közösjön, vagy nemi vagy természetelleni fajtalanságot vele kövessen el.

Indokok: [...]

Mindezekhez képest a fenti határozatot kellett hozni.¹⁴

Polgári jogi döntvényalkotás a 20. század elején

A polgári perrendtartásról szóló 1911. évi I. törvénycikk életbeléptetéséről szóló 1912:54. tc. negyedik címe a Kúria döntvényeiről rendelkezett.

„70. § Az igazságszolgáltatás egyöntetűségének megóvása végett a vitás elvi kérdést a kir. Kúriának erre a célra alakított tanácsa (jogegységi tanács) dönti el:

1. ha a kir. Kúria valamelyik tanácsa elvi kérdésben el kíván térni a kir. Kúriának ugyanazt az elvi kérdést eldöntő oly határozatától, a mely a hivatalos gyűjteménybe (78. §) fel van véve;

2. ha a kir. Kúria ellentétes elvi alapon nyugvó határozatokat hozott, vagy ha a kir. ítélőtáblák, a kir. törvényszékek vagy a kir. járásbírók elvi kérdésben ellentétes gyakorlatot folytatnak, és a kir. Kúria elnöke vagy az igazságügyminiszter a vitás elvi kérdés egyöntetű eldöntésének biztosítását jövőre szükségesnek tartja.

A kir. Kúrián ily elvi kérdések eldöntésére évenként négy tanácsot kell alakítani, még pedig:

közpolgári ügyekben,

telekkönyvi, urbéri és birtokrendezési ügyekben,

váltó-, kereskedelmi és csődügyekben,

bűnvádi ügyekben.

Mindegyik tanács a kir. Kúria elnökének, másodelnökének vagy helyettesüknek elnöklete alatt - az elnökön kívül - tíz tagból áll. [...]

71. § A kir. Kúria teljes ülésében kell eldönteni a vitás elvi kérdést:

1. ha a kir. Kúria valamelyik tanácsa elvi kérdésben el kíván térni a kir. Kúriának az előbbi § értelmében a jogegység megóvására hozott határozatától (jogegységi határozatától) vagy a kir. Kúriának teljes ülésében hozott határozatától;

2. ha a kir. Kúria elnöke vagy az igazságügyminiszter a kir. Kúria jogegységi vagy teljes ülési határozatának megváltoztatását szükségesnek tartja.

A teljes ülés polgári jogi természetű vitás elvi kérdés esetében a polgári tanácsok tagjaiból, büntetőjogi természetű vitás elvi kérdés esetében a büntető tanácsok tagjaiból, ha pedig a felmerült vitás elvi kérdés nem csupán polgári jogi vagy nem csupán büntetőjogi természetű, a vegyes teljes ülés a kir. Kúria polgári és büntető összes tanácsainak tagjaiból alakul.

72. § Ha a kir. Kúria valamelyik tanácsa elvi kérdésben el kíván térni a kir. Kúriának a hivatalos gyűjteménybe (78. §) felvett, a 70. § alapján hozott jogegységi vagy pedig teljes ülési határozatától, az illető tanács elnöke köteles az ügy elintézését felfüggeszteni, az elvi kérdést szövegeztetni és a kir. Kúria elnökének bemutatni.

73. § A kir. Kúria elnöke, ha olyan esetről nyer tudomást, a melyben az elvi kérdés eldöntésének helye van [...], a 70. § esetében az e § szerint alakított megfelelő tanácsot, a 71. § esetében pedig a teljes ülést késedelem nélkül egybehívja.

74. § [...] A jogegységi tanács valamint a teljes ülés elé terjesztett minden kérdésben a koronaügyész vagy helyettesét meg kell hallgatni.

75. § A kir. Kúriának jogegységi [...], valamint teljes ülési határozatát a bíróságok mindaddig követni kötelesek, a mig azt a kir. Kúria teljes ülése meg nem változtatja. [...]

76. § Bármelyik kir. ítélőtábla teljes ülése a jelenlevők szavazatának legalább kétharmadrészével hozott határozat alapján a kir. Kúria jogegységi vagy teljes ülési határozatának megváltoztatása céljából indokolt felterjesztést tehet, mely esetben a kérdést a kir. Kúria megfelelő teljes ülése újból eldönti.

Az ügy elintézését azonban ebből az okból nem szabad felfüggeszteni. [...]

78. § A kir. Kúria teljes ülési határozataiból, jogegységi határozataiból és egyéb elvi határozataiból hivatalos gyűjteményt kell készíteni, illetőleg büntető ügyekben az 1907:XVIII. tc. 4. §-a alapján készített hivatalos gyűjteményt folytatni.

A gyűjteménybe felveendő elvi határozatokat bizottság választja ki. [...]

A Kúria döntvényeiről és a királyi bíróságok elvi jelentőségű határozatairól rendelkezett az 59.200/1912. I. M. számú rendelet, amelynek célja nemcsak a döntvényalkotás addigi nehézkes módján való változtatás volt, hanem az is, hogy „szervezeti és eljárási biztosítókat teremtsen abban az irányban, hogy a kir. Curia a jogfejlesztés és a jogegységesítés körül reá háruló vezető hatáskört a mai-nál intenzívebb módon gyakorolja.”¹⁵ Az 1912:54. tc.-ben foglaltakhoz igazodva a rendelet jogegységi döntvényt és teljes ülési döntvényt különböztetett meg egymástól.

A vitás elvi kérdést a jogegységi tanács döntötte el (jogegységi döntvény),

1. ha a Kúria valamelyik tanácsa elvi kérdésben el kívánt térni a Kúriának ugyanezt a kérdést eldöntő elvi jelentőségű határozatától, amely a Polgári jogi Határozatok Tárába vagy a Büntetőjogi Határozatok Tárába bekerült;

2. ha a Kúria ellentétes elvi alapon nyugvó határozatokat hozott, vagy ha az ítélőtáblák, a törvényszékek vagy a járásbírók elvi kérdésben akár egymással, akár az egyik fokú bírósággal – járásbírók törvényszékekkel, törvényszék ítélőtáblával, ítélőtábla Kúriával – olyan ügyekben, amelyekben a törvény szerint utolsó fokon határoztak, ellentétes gyakorlatot folytattak, és a Kúria elnöke vagy az igazság-

ügy-miniszter a vitás elvi kérdés egyöntetű eldöntésének biztosítását a jövőre nézve szükségesnek tartotta.

Az írásba foglalt jogegységi döntvénynek tartalmaznia kellett:

1. a jogegységi tanács döntvényének sorszámát,
2. a döntvénnel eldöntött elvi kérdést,
3. a döntvény alapjául szolgáló ügyeknek ügyszám szerinti megjelölését,
4. az elvi kérdés eldöntését tartalmazó kijelentést „Határozat” felirattal,
5. az elvi döntés részletes indoklását „Indokolás” felirattal – az indoklásban a tényállást is elő kellett adni,
6. a döntvény hozatalának és hitelesítésének keltét és a döntvényt hozó jogegységi tanács megjelölését,
7. a jogegységi tanács elnökének és a határozat hozatalában részt vett ítélőbírák aláírását.

A vitás elvi kérdést a Kúria teljes ülésben döntötte el (teljes ülési döntvény),

1. ha a Kúria valamely tanácsa elvi kérdésben el kívánt térni a Kúria jogegységi tanácsának a döntvényétől vagy a Kúria teljes ülésének döntvényétől,
2. ha a Kúria elnöke vagy az igazságügy-miniszter a Kúria jogegységi döntvényének a megváltoztatását szükségesnek tartotta,
3. ha valamely ítélőtábla teljes ülése a jelenlévők szavazatának legalább kétharmadával hozott határozat alapján a jogegységi döntvény vagy teljes ülési döntvény megváltoztatására irányuló indokolt felterjesztést tett.

Az írásba foglalt teljes ülési döntvénynek tartalmaznia kellett:

1. a teljes ülési döntvény sorszámát,
2. a döntvénnel eldöntött elvi kérdést,
3. a döntvény alapjául szolgáló ügyek ügyszám vagy döntvényszám szerinti megjelölését,
4. az elvi kérdés eldöntését tartalmazó kijelentést „Határozat” felirattal,
5. az elvi kérdés részletes indoklását „Indokolás” felirattal – az indoklásban a tényállást is elő kellett adni,
6. a döntvény hozatalának és hitelesítésének keltét és a döntvényt hozó teljes ülés megjelölését,
7. a teljes ülés elnökének és előadójának aláírását.

Elvi jelentőségű határozatok

Az ügy előadójának „az elvi kérdés szabatos szövegével” értesítenie kellett a tanács vezetőjét, ha valamely ügy előadásra vagy tárgyalásra való előkészítése során azt tapasztalta, hogy az elintézés olyan elvi kérdéshez kapcsolódik, amelyet véleménye szerint a Kúriának a Polgári jogi, illetve a Büntetőjogi Határozatok Tárába felvett elvi jelentőségű határozatától eltérően kellene eldönteni, vagy amely

a Kúria a Polgári jogi, illetve a Büntetőjogi Határozatok Tárába felvett elvi jelentőségű határozatával még nem került eldöntésre.

A tanács vezetője ez esetben az elvi kérdés szövegét és az ügy előadói határozati tervezetét az ülést megelőzően közölte a tanács többi tagjával, hogy az elvi kérdés eldöntését az ülésre kellő módon elő lehessen készíteni. Olyan bűnügyekben, amelyekben az elvi kérdést tárgyaláson kellett eldönteni, az elvi kérdés szövegét a tárgyalás kitűzésekor a koronaügyésszel is közölni kellett.

Elvi határozat hozatala esetén az előadói ív első oldalára fel kellett jegyezni az „elvi” szót, és a határozatot az ügyiratokkal együtt a polgári jogi,¹⁶ illetve a büntetőjogi bizottság¹⁷ elnökének át kellett adni.

Az elvi jelentőségű határozatoknál az alábbiakat kellett közzétenni:

1. az elvi kijelentést tartalmazó fejezetet,
2. a határozat számát és keltét, valamint a meghozatalában közreműködött elnök, előadó és koronaügyészégi tag nevét,
3. a tényvázatot, amennyiben az eset az indoklásban nem volt „oly módon előadva, hogy abból teljesen megérthető legyen”,
4. a határozat és indoklása azon részének szövegét, amely az elvi kérdésre vonatkozott.

A Polgári jogi Határozatok Tárába és a Büntetőjogi Határozatok Tárába a teljes ülési döntvényeket és a jogegységi döntvényeket indoklásukkal együtt teljes szövegükben kellett felvenni.

A polgári jogi határozatok szerkezete

Teljes ülési határozat

Kincstári hivatalnok ellen fegyelmi úton hozott, kártérítésben marasztaló határozat nem menti fel a kincstárt attól, hogy az illető hivatalnok ellen az általa indított polgári perben a vétség által okozott kárt és a kár összegét külön bizonyítsa.

T. H.¹⁸ 5. sz. 1883. február hó 26-án. Elnök: Mailáth György országbíró. Előadó: Lassel Ágoston kir. kúriai bíró.

Kincstári hivatalnok ellen fegyelmi úton hozott, kártérítésben marasztaló határozat felmenti-e a kincstárt attól, hogy az illető hivatalnok ellen indított polgári perben a károsítás tényét és a kár összegét külön bizonyítsa? (3306/1882. P. sz.-hoz)

Határozat: Kincstári hivatalnok ellen fegyelmi úton hozott, kártérítésben marasztaló határozat nem menti fel a kincstárt attól, hogy az illető hivatalnok ellen az általa indított polgári perben a vétség által okozott kárt és a kár összegét külön bizonyítsa.

Indokok: [...] ¹⁹

Elvi jelentőségű határozat

A haszonélvezeti jognak, mint személyhez kötött jognak csupán a gyakorlása ruházható át, maga a jog azonban nem.

E. H.²⁰ 1927. évi október 4-én Pk. V. 6986/1927. szám. Elnök: Osvald István kir. kúriai tanácselnök. Előadó: Frank Lajos kir. kúriai bíró.

Tényvázlat: A k.-i kir. járásbíró, mint telekkönyvi hatóság elrendelte [...]

A k.-i kir. törvényszék, mint felfolyamodási bíróság az első-bíróság végzését megtámadott részében megváltoztatta [...]

Indokok: [...]

A m. kir. Kúria a másodbíróság végzését helybenhagyja.

Indokok: [...]²¹

Jogegységi tanács döntvénye

Az ellenfél felülvizsgálati kérelméhez az a fél is csatlakozhatik, aki a fellebbezési bíróság ítélete ellen maga is felülvizsgálati kérelemmel élt.

J. D.²² 36. sz. 1928. évi június hó 9-én. Elnök: Juhász Andor, a m. kir. Kúria elnöke. Előadó: Alföldy Dezső kir. kúriai bíró.

„Csatlakozhatik-e az a fél is az ellenfélnek felülvizsgálati kérelméhez, aki a fellebbezési bíróság ítélete ellen maga is felülvizsgálati kérelemmel élt?”

(Vonatközassal a m. kir. Kúriának egyfelől P.VII. 3631/36-1923. és P.III. 140/28-1924. s másfelől P.IV. 6756/39-1923. és P.VII. 4272/48-1927. szám alatt hozott ellentétes ítéleteire.)

Határozat: Az ellenfél felülvizsgálati kérelméhez az a fél is csatlakozhatik, aki a fellebbezési bíróság ítélete ellen maga is felülvizsgálati kérelemmel élt.

Indokolás: I. A m. kir. Kúriának az 1923. évi október hó 3. napján P.VII. 3631/36-1923. szám alatt kelt ítéletével elbírált perben [...]

II. A most közölt ítéletek szerint a m. kir. Kúria ellentétes elvi alapon nyugvó határozatot hozott abban a kérdésben, hogy

csatlakozhatik-e az a fél is az ellenfélnek felülvizsgálati kérelméhez, aki a fellebbezési bíróság ítélete ellen maga is felülvizsgálati kérelemmel élt?

A m. kir. Kúria elnöke a szóbanlevő vitás elvi kérdés egyöntetű eldöntésének biztosítását a Ppé. 70.§-a első bekezdésének 2. pontja alapján szükségesnek találván, azt a jogegységi tanács elé utalta.

III. A Pp. 531.§-a a felülvizsgálati kérelemmel élő ellenfélnek jogot ad ahhoz, hogy a felülvizsgálati kérelemhez a válasziratban csatlakozhassék. [...]

Mindezek alapján a m. kir. Kúria a felmerült vitás kérdésben a rendelkező rész értelmében döntött.²³

A döntvényelőkészítés és a döntvényhitelesítés menete

A döntvényelőkészítés és a döntvényhitelesítés menetét részletesen lejegyezték a Kúria jegyzőkönyveiben. Lásunk erre egy konkrét példát.

A Kúria polgári szakosztályai 1899. december 15-én teljes ülést tartottak, amelynek tárgya vitás elvi kérdés eldöntése volt.

„Elnök az ülést megnyitván, annak megállapítása után, hogy a kir. Curiának tagjai határozatképes számban vannak jelen, megjegyzi, hogy a mai teljes ülésnek tárgyát egyfelől a győri kir. ítélőtábla 6. számú és a marosvásárhelyi kir. ítélőtábla 4. számú, másfelől a pozsonyi kir. ítélőtábla 4. számú polgári teljes ülési döntvényeiben észlelt ellentétes elvi álláspontból kifolyólag a következő polgári jogi vitás elvi kérdésnek megvitatása és eldöntése képezi:

»Olyan kötelezvény alapján, melyben az adós a kölcsönösszeg jelzálogi biztosítását megengedi, azonban kamat fejében ingatlan haszonvétele bocsátja át a hitelezőnek, a zálogjognak a tőke erejéig való bekebelezése vagy előjegyzése elrendelhető-e.

Előadó: Mezey Albert a kir. Curia bírása

Előadó a győri kir. ítélőtábla 6. számú, a marosvásárhelyi kir. ítélőtábla 4. számú és a pozsonyi kir. ítélőtábla 4. számú polgári teljes ülési döntvényeinek felolvasása után a fennforgó vitás elvi kérdésnek eldöntésére a következő indítványt terjeszti elő:

„Olyan kötelezvény alapján, melyben az adós a kölcsönösszeg jelzálogi biztosítását megengedi, azonban kamat fejében ingatlan haszonvétele bocsátja át a hitelezőnek, a zálogjognak a tőke erejéig való bekebelezése vagy előjegyzése el nem rendelhető.«

Indokok: [...]

Ezt hozzászólások, észrevételek követték, majd „Többen a tárgyhoz szólni nem kívánván, elnök szavazás alá bocsátja a kérdést olyképp, hogy a kik az előadónak indítványát elfogadják álljanak fel.

Erre [...] bírák szavazatai ellenében az összes többi szavazatokkal előadó indítványa elfogadtatván, ugyanaz határozattá emelkedett.

Elnök a döntvényt ily értelemben kihirdetvén, annak szövegezésére Oberschall Adolf tanácselnöknek elnökle alatt Mezey Albert és Bubla Ferenc bírákból és Vajda-fy Emil jegyzőkönyvvezetőből álló bizottságot küldi ki, felhiva azt feladatának késedelem nélküli teljesítésére.”²⁴

A döntvény hitelesítésére 1900. január 19-én került sor.

„Elnök az ülést megnyitván, annak megállapítása után, hogy a kir. Curiának tagjai határozatképes számban vannak jelen, megjegyzi, hogy a mai teljes ülésnek tárgyát az 1899. évi december hó 15-én tartott polgári teljes ülésből kiküldött szövegező bizottság által megállapított döntvéyszövegnek hitelesítése képezi.

Felolvastatott pontonként a bizottság által megállapított és a kir. Curia tagjai között nyomatú másolatban szétosztott döntvéyszöveg.

A döntvényszövegnek határozati része észrevétel nélkül elfogadtatott. Az indoklás első bekezdésének 4-ik sorában előforduló »jogosság alapelve« kifejezést Szabó Albert tanácselnök »törvényesség alapelve« kifejezéssel véli felcserélendőnek. [...] Végre a hetedik bekezdés észrevétel nélkül elfogadtatott.

Ezekhez képest a döntvény szövege következőleg állapított meg:

„Olyan kötelezvény alapján, melyben az adós a kölcsönösszeg jelzálogi biztosítását megengedi, azonban kamat fejében ingatlan haszonvételét bocsátja át a hitelezőnek, a zálogjognak a tőke erejéig való bekebelezése vagy előjegyzése elrendelhető-e.”

(Vonatkozással egyfelől a győri kir. ítélőtábla 6. számú és a marosvásárhelyi kir. ítélőtábla 4. számú, másfelől a pozsonyi kir. ítélőtábla 4. számú polgári teljes ülési ellentétes döntvényeire.)

Határozat

„Olyan kötelezvény alapján, melyben az adós a kölcsönösszeg jelzálogi biztosítását megengedi, azonban kamat fejében ingatlan haszonvételét bocsátja át a hitelezőnek, a zálogjognak a tőke erejéig való bekebelezése vagy előjegyzése el nem rendelhető.”

Indokok

[...]

Elnök a döntvényt ily értelemben hitelesítettnek kijelentvén, megjegyzi, hogy az a döntvénykönyvbe beírni, sokszorosíttatni és szabályszerűen közzététetni fog. [...]

Oberschall Adolf
Bubla Ferencz

Szabó Miklós
Mezey Albert

Vajdady Emil
tanácsjegyző²⁵

Közigazgatási jogi döntvényalkotás

A 19. század végén a politikai és a jogi közvélemény egyaránt úgy vélte, hogy a közigazgatási természetű jogszabványok védelmét a bírói hatalom körébe kell utalni. A törvényhozók előtt álló nagy kérdés az volt, hogy külön bíróság kerüljön-e felállításra vagy a fennálló rendes bíróságok hatáskörébe utalják-e a közigazgatási viták eldöntését. Az adók kivetése és kezelése, illetve az illetékek körüli panaszok orvoslása jelentette a legnagyobb és leg-sürgetőbb kihívást a jogalkotók számára. A képviselőház pénzügyi bizottsága 1879-ben határozatba foglalta a közigazgatási bíróság felállítására irányuló javaslatát.⁸

Az 1883. július 13-án szentesített és 1884. január 1-jén hatályba lépett 1883:43. tc. megváltoztatta a hazai közigazgatási jogvédelem tartalmát. A dualizmus kori törvényhozás első ízben hozott létre közigazgatási szervek döntéseit felülvizsgáló független bírói fórumot. A modern jogfelfogáshoz igazodva 1884-től lehetőség nyílt a polgárok közigazgatási döntésekkel szembeni egyéni perindítására, és a pénzügyek egy része, a legtöbb vitára okot szolgáltatató adó- és illetékügy területén az állammal szembeni érdemi jogvédelemre.⁹

A törvény 1. §-a szerint „A Budapesten felállítandó pénzügyi közigazgatási bíróság utolsó fokon és véglegesen ítél azon felelőbbségek felett, melyek a közigazgatási hatóságok által egyenes adó- és illetékügyekben hozott, a fennálló törvények értelmében ezen bíróságnak ítélete alá bocsátható határozatok ellen beadatnak.”

A magyar királyi Közigazgatási Bíróságot az 1896:26. tc. 21. §-a ruházta fel döntvényalkotási joggal:

„A közigazgatási bíróság előtt felmerült elvi jelentőségű vitás jogkérdéseket a bíróságnak azon osztálya, melynek körébe az ügy tartozik, saját ülésében dönti el.

A döntvényekben foglalt elvi jelentőségű megállapodásokat a közigazgatási bíróság illető osztályának tanácsai mindaddig követni kötelesek, míg azokat újabb osztály-ülési megállapodás meg nem változtatja.

Az osztályülések megállapodásairól külön döntvénykönyvek vezetendők.”

„A döntvényekben foglalt elvi jelentőségű megállapodások [...] a közigazgatási bíróság illető osztályának tanácsaira nézve mindaddig kötelezők lévén, míg azokat újabb osztályülési megállapodás meg nem változtatja, a közigazgatási hatóságok előre tudhatják, hogy a bíróság hasonló ügyben hasonló álláspontra helyezkedik, az ezzel ellentétes közigazgatási hatósági határozatot vagy intézkedést megváltoztatja, tehát a közigazgatási hatóságnak kilátása alig lehet, hogy bírói döntvénnel ellentétes felfogása érvényre emelkedhessen.” – állapította meg a m. kir. közigazgatási bíróságról szóló 1896. évi XXV. t.-cz. végrehajtása tárgyában kiadott 21.973/1896. M. E. számú rendelet.

A Közigazgatási Bíróság döntvényalkotási jogára vonatkozó rendelkezéseket a bíróság teljes- és osztályüléseinek ügyrendjét szabályozó 4.634/1897. M. E. számú rendelet határozta meg.

A Közigazgatási Bíróság előtt felmerült elvi jelentőségű vitás jogkérdésekben az alábbi esetekben lehetett döntvényt alkotni:

- „1. ha valamely ügynek előadásakor, vagy az ügy felett folytatott tanácskozás alkalmával elvi jelentőségű vitás jogkérdés merül fel, s az előadónak vagy a tanács bármelyik tagjának abbéli indítványát, hogy a felmerült elvi vitás kérdés osztályülés elé vitessék, a kérdés fontosságánál fogva a tanács többsége magáévá teszi, s ehhez a bíróság elnöke is hozzájárul;
2. ha az ügy tárgyalása, vagy az ügy felett folyó tanácskozás közben a tanács tudomást nyer arról, hogy az előadottal hasonló ügyben a bíróság már ellentétes alapon nyugvó határozatot hozott;
3. ha a bíróság elnöke (másodelnöke) ellentétes elvi alapokon nyugvó tanácsülési határozatokról nyer tudomást.”

Az előadói tisztet az a bíró teljesítette, aki a vitás elvi kérdésre alapul szolgált ügynek is előadója volt. A vitás elvi kérdést mindig a teljes ügyállás előadása és ellentétes határozatok esetében az ellentétes határozatoknak, valamint azok indokainak felolvastatása után kellett előterjeszteni. Először az előadó terjesztette elő indokolt véleményét, azután következtek az esetleges ellenindítványok és a tanácskozás.

A szavazást követően az elnök az osztályülésen létrejött elvi megállapodást röviden indokolva kihirdette, és a döntvény szövegezésére az osztályülés tagjaiból és a jegyzőkönyvvezetőből álló bizottságot küldött ki.

Az osztályülések jegyzőkönyvébe a döntvényt indoklásával együtt teljes szövegben kellett beírni, azt az elnökön és jegyzőkönyvvezetőn kívül a szövegező bizottság minden tagjának alá kellett írnia.

A döntvényeket az indoklással együtt a közigazgatási, illetve a pénzügyi külön döntvénykönyvbe a hitelesítést követően, teljes szövegben be kellett vezetni. A döntvénykönyvekbe folyó szám alatt első sorban a vitás elvi kérdések, ezek után az azokra hozott döntvények a döntvényhozó, illetve az azt hitelesítő osztályülések idejének feltüntetésével kerültek beírásra. A vitás elvi kérdések beírt szövegét alá kellett húzni. Minden egyes döntvényt „az indokok alatt, az osztályülési jegyzőkönyvvel történt összeegyeztetés után” az osztályülés elnökének és jegyzőjének alá kellett írnia.

A Közigazgatási Bíróság döntvényeit és elvi jelentőségű határozatait a bíróság felállításától kezdődően folyamatosan közzétették. A gyűjtemény két sorozatból állt: az egyik a bíróság általános közigazgatási osztályának, a másik pedig a pénzügyi osztálynak a döntvényeit és elvi jelentőségű határozatait ölelte fel.

1907 novemberétől a bíróság elnöke mind a közigazgatási, mind a pénzügyi osztályból 4–4 bírót kért fel arra, hogy a „kiszemelt” határozatokat közzétehetőség szempontjából megvizsgálja. A gyűjtemény így annak egyetlen eszközüvé vált, hogy a hatóságok a közigazgatási bíróság joggyakorlatáról megbízhatóan tájékozódhassanak. A tapasztalat ugyanis azt mutatta, hogy a közigazgatási hatóságok sokszor nem ismerték a bírósági gyakorlatot. „A tájékozottság hiányának következménye [...], hogy a [...] hatóságok sokszor a bíróság előtt már ismételt felmerült és sok évi gyakorlat folyamán rég tisztázott jogkérdésekben is úgy határoznak, hogy határozatukkal szemben a fél panaszának kell helyt adni, ami pedig elkerülhető lenne, ha az ügy már a közigazgatási eljárásban az állandóan követett bírói gyakorlat szem előtt tartásával nyerne elintézt.”²⁶

A közigazgatási jogi határozatok szerkezete

A m. kir. pénzügyi közigazgatási bíróság döntvénye

„Egyházhatósági kezelés alatt levők azok az alapítványok, a melyek tőkéinek kamatjövedelme, az alapító rendelkezéséhez képest, bizonyos meghatározott időpontig az alapítvány gyarapítására, azon túl pedig az illető vallásfelekezet tényleges alkalmazásában levő lelkészeinek segélyezésére és javadalmazására lesz fordítandó, tekinthetők-e oly jótékonyági intézeteknek, a melyek tőkéinek kamatjövedelme az 1875:XXII. t.-cz. 2.§-ának 7. pontja értelmében tőkeamatadó alól kivéttetik?

(Az 1895. évi 12.594 számhoz)

Határozat: Egyházhatósági kezelés alatt levők azok az alapítványok, a melyek tőkéinek kamatjövedelme, az alapító rendelkezéséhez képest, bizonyos meghatározott időpontig az alapítvány gyarapítására, azon túl pedig az illető vallásfelekezet tényleges alkalmazásában levő lelkészeinek segélyezésére és javadalmazására lesz fordítandó, tekinthetők-e oly jótékonyági intézeteknek, a melyek tőkéinek kamatjövedelme az 1875:XXII. t.-cz. 2.§-ának 7. pontja értelmében tőkeamatadó alól kivéttetik?

Indokok: [...]

Kelt a m. kir. pénzügyi közigazgatási bíróságnak 1896. évi április hó 23. napján tartott teljes tanácsüléséből.

Hitelesített a m. kir. pénzügyi közigazgatási bíróságnak 1896. évi április hó 30. napján tartott teljes tanácsülésében.”²⁷

Közigazgatási osztályban hozott elvi jelentőségű határozat

a) A közös erdőbirtokosok elnökét csak kötelességmulasztás miatt lehet állásától elmozdítani, amiatt azonban nem, hogy a birtokosság ellen indított valamely perben érdekelve van.

Ily esetben a közös birtokosok képviselőivel evégből választott külön közös meghatalmazottat kell megbízni.

b) A földmivelésügyi miniszternek jogában áll eltiltani a közös erdőbirtokosokat attól, hogy rendkívüli főhasználatból eredő tőkéjüket oly pénzügyintézetnél helyezték el, melyet a miniszter arra alkalmasnak nem talál.

9160/1911. K. szám. – Ő Felsége a király nevében a magyar királyi közigazgatási bíróság a Sz.-i közbirtokosság osztatlan tulajdonában levő, közösen használt erdő birtokosainak ügyében a magyar királyi földmivelésügyi miniszternek 1911. évi július hó 27-én 90729. szám alatt tett rendelkezése ellen I. B. Simon, mint a közös birtokosok elnöke által beadott panaszt 1912. évi június hó 11-ik napján tartott nyilvános ülésében az 1898. évi XIX. törvénycikk 54. szakasza alapján tárgyalás alá vétén, következőleg

ítélt:

A magyar királyi közigazgatási bíróság a panasznak annyiban helyt ad, hogy megállapítja, hogy az ügy eddigi adatai szerint nincs ok arra, hogy a panaszoló elnök tisztéről való lemondásra felhívassék és – ha ezt megtenni volna akarna – vele szemben az 1898. évi XIX. törvénycikk 42. §-a alkalmaztassék.

Ellenben nem ad helyt a bíróság a panasznak abban a részében, mely a miniszter ama rendelkezése ellen irányul, hogy megtagadta beleegyezését attól, hogy a közös birtokosoknak mintegy 85.000 K-át kitevő és hatósági letétben kezelt tőkepénze a M.-a és a P.-l nevű pénzügyintézetnél helyeztessék el.

Indokok:

[...]”²⁸

Jogegységi megállapodás

A jogorvoslatok elmulasztása miatt jogerőssé vált adó törlesztésének vagy visszatérítésének helye van abban az esetben is, ha az adót az 1908. évi XIV. tc. (jelenleg az Osztrák köztársasággal 1924. évi december hó 8-án kötött adóügyi szerződések becikkelyezéséről szóló 1925. évi XXXIX. tc.) rendelkezései szerint Magyarországon kivetni sem lett volna szabad. (107. sz. jogegységi megállapodás)

Magyarázat [...] ²⁹

Döntvény

Ha valaki másnak telkén házat épít azzal a kikötéssel, hogy a bizonyos idő lejártával a telektulajdonos korlátlan tulajdonába megy át, addig azonban a haszonélvezet az építési költség fejében őt illeti, azokon az adókon kívül, amelyeket mint az ingatlan haszonélvezője köteles fizetni, a ház haszonélvezetéből húzott jövedelem után általános kereseti adóval nem róható meg. (26. sz. döntvény)

Magyarázat: [...] ³⁰

A döntvényalkotás szabályozása a törvénykezés egyszerűsítéséről szóló 1930:34. tc.-ben

A döntvényalkotás szabályozásának következő fontos álmomása a 20. század első felében kibocsátott 1930:34. tc. volt, amely még tovább szélesítette a döntvényalkotási jog kereteit. Jogegységi döntvény hozatalát (128. §) az 1912:54. tc.-ben foglaltakon túl akkor is lehetővé tette, ha:

„1. a kir. Kúria valamelyik tanácsa elvi kérdésben eltérni kíván a kir. Kúriának korábban hozott ugyanazt az elvi kérdést eldöntő, de a hivatalos gyűjteménybe fel nem vett határozatától és határozatának meghozatala előtt az elvi kérdésnek jogegységi határozattal való eldöntését szükségesnek tartja;

2. akár a kir. Kúria, akár valamely más rendes bíróság [...] elvi kérdésben valamely más korábban hozott jogerős rendes bírósági határozattól eltérő jogerős határozatot hozott, és a kir. Kúria elnöke vagy az igazságügyminiszter a vitás elvi kérdés egyöntetű eldöntésének biztosítását jövőre szükségesnek tartja.”

1930-ban a kir. Kúria évnyitó ülésén Juhász Andor kúriai elnök a bírói gyakorlatról beszélve kitért a döntvényalkotás – ahogyan ő fogalmazott, a „döntvénygyártás” kérdésére. Mint mondta, „a döntvénygyártás nem kisebb veszélyt rejt magában, mint a törvénygyártás. Az összegyűjtött elvi határozatok tömegei, a jogegységi és teljes-ülési döntvények megfojtják az esetekhez mért szabad ítélkezést. A kir. Kúriának gyakorlatában sokszor nélkülözzük a letűnt klasszikus kor átgondoltságát.” ³¹

1931 novemberében kiváló magánjogászunk, Grosschmid Béni 80. születésnapját ünnepelte. E jeles alka-

lomból méltatták őt pályatársai a Magyar Jogászegylet ünnepi ülésén és a *Jogtudományi Közlöny* hasábjain is. *Mit köszönhetnek a bírák Grosschmidnak?* című írásában Almási Antal kúriai bíró és döntvénytár-szerkesztő Grosschmid Bénire vezette vissza a bírói ítéletek „nálunk azelőtt a Planum Tabulare idevágó útmutatásai daczára sem dívott analitikai és bár az egyes esethez igazodó, de mégis annak az általános jogelvekbe való beillesztését tudatosan kiemelő és azokat visszatükröztető érvelését.” Véleménye szerint a bírák nem lettek volna képesek „az elvi, a jogegységi és a teljes-ülési határozatok mai fogalmazási szintjéhez és módjához eljutni, ha Grosschmid nem véste volna a lel-künkbe, hogy a jogtudomány egységes, összefogó elveire is legyünk tekintettel akkor, amidőn a jogeseteket a való élet következményeihez képest eldöntjük. És necsak tekintettel legyünk rájuk, hanem a nélkül, hogy tudálékosságba merülnénk, adjunk az indokokban erről is számot.” ³²

A kúriai határozatok és a jogegység

A magyar jogi szakirodalomban általánosnak mondható volt az a felfogás, hogy a döntvény nem önálló jogforrás, csupán a bírói szokásjog kialakulását szolgáló egyik tényező. Az elvi megállapodások „nem rendelnek jogot, csak declarálnak”. ³³ A Kúria törvényes felhatalmazás alapján csak az eltérő bírói gyakorlat által veszélyeztetett jogegység megóvása érdekében hozhatott döntvényeket. Más esetekben nem. Elvileg pedig csak a bíróságokra nézve bírtak kötelező erővel. Ennek ellentmond azonban az, hogy a döntvények ugyan konkrét jogesetből indultak ki, de mint absztrakt jogszabályt fogalmazták meg. A döntvények ilyenkor általánosítottak, túlmutattak egy-egy konkrét jogesetben született ítéleten.

A jogegységi döntvények, illetve a teljes ülési határozatok meghozatalát sok kritika is érte a 19–20. század fordulóján. A magyar jogélet kiválóságai többször hívták fel a figyelmet arra, hogy bár a döntvényalkotás elsődleges feladata az igazságszolgáltatás egységének megteremtése, mégis a Kúria testületében is fellelhetők „az ingadozás, a jogbizonytalanság” tünetei. „Ugy a polgári, mint a büntetőjogi gyakorlat ellen felmerült panaszok sok esetben indokoltak, [...]”, hiszen „Az egyes tanácsok ítélkezése teljesen eltérő irányt követ, más szellemet tüntet fel s nincs a judikaturában oly szilárd kapocs, mely ez illusztris testület ítélkezésének egységét biztosítaná, a széthúzó elemeket összetartaná.” ³⁴ A 19. század végén számos olyan kúriai teljes ülési határozat volt, amely a joggyakorlat, a szakirodalom és a törvényhozás akkori állása szerint túlhaladott álláspontot képviselt, nem felelt meg a bírói meggyőződésnek, mégsem került sor ezek áttekintésére, „korszerűsítésére”, a hatályos joganyaghoz való igazítására.

Nehézkes és hosszadalmas volt a teljes ülési határozathozatali eljárás, hiszen egy-egy teljes ülési határozat előkészítése – a hitelesítő teljes üléssel együtt – a szaktanácsoktól és a bíraktól „egy teljes napot von el, ami tekintettel arra, hogy hetenkénti négy napi ülés mellett, a kiosztott perek tanulmányozására csak két köznap marad fenn, nagy idővesztéssel és hátráltatással jár.” ³⁵

A teljes ülési határozatok érvényesülését sokáig megnehezítette, hogy voltak olyan kúriai határozatok, amelyek alkalmazása kötelező volt a királyi ítélőtábla előtt zajló perekben, és voltak olyanok is, amelyeket csupán a „Curia tekintélyénél fogva belátása szerint” követhették, a törvényszékek és a járásbírók pedig – mivel a vonatkozó törvények e bírói fórumokat nem említették – „azokhoz kötve nincsenek”. Igaz ez az elvi jelentőségű határozatokra is, amelyek úm. csak „belső helyességük-nél” fogva voltak irányadók, de ha az alsó fokú bíróság meggyőződése szerint a Kúria határozata helytelen volt, akkor azt „félretehette”.³⁶

A jogászai közvélemény mégis vegyes érzelmekkel fogadta az 1912:54. tc. „azon alkotmányjogi jelentőségű újítását”, amely kimondta, hogy a Kúria jogegységi döntvényei és teljes ülési határozatai az alsófokú bíróságokra nézve kötelező erővel bírnak, bár a szabályozás, illetve az

arra irányuló kezdeményezés megjelent már az 1881:59. tc.-ben és az 1907:18. tc.-ban. Voltak, akik a bírói függetlenség megsértését látták e rendelkezésben, míg mások éppen „a bíraskodási autonómiának érdekszolgálatát, annak megerősödését”³⁷ és az egységes igazságszolgáltatás megteremtését. „Attól sem kell tartani, hogy a kötelező erő megköti a jogéleletet és megakadályozza a szabad jogfejlődést.”³⁸

A jogegység megóvásának jelentőségére tekintettel Oberschall Adolf kúriai elnök 1906-ban úgy rendelkezett, hogy minden egyes tanácsnak egy könyvet kell vezetnie, amelybe az adott tanács egy bírása beírja a tanács által hozott elvi jelentőségű határozatokat. E gyűjteményhez csatolták a szóban forgó határozat egy másolatát is. Az új rendszer elősegítette azt is, hogy a Kúria az egyes tanácsok által hozott, esetlegesen ellentétes határozatokról mielőbb tudomást szerezhetett.³⁹

BÓDINÉ BELIZNAI, KINGA

Das Dezisionsrecht der Curie (Zusammenfassung)

1768 ordnete Maria Theresia an, alle Dezisionen der Curie nach 1723 zu sammeln. Das im Jahre 1769 erschienene *Planum Tabulare* bot neben die Entscheidungen der Curie auch Urteile der niedrigeren Gerichtsbarkeit. Die mit dem *Planum Tabulare* angefangene Arbeit wurde von dem Anwalt István Molnár fortgesetzt, er gab die Dezisionen der Periode zwischen 1769 und 1823 aus. Zwischen 1822 und 1848 gab unsere höchste Gerichtsinstanz alle Urteile selbst aus, die 1861 wieder eingerichtete Curie veröffentlichte ihre Urteile wieder im Druck, aber wegen mangelnden Interesses wurde es 1862 eingestellt. Die Urteile erschienen ab August 1869 wieder als Anlage der Zeitschrift *Jogtudományi Közlöny*. – In der ungarischen juristischen Fachliteratur

war die Auffassung vorherrschend, dass die Dezision keine eigenständige Rechtsquelle ist, sondern nur ein Faktor, was die Herausbildung des Richterrechts prägt. Die theoretischen Feststellungen „ordnen kein Recht an, sie deklarieren es nur“. Die Curie konnte laut des gesetzlichen Auftrages nur zur Wahrung der durch die abweichende richterliche Praxis gefährdeten Einheit der Rechtsprechung Dezisionen verkünden, in anderen Fällen nicht. Theoretisch besaßen sie eine bindende Wirkung nur für die Gerichte. Dagegen spricht jedoch, dass die Dezisionen zwar von konkreten Streitfällen ausgingen, sie jedoch als abstrakte Rechtsregel formuliert wurden. Die Dezisionen abstrahierten, die reichen über die Urteil in dem konkreten Fall hinaus.

Jegyzetek

¹ *Planum Tabulare vagy a 'királyi Curiának végzései mellyeket ama' holdog emlékeztető Maria Theresia császárné és Magyar országnak királynéja által e 'végre kinevezett n. m. kiküldöttség össze és rendbeszedett 1769. esztendőben*. Kiadta: Czövek István (Buda, 1825, 68. p.)

² Dárday Sándor közlése, *Jogtudományi Közlöny*, 1869. 32., 213. p.

³ *Magyar jogi lexikon*. Szerk. Márkus Dezső. III. kötet (Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1900, 87. p.)

⁴ A kúriai jegyzőkönyvek tanúbizonysága szerint a szavazás általában úgy zajlott, hogy az előadó indítványa mellett voksolók felállással jelezték „igen” szavazatukat, míg az ellenindítványt támogatók ülve maradással fejezték ki „nem” szavazatukat.

⁵ Erre a teljes ülési hitelesítés után kerülhetett sor.

⁶ Elnöke a Kúria büntető szakosztályának vezetője, tagjai a Kúria büntető tanácsainak vezetői és a koronaügyész vagy helyettese voltak.

⁷ Elvi jelentőségű határozat

⁸ *Büntetőjogi Határozatok Tára*. Közzéteszi: a magyar kir. igazságügyminiszter. IV. kötet, 282. szám (Budapest, Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 1911, 2–4. p.)

⁹ A jogegység érdekében használt perorvoslat folytán hozott határozat

¹⁰ *Büntetőjogi Határozatok Tára*. Közzéteszi: a magyar kir. igazságügyminiszter. II. kötet, 111. szám (Budapest, Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 1907, 51–53. p.)

¹¹ Teljes ülési határozat

¹² *Büntetőjogi Határozatok Tára*. Közzéteszi: a magyar kir. igazságügy-miniszter. III. kötet, 2. füzet, 198. szám (Budapest, Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 1909, 25–27. p.)

¹³ *A döntvényalkotás új rendszere* (Jogtudományi Közlöny, 1913. 3., 21. p.)

¹⁴ Elnöke a Kúria polgári jogi szakosztályának vezetője, tagjai a Kúria polgári tanácsainak vezetői és a koronaügyész vagy helyettese voltak.

¹⁵ Elnöke a Kúria büntető szakosztályának vezetője, tagjai a Kúria büntető tanácsainak vezetői és a koronaügyész vagy helyettese voltak.

¹⁶ Teljes ülési határozat

¹⁷ *Polgári jogi Határozatok Tára*. Közzéteszi: a magyar kir. igazságügyminiszter. I. kötet, 164. szám (Budapest, Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 1918, 313–314. p.)

¹⁸ Elvi jelentőségű határozat

- ¹⁹ *Polgári jogi Határozatok Tára*. V. kötet, 745. szám (Budapest, Váci kir. orsz. fegyintézet könyvnyomdája, 1930, 83–84. p.)
- ²⁰ Jogegységi tanács döntvénye
- ²¹ *Polgári jogi Határozatok Tára*. VI. kötet, 871. szám (Budapest, Váci kir. orsz. fegyintézet könyvnyomdája, 1930, 151–153. p.)
- ²² A m. kir. Curia polgári szakosztályainak 1899. évi december hó 15-én tartott teljes üléséről. In: A m. kir. Kúriának és a m. kir. Kúria polgári szakosztályainak az 1896–1902. években tartott teljes üléseiről készült jegyzőkönyvek, 317–322. p.
- ²³ Jegyzőkönyv a m. kir. Curia polgári szakosztályainak 1900. évi január hó 19-én tartott hitelesítési teljes üléséről. In: A m. kir. Curia polgári szakosztályainak 1899. évi december hó 15-én tartott teljes üléséről. In: A m. kir. Kúriának és a m. kir. Kúria polgári szakosztályainak az 1896–1902. években tartott teljes üléseiről készült jegyzőkönyvek
- ²⁴ Petrik Ferenc: *A magyar közigazgatási bíráskodás története*. In: *Az igazságszolgáltatás kihívásai a XXI. században*. Tanulmánykötet Gáspárdy László professzor emlékére. Szerk. Harsági Viktória és Wopera Zsuzsa (Budapest, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., 2007, 292. p.)
- ²⁵ Stipta István: *A magyar pénzügyi közigazgatási bíróság jellege és hatásköre (Az 1883. évi XLIII. tc. tartalma és jelentősége)* (Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica, Tomus XXIX/1., Miskolc, 2001, 89. p.)
- ²⁶ 4.556/1910. B. M. eln. számú körrendelet. »A m. kir. közigazgatási bíróság döntvényei és elvi jelentőségű határozatai« című gyűjteményes vállalat ajánlása (*Belügyi Közlöny*, 1910. 52. 510–511. p.)

- ²⁷ *Pénzügyi Közlöny*, 1896. május 24. (23. évf., 14. szám), 313–315. p.
- ²⁸ *Erdészeti Lapok*, 52. évf., 1913, VIII. füzet, 363–364. p.
- ²⁹ A m. kir. közigazgatási bíróság adókra vonatkozó hatályos döntvényeinek, jogegységi megállapodásainak és elvi jelentőségű határozatainak gyűjteménye 1897–1932. Szerk. Sárffy Aladár, Voloszy-novich Zoltán, Nerád Béla, Lukits Ferenc, Molnár Sándor, Lengyel József (Budapest, Fráter és Társai Könyvnyomda, 1932, 340. p.)
- ³⁰ Uo., 142–143. p.
- ³¹ A kir. Kúria évnitó ülése, *Jogtudományi Közlöny*, 1930/2. 18. o.
- ³² Almási Antal: *Mit köszönhetnek a bírák Grosschmidnak?* (Jogtudományi Közlöny, 1931. 26., 224. p.)
- ³³ Grosschmid Béni: *Magánjogi előadások – Jogsabálytan* (Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Társulat, 1905, 772. p.)
- ³⁴ *A judikatura egysége* (Jogtudományi Közlöny, 1893. 48.)
- ³⁵ Gottl Ágost: *A jogegység megóvása* (Jogtudományi Közlöny, 1907. 7., 50. p.)
- ³⁶ Nagy Ferenc: *A curiai döntvények kötelező ereje* (Jogtudományi Közlöny, 1895. 38., 297. p.)
- ³⁷ Doleschall Alfréd: *Az 59. sz. büntetőjogi döntvény körül* (Jogtudományi Közlöny, 1915. 12., 141. p.)
- ³⁸ Térfi Gyula: *A döntvényhozás új szabályozása* (Jogtudományi Közlöny, 1911. 17., 150. p.)
- ³⁹ Gottl i. m., 52. p.

1 934. október 9-én Marseille-ben merénylet áldozata lett Sándor jugoszláv király és Louis Barthou francia külügyminiszter. A világ közvéleményét is mélyen megrázó eset kapcsán Magyarország a frankhamisítási botránynak nevezett ügyet követően, nem is sokkal később, immár másodszor került kényes, nemzetközi renoméját veszélyeztető helyzetbe. Jóllehet az ügy szálai meglehetősen messzire vezettek, és a szereplők már a történet kezdetén tudták, hogy a felelősség kérdésében nem lehet(ne) egyedül Magyarországra mutatni, az ügy hátterének teljes feltárására, a felelősség tisztázására politikai megfontolásokból ekkor nem kerülhetett sor.

Az ügygel azonban mindenképpen kezdeni kellett valamit – mégiscsak egy királyról és egy nagyhatalom külügyminiszteréről volt szó –, így került sor a népszövetségi eljárásra, melynek céljai között – az eseményekre nagyobb befolyással bíró hatalmak intenciói szerint – szerepelt Jugoszlávia megnyugtatója, valamint a felelősség lehetőség szerint minél inkább (kizárólag) Magyarországra való hárítása. Az események háttere, a szereplők politikai motivációi, lehetőségei, valamint a népszövetségi eljárásban kicsúcsosodó konfliktus már kellő figyelmet kapott, s az eseménysor összefüggéseit megvilágító, figyelemreméltó publikációk születtek. A marseille-i ügy kapcsán azonban nem szabad eltekinteni attól a tényről, hogy a konfrontáció során a szembenálló felek legalább annyira éltek a jogi érvelés nyújtotta lehetőségekkel, mint a politikai argumentáció fegyverével. Így talán indokoltnak látszik annak vizsgálata, hogy a magyar kormány milyen lépésekkel készült föl a várható konfliktus kezelésére, illetve mivel kívánta megalapozni az ügy során elfoglalt állását.

TANULMÁNY

Pálvölgyi Balázs

Az állam felelősségének nyomában.

A marseille-i merénylet (1934) jogi dimenzióinak értelmezése a magyar kormány számára készült egykorú tanulmányokban

I.

A magyar–jugoszláv viszony az őszi merénylet előtt sem volt éppen felhőtlennek nevezhető. A kettősbertokosok speciális helyzete a két állam közötti súrlódások kiapadhatatlan forrásává vált, amivel összekapcsolódott és tovább súlyosodott az a tény, hogy a magyar kormányzat úgy vélte: a délszláv államon belüli, egyre éleződő ellentétek kihasználása, az ország destabilizálása akár előnyös is lehet Magyarország számára. Ezért már korábban felvették a kapcsolatot a Jugoszlávia döntően szerb vezetésével elégedetlen, leginkább horvát politikusokkal, pártokkal és szervezetekkel.¹ Ezek között felbukkantak olyan szervezetek, amelyek a későbbiekben meghatározó szerepet játszottak a marseille-i ügyben is: ilyen volt az usztasa, illetve a VRMO (Vansna Makedonska Revolutiona Organizacija; a francia sajtóban, illetve az egykorú ma-

gyar forrásokban is ORIM²⁾ nevű macedón szervezet.³ Az 1930-as évekre a horvát csoportok közül az usztasa maradt a magyar politikai körök legfontosabb kapcsolata, s többek között a magyar támogatásnak volt köszönhető az is, hogy a horvát emigránsok egyik célországa éppen Magyarország lett. A horvát politikai emigráció, ezen belül is az usztasa mozgalom támogatásának kérdése akkor vált fontosabbá, egyben kockázatosabbá, amikor a mozgalom 1933-ban, a korábbinál radikálisabb akciókra szánva el magát, robbantásos merényletek végrehajtását kezdte el. Így az a körülmény, hogy a magyar kormány pénzzel, magyar útlevelel kiadásával, valamint a menedékhelyül szolgáló jankapusztai tábor létrehozásához nyújtott segítséggel támogatta a horvát usztasa mozgalmat is, egyre nagyobb feszültségekhez vezetett a magyar–jugoszláv viszonyban.⁴

Az aktivizálódó szervezet célkeresztjébe került maga Sándor király is, de ekkor, 1933 decemberében még megghiúsult a Zágrábban végrehajtani tervezett merénylet.⁵ Az ügy azonban már komoly feszültségeket keltett. A jugoszláv kormány érdeklődése érezhetően a Magyarország területén működő horvát emigráns szervezetek felé fordult. Ebbe illeszkedett, hogy megjelent Jelka Pogorelecnek, a tábor vezetőjének korábbi szeretője által jegyzett, a jankapusztai táborban folyó tevékenységről szóló folytatásos beszámolója,⁶ amelynek terjesztésében – olasz beszámolók szerint – diákok és katonatisztek is részt vettek,⁷ illetve ekkor kereste meg a jugoszláv vezérkari főnök Henney Gusztáv belgrádi katonai attasét azzal az ajánlattal, hogy mi lenne, ha a magyar hatóságok egy éjszakára „behunynák a szemüket”, és nem vennék észre, hogy jugoszláv akció folyik a jankapusztai tábor ellen.⁸

Az ekkorra kialakult helyzet arra sarkallta a magyar kormányt, hogy lépéseket tegyen a jankapusztai tábor megszüntetése érdekében. A következő év elejére elkészült terv szerint megkezdődött felszámolása, és 1934 tavaszára a legtöbb horvát emigráns elhagyta a tábort. A menekültek legnagyobb része Nagykanizsára került,⁹ míg kisebb részük – magyar útlevelel – Svájcba utazott.¹⁰

Sándor jugoszláv király és Louis Barthou francia külügyminiszter röviddel a merénylet előtt

A marseille-i merénylet

A horvát szervezettel kapcsolatos magyar intézkedésekre azonban nem csak a helyzet esetleges negatív nemzetközi megítélése okán került sor. A fentebb említett (általában magyar nemzetiségű) kettősbirtokosokra is tekintettel kellett lennie a magyar kormánynak. Így kapcsolódtak össze az usztasa mozgalmat érintő magyar lépések a kettősbirtokosok helyzetének rendezése érdekében tett erőfeszítésekkel.

Az új határok meghúzása után számtalan gazda került olyan helyzetbe, hogy kettévágták a megművelt földterületet. Speciális megoldás kidolgozására volt szükség ahhoz, hogy számukra a határátkelés a lehetőségekhez képest legkevesebb nehézséggel járjon. Ezzel kapcsolatban a nagyhatalmak már a béketárgyalások során ajánlásokat tettek, megfogalmazva a kettősbirtokosság intézményét az utódállamok számára. A helyzet rendezése ennek ellenére egyáltalán nem ment könnyen. Jóllehet már 1919-ben történt kísérlet arra, hogy helyi szinten alakítsák ki a kettősbirtokosok könnyített határátlépésének

kereteit, ennek egyezményben történő rendezésére Magyarország és Jugoszlávia között csak 1924-ben, illetve 1926-ban került sor.¹¹ Az 1926. évi egyezmény többek között lehetővé tette, hogy a kettősbirtokos a maga által megtermelt javakat vámmentesen vigye a határ másik oldalára, valamint meghatározta a határátlépéshez szükséges okmányok típusait. E szerződés meghosszabbítására ugyan 1928-ban még sor került, de a következő esedékes hosszabbítás 1932-ben már nem történt meg, azt a jugoszláv fél elutasította. Annak ellenére, hogy a kettősbirtokosok helyzetének rendezése elvben mindkét állam érdekét szolgálta volna, hiszen kettősbirtokosok között mind magyar, mind pedig jugoszláv állampolgárok voltak, a jugoszláv kormány szándékai – a magyar és jugoszláv viszonyra együtt – az 1930-as évekre gyökeresen megváltoztak.¹² Világossá vált, hogy a cél voltaképpen a kettősbirtokos-jelenség felszámolása. Ennek egyik oka többek között a horvát emigránsok fokozódó aktivitása volt, akik propagandaanyagokat terjesztettek, és erőszakos akciókat hajtottak végre. A jugoszláv álláspont szerint ezekre az akciókra azért is kerülhetett sor, mert – azon túl, hogy a magyar kormány menedéket nyújtott a horvát emigrán-

Usztasa katonák a jankapusztai kiképzőtáborban, köztük Vlado Chernozemski, a marseille-i merénylet

Usztasa katonai övcsat

soknak –, a magyar–jugoszláv határ éppen a kettősbirtokosok számára tett könnyítések miatt tűnt könnyebben átléphetőnek.¹³ A jugoszláv lépések miatt a többségében magyar nemzetiségű kettősbirtokosok védelme érdekében a magyar kormány lépéskényszerbe került. Tehát egyrészt a több erőszakos akciót végrehajtó, illetve végrehajtani szándékozó emigránsok jelentette kockázat, másrészt az erre (is) adott jugoszláv válasz, azaz a kettősbirtokosok elleni fellépés miatt döntött úgy a magyar kormány, hogy felszámolja a jankapusztai tárbort.

Amikor egyértelművé vált, hogy a tábor felszámolására tett lépésekkel nem lehet a jugoszláv kormányt a kettősbirtokos-ügyben képviselt álláspontjának megváltoztatására bírni, a magyar kormány a Nemzetek Szövetségéhez fordult. A magyar álláspont szerint a jugoszláv fél nem tartotta be szerződéses kötelezettségeit, hiszen a korábban megállapított határátkelők jó részét lezárta, míg a jugoszláv vélemény szerint a határ másik oldalán gyülekező horvát emigránsok erőszakos akciók elkövetésére készülnek, ami teljességgel indokolta a kemény lépéseket.¹⁴ Jóllehet ez a fordulat váratlanul érte és megdöbbentette a jugoszláv kormányzatot, annyi haszna mindenesetre volt, hogy a felek tárgyalásokat kezdtek, amelyek vége egy, a magyar fél számára voltaképpen előnyösnek mondható megállapodás-csomag lett.¹⁵ Hogy a felek számára mennyire nyilvánvaló volt, hogy a kettősbirtokosok ügye összekapcsolódott a Magyarországon tevékenykedő

horvát emigráció sorsával, pontosabban inkább az usztasa mozgalommal, mi sem mutatja jobban, mint hogy a megállapodáshoz fűzött nem nyilvános jegyzőkönyvben a jugoszláv fél a magyarra bízta a horvát emigráció tevékenységének korlátozása érdekében megteendő intézkedéseket,¹⁶ míg a magyar fél a jugoszlávra bízta a (jellemzően kettősbirtokosok mozgásához kapcsolódó) halálos kimenetelű határincidensek kezelését.¹⁷

Összességében tehát megállapítható, hogy a merényletet megelőző időszakban a magyar–jugoszláv viszonyt a sérelmek, a kölcsönös bizalmatlanság, ugyanakkor bizonyos értelemben a megoldáskeresés határozta meg.

II.

A merénylet után egyértelművé vált, hogy a felelősök keresése során Magyarországra irányulhat a figyelem, és – tekintettel az előzményekre – az is világossá vált, hogy a kialakult helyzetben a konfrontáció egyik igen fontos síkját a jogi érvek összecsapása fogja képezni. A kormány éppen ezért a felkészülés során igénybe kívánta venni a kérdéses területtel foglalkozó szakértők munkáját is. Így került sor annak a tanulmánycsomagnak az összeállítására, amelynek megismerésével teljesebb képet kaphatunk a magyar kormánynak az eljárás során hangoztatott érvei alapjairól.¹⁸

Mivel jól kirajzolódott az is, hogy az ország felelőségének kérdése a politikai menekültek befogadásán túl a menekültek ellenőrzésével kapcsolatban mindenképpen, a terrorcselekmények támogatásával összefüggésben pedig valószínűsíthetően fel fog merülni, a szakértői anyag fő kérdései – ennek megfelelően – a menedékjog, a kiadatással kapcsolatos kérdések és az állam más állam biztonságá-

ellen elkövetett cselekményekkel kapcsolatos felelősségének esetei voltak.

Szent-István Béla *A menedékjog kérdése (adalékok a nemzetközi jog elméletéből és gyakorlatából)* című tanulmányában leszögezte, hogy a befogadó állam kötelessége a politikai menekültek feletti ellenőrzés, és annak biztosítása, hogy a menekültek ne kövessenek el más állam biztonságát veszélyeztető bűncselekményeket, a menekülteknek pedig kötelességük betartani a menedéket nyújtó állam rendelkezéseit, alkalmazkodni azokhoz a feltételekhez, amelyeket a fogadó állam szab számukra.

Morlin Ervin *A menedékjog kérdése (kiadatási jog szempontjából)* című összefoglalójában arra a problémára hívta föl a figyelmet, hogy a nemzetközi büntetőjog általánosan elfogadott elvei szerint a kiadás intézményének alkalmazására – több más feltétel mellett – akkor kerül sor, ha a kérdéses cselekmény mind a megkereső, mind pedig a megkeresett állam joga szerint büntetendő. A politikai bűncselekmények esetében viszont általában államellenes cselekményekről van szó – mivel az egyes államok büntetőjoga jellemzően csak a saját maguk ellen elkövetett cselekményeket szankcionálja –, így éppen ez a körülmény az, ami miatt a kiadásra nem kerülhet sor. Morlin szerint ennek magyarázata lényegében a politikai meggyőződés szabadságának elismerése, azzal a megjegyzéssel, hogy az újabb kiadási szerződések sok esetben kivételt tesznek az államfő személye elleni merényletek, illetve néhány kommunista háttérű bűncselekmény esetében. Szent-Istvánhoz hasonlóan Morlin is kiemelte: a menekültek kötelezettsége, hogy betartsák a fogadó állam törvényeit. Az igazi probléma akkor jön elő, ha a politikai menekült kiadása több cselekmény miatt merül fel. Ha ugyanis olyan bűncselekményt is elkövetett az illető, mely mind a megkereső, mind pedig a megkeresett állam jogrendje szerint büntetendő, akkor nem tagadható meg a kiadás, azzal a megszorítással, hogy a kiadó államnak elvileg megfelelő garanciákkal kell rendelkeznie arról, hogy a menekült politikai bűncselekményért való felelőségre vonására a megkereső államban sem kerül sor.

Szondy Viktor *A politikai büntetéseket menedékjogának korlátozása államfők elleni merénylet esetén* című munkájában a politikai bűncselekményeket három csoportba osztotta. Az elsőt azok a cselekmények alkotják, amelyek kizárólag az adott állam érdekeit sértik, azaz a bűncselekmény maga az állam személyisége ellen irányul. Ilyen bűncselekménynek nevezte a lázadást, a hűtlenséget, az izgatást és a felségsértést azon eseteit, amelyek nem sértik az élethez való jogot. Szondy álláspontja szerint pusztán politikai bűncselekményre hivatkozva nem köteles az állam teljesíteni a kiadási kérelmet, s a kiadásnak akadálya továbbá az is, hogy általában egyik állam sem teljesít ilyen kérelmet olyan cselekményért, ami nála nem büntetendő. A második csoportba az olyan állami és egyben magánérdekeket is sértő (vegyes) cselekményeket helyezte, mint amilyen a királygyilkosság is volt, amely tulajdonképpen a politikai bűncselekmények sorában első helyen szereplő cselekmény. A szerző hivatkozott a 19. sz. második felének liberális megközelítésére, mely szerint nem csak a tisztán politikai bűncselekmények, hanem a

politikai bűncselekményekkel kapcsolatosan elkövetett közönséges bűncselekmények elkövetői számára is lehetséges a menedékjog biztosítása, azaz a kiadás visszautasítása. A kiadási szerződések tételes vizsgálatára alapozva kifejtette, hogy ezekben – a belga kiadási törvény hatására – a szerződő felek általában rögzítik, hogy politikai vonatkozású bűncselekmények elkövetésével kapcsolatban nem kerülhet sor kiadásra. Felhívta a figyelmet arra, hogy a menedékjoggal, illetve a kiadás kérdésével kapcsolatban kialakult irányzatok közötti első komolyabb összeütközés éppen egy uralkodót érintő merénylet kapcsán került sor: a III. Napóleon ellen 1854-ben elkövetett (sikertelen) merénylet elkövetője kiadásának kérdésében a megkeresett belga hatóságok nem tudtak egységes álláspontot képviselni. Éppen ezért az eseményekre reflektáló 1856-os francia szabályozás kimondta, hogy az államfő élete ellen elkövetett cselekményeket nem lehet sem politikai, sem azzal kapcsolatos bűncselekménynek tekinteni. A felségmerényleti záradék megoldása ennek ellenére aggályosnak tűnhet, hiszen könnyen belátható, hogy egy államfő elleni merénylet legalábbis vegyes kategóriájú cselekmény. Az 1889-es olasz btk. liberális rendszere kizárta mind a kiadás politikai címen való engedélyezését, mind pedig azt, hogy idegen állampolgárok külföldön elkövetett cselekményeivel kapcsolatban olasz bíróság hozzon ítéletet, ugyanakkor külön szabályozta azt az esetet, ha külföldi uralkodót valaki Olaszország területén öl meg. Megjegyezte, hogy az 1930-as olasz btk. rendszere már nem a liberális hagyományokon nyugszik, s engedélyezi a kiadást ezekben az esetekben, csak az események idején a kapcsolódó egyezmények megkötésére még nem került sor, a hatályos francia szabályozásban pedig nem szerepel a felségmerénylet-záradék. Sándor jugoszláv király Franciaországban történt meggyilkolása kapcsán kijelentette, hogy nemzetközi jogi szempontból ez azért különösen érdekes, mert ekkor történt meg először az, hogy egy állam uralkodójának meggyilkolására külföldön került sor. Ami pedig a kiadás kérdését illeti, a megoldásban szerepet játszik az a tényező is, hogy sem a kiadást kérő, sem a megkeresett állam büntetőjoga nem ismeri az államfő/uralkodó megölésének külön szabályozott tényállását, így lényegében mindkét állam joga alapján „egyszerű” emberölésről beszélünk.

A szakértői anyagok által megválaszolni hivatott következő kérdés az volt, hogy egy állam felelős-e magán-személyek által, saját területén, más állam biztonsága ellen elkövetett cselekményekért. Szent-István Béla tanulmányában kiemelte, hogy az idegen államok személyisége és biztonsága elleni cselekmények körülírása meglehetősen elasztikusnak tekinthető, hiányoznak a pontos definíciók, valamint az, hogy a nemzeti büntetőjogban szankcionált cselekmények között nem szerepelnek az idegen államok ellen elkövetett cselekmények, azaz az államok általában nem védik idegen államok személyiségét. Mégis, az 1871-es német btk., illetve az ezzel analóg újabb német btk.-javaslat büntetendőnek minősíti azokat a német területen idegen államok ellen elkövetett cselekményeket, amelyek Németország ellen elkövetve a hűtlenség tényállását valósították volna meg. A német

szabályozás büntetni rendeli – viszonyosság mellett – az előkészületet, a kísérletet, a nyilvános felhívást és a cselekmény elkövetésére szövetkezést is. A francia és a belga szabályozás kapcsán megjegyezte, hogy míg a német megoldás a német állam érdekét közvetlenül nem jeleníti meg a jogszabályban, a francia és belga szabályozásban a fenti cselekmények szankcionálása függ attól, hogy annak milyen hatása van a saját állam biztonságára. Ha tehát az adott cselekmény következtében fennáll annak a veszélye, hogy az államot katonai támadás, vagy más represszália érné, akkor abban az esetben büntetni rendeli a törvény az adott cselekményt. Szent-István megemlítette, hogy az államok többsége nem rendezte a kérdést, bár felsorolt néhány európai államot, amelyek éppen a marseille-i ügy előtti időszakban tettek lépéseket a büntető jogszabályok módosítása érdekében (Svájc, Ausztria, Görögország, Csehszlovákia). Végül ismertette a jugoszláv megoldást, amely az idegen állam ellen külföldön elkövetett cselekményeket is szankcionálja – hangsúlyos pólust képezve a vizsgált csoportban.

A kérdéses cselekmények kezelésének rendezése tehát jellemzően nemzetközi szerződésekre maradt volna, de a marseille-i merényletig viszonylag kevés egyezmény megkötésére került sor. Ezek között megemlítendők a közép-amerikai államok által Washingtonban, 1923. február 7-én aláírt barátsági szerződés, illetve a Szovjetunió és a szomszédos államok között létrejött szerződések. Mindezzel kapcsolatban felmerülő kérdés, hogy vajon kötelese-e egy adott államnak egy másik állam érdekeinek védelme, melyre Szent-István határozott nemmel felel, megerősítve, hogy a szokásjog nem írja elő idegen államok személyiségének tágabb körű büntetőjogi védelmét. Felhívta a figyelmet ugyanakkor arra, hogy külföldi államok biztonsága elleni cselekmények kriminalizálásának kérdése népszövetségi keretek között, illetve a leszerelési konferencián is felmerült; a konferencia „désarmement moral” cím alatti kérdéskomplexumába – főképp Vespasian Pella román tudós munkája nyomán – a fenti kérdés is bekerült. Ebben az 1933-as tervezetben a felek az idegen államok elleni cselekmények, illetve az ilyen cselekmények előkészületi cselekményeivel szembeni fellépést vállalták volna. E megoldás jogi alapját tulajdonképpen a Nemzetek Szövetségének Egyezségokmánya szolgáltatta volna, hiszen ebben nyert megfogalmazást a nemzetközi szolidaritásból következő rendelkezés, amely szerint az államok kötelesek kölcsönösen respektálni és a külső támadásokkal szemben fenntartani a tagállamok területi integritását és politikai függetlenségét. Ezt a javaslatot akkor a magyar delegátus nem fogadta el, mondván, hogy erre vonatkozó rendelkezések csupán elszórtan találhatók az európai büntető törvénykönyvekben, így ennek minden tagállam számára kötelezővé tétele nem indokolt. Akkor ehhez az állásponthoz csatlakoztak a német és az olasz delegátusok is, és a fenti témában, 1933 nyarán tartott tárcaközi egyeztetésen is kifejtették a felmerült kérdéseket. Ennek nyomán végül a magyar delegáció pusztán a viszonyosság alapján álló rendezés megoldását képviselte. Az egész tervezettel kapcsolatban Szent-István kifejtette, hogy még ha bizonyos esetekben előnyös is lehet Magyar-

ország számára egy ilyen szabályozás kidolgozása, összességében csökkenti az ország mozgásterét, s így lényegében a versailles-i rendszer megszilárdításának eszköze, ami viszont már ellentétes az ország érdekeivel. A szakértő végül az állami felelősség kérdésével és terjedelmével foglalkozott. Álláspontja szerint a marseille-i merénylettel kapcsolatban két eset merülhet fel, az állam (szervei) által a merénylet elkövetéséhez nyújtott segítség esete, illetve az állam szervei által tanúsított megfelelő gondosság hiánya.

A felelősség kérdése kapcsán Szondy Viktor *Az államok felelőssége saját területükön elkövetett vagy ott előkészített bűncselekményekért* című összefoglalójában Szent-Istványhoz hasonlóan kijelentette, hogy a nemzetközi jog nem ismer olyan általános tételt, amely megállapítaná az államok felelősségét saját területükön elkövetett bűncselekményekkel kapcsolatban. Az általános jogelvek szerint mind a belföldi, mind pedig a külföldi állampolgárok azonos büntetőjogi védelmének azonos elvi alapon kell állnia. Utalt arra, hogy kivételes esetekben előfordulhat, hogy idegen államok személyisége, azok területi integritása, államszervezete, alkotmánya büntetőjogi védelemben részesül. Erre példaképpen szintén az 1930-as olasz szabályozásra hivatkozott, amely büntetni rendelte az idegen államfők, illetve diplomáciai képviselők ellen elkövetett bűncselekményeket, de csak abban az esetben, ha a bűncselekményre Olaszországban került sor. Külföldön elkövetett cselekmények esetében még akkor sem, ha az elkövető olasz, hiszen ebben az esetben a felelősség az elkövetés helye szerinti államé. A német megoldás külön kezeli az idegen állampolgárok és a német honosok által elkövetett cselekményeket, úgy, hogy német állampolgárok esetében a külföldön, idegen állam ellen elkövetett cselekményeket is büntetni rendeli. Arra a kérdésre, hogy egy állam felelősséggel tartozik-e külföldiek által külföldön, idegen állam ellen elkövetett cselekményekért, határozott nemmel felelt, azzal, hogy erre még abban az esetben sem kerülhet sor, ha az elkövetők az adott állam területéről éppen a bűncselekmény elkövetése érdekében távoztak. További probléma, hogyan alakul az állam felelősségének kérdése abban az esetben, amikor külföldi állampolgárok külföldön elkövetendő bűncselekmény céljából szövetkeznek, és előkészületi cselekményeket valósítanak meg az adott állam területén, miként az Magyarország esetében is felmerült a marseille-i merénylettel kapcsolatban. Mivel előkészületi cselekmények üldözésére nemzetközi kötelezettség nincs, részben ezért került sor a nő- és gyermekkereskedelemmel kapcsolatos egyezmények megkötésére. Ezekben az esetekben ugyanis a bűncselekmény elkövetése legalább két államhoz kapcsolódik, így annak elkerülésére, hogy a bűncselekmény másik államban történt elkövetésére való hivatkozással ne maradjanak büntetlenül ezek a cselekmények, szükségesé vált a kérdés rendezése.

Hasonlóképpen Szent-Istványhoz, Szondy szerint az állam felelősségének felvetése a fenti esetekben alapvetően a világháborúban győztes hatalmak érdekeit szolgálja, amitől például Franciaország közvetlen politikai előnyök is várt, így a gyakorlatban felmerült ügyekben kizár-

rólág kisebb államokkal szemben került szóba a felelősség ilyen módon történő megközelítése. Szondy az állami felelősség felmerülésének problematikáját olyan esetek ismertetésével igyekezett jobban érthetővé tenni, melyeket összességében nehéz párhuzamba állítani a marseille-i merénylettel kapcsolatban Magyarországgal szemben felvetett vádakkal, hiszen a hivatkozott ügyekben szinte kivétel nélkül azzal az állammal szemben került sor a felelősség kérdésének felvetésére, melynek a területén a bűncselekményt elkövetették. Egyetlen olyan példa, mely értékelhető az 1934-es eset kapcsán, az az 1914-es szarajevói merénylet, amelyben egy külföldi állam felelősségének kérdése egy nem a saját területén elkövetett bűncselekmény kapcsán merült föl. Szondy hozzáfűzte, hogy az állami felelősség kérdése az *Institut de droit international* által kidolgozott 1927-es tervezetben is csak olyan módon szerepel, hogy az állam csak abban az esetben felel a magánszemélyek, és nem a saját hivatalos közegei által elkövetett bűncselekményekért, ha egyébként elmulasztotta megtenni azokat az intézkedéseket, amelyek az adott körülmények között általában elvárhatóak. Tehát sem ebben, sem pedig a hasonló megoldást bemutató, az 1930-as hágai nemzetközi jogi konferencián kidolgozott tervezetben nem szerepel olyan megoldás, amely alapján egy állam felelős lenne nem saját állampolgára által külföldön elkövetett cselekményért.

III.

A szakértői anyagokon kívül Hory András készített Kánya Kálmán számára egy átfogóbb, alapvetően a politikai helyzetet elemző felkészítő anyagot a marseille-i ügyről.¹⁹ Az 1934. november 4-i keltezésű anyagban Hory a kialakult helyzetet minél teljesebben kívánta bemutatni, felhasználva természetesen a korábban készült, alapvetően a jogi helyzetet tisztázni kívánó szakértői munkákat. Hory rámutatott arra, ami már a vizsgálati anyagokból is nyilvánvalóvá vált, hogy Olaszországnak legalább annyi köze van az ügghöz és annak megoldásához, mint Magyarországnak. Mivel azonban éppen a Párizs és Róma közötti közeledés volt terítéken, az olasz felelősség tisztázása és megállapítása akkor sem volt várható az ügyben, ha egyébként az uszítása mozgalom támogatása okán Olaszország felelősségének felvetése sokkal inkább indokolt lenne, mint Magyarországé. Mivel a rendelkezésre álló információk alapján – azaz annak ismeretében, hogy a merénylet nem járt Magyarországon, valamint annak tudatában, hogy nem bizonyítható, hogy a magyar hatóságok tömegesen adtak volna ki hamis adatokat tartalmazó magyar útleveleket – a Magyarországgal szembeni felelősség kérdését leginkább csak a jankapusztai horvát menekülttábor ellenőrzésével, illetve annak késedelmes felszámolásával kapcsolatban lehet felvetni, arra az álláspontra helyezkedett, hogy a leginkább megfelelő útnak az ügy Népszövetség útján való tisztázása látszik. Hory a magyar felelősség esetleges megállapítása okán felmerülő kérdésekkel kapcsolatban leszögezte, hogy a horvát emigráció ellenőrzése, illetve esetleges akcióikról

való magyar információszerzés többek között a horvátok állandó mozgása, titoktartása miatt is nehézségekbe ütközött. Mi több, a horvát emigráció kissé konspiratív működését tulajdonképpen a szerb csetnikektől való félelem váltotta ki, tehát voltaképpen felmerül, hogy a merénylet valódi oka a délszláv állam belső feszültségeiben keresendő.

IV.

Az előkészítő tanulmányokban a szakértők által felvázolt problémakör nem ekkor került a jogtudomány, illetve a politika látóterébe. Mind a politikai bűncselekmények meghatározásának, kezelésének kérdése, az ehhez kapcsolódó kiadatási megoldások kidolgozása, mind pedig az állami felelősség kérdése olyan érzékeny pontokat érintett, amelyek szoros összefüggésben álltak a szuverenitás, ezen belül a büntető hatalom és az állam mint nemzetközi szereplő pozíciójával és működésével.²⁰

A modern kiadatási jog, ezzel együtt a politikai menedékjog kereteinek a 19. század első felében kezdődött kialakulását²¹ a fenti anyagok célratörően összefoglalták. A kiadatási szempontok megjelenése a szakértői anyagokban érthető, hiszen a magyar területre menekült horvátok esetében a magyar dokumentumokban következetesnek látszik a politikai menekültek kifejezés használata, és a jugoszláv kormányzat részéről is érkeztek kiadatási megkeresések. Az pedig, hogy ezek milyen eredménnyel jártak, egyértelműen politikai döntésektől függött.

Mivel mind a magyar, mind az osztrák, mind pedig az olasz táborokban tartózkodó menekültekkel kapcsolatban jogosan felmerülhetett, hogy Jugoszláviára káros tevékenységet folytatnak, hiszen közülük sokan éppen a jugoszláv állammal szemben végrehajtott cselekmények miatt kerestek menedéket az országban, a probléma másik elemét a menekültek tevékenysége, illetve annak tisztázása képezte, hogy a kifogásolt tevékenységhez a befogadó állam, azaz ebben az esetben Magyarország nyújtott-e segítséget. A különböző szórólapok szerkesztésétől erőszakosabb akciók tervezéséig, azokra történő felkészülésig sok mindennel foglalkoztak ezen központok lakói. Ilyen jellegű tevékenységet a befogadó állam hatóságainak tudta nélkül végezni igen nehéz (ugyanakkor nem lehetetlen), amivel a jugoszláv kormányzat is teljesen tisztában volt.²² Várható, logikus lépés a felelősség kérdésének felvetése mind a marseille-i merényletet megelőző erőszakos akciók kapcsán, mind pedig a királygyilkosságot követően.

Az állami felelősség kérdésköre, megállapításának lehetősége és esetei az előző problémakör megoldásaihoz viszonyítva sokkal kevésbé voltak kidolgozottak. Igaz, hogy már az I. világháborút megelőzően – a hadviselést érintő egyezmények kapcsán – foglalkozni kezdtek ezzel a problémával, és vita folyt a nemzetközi büntetőjog létjogosultságáról, a szankciók kérdéséről,²³ illetve az esetleges eljáró fórumról, de olyan átfogó szabályrendszer kidolgozására, mely megnyugtató módon rendezte volna az állami felelősség kérdését a marseille-i esethez hason-

latos ügyekben, nem került sor.²⁴ A jugoszláv dokumentumokban is megjelenő azon problémára, melynek lényege, hogy a menekültek befogadásával a magyar kormány tulajdonképpen lehetővé tette, hogy területéről támadásokat intézzenek jugoszláv állami szervek ellen, már találunk utalásokat a korszak munkáiban.²⁵

Mindezekre tekintettel a merénylet nyomán kialakult helyzetben helyénvalónak látszott, hogy a szakértői anyagok kellő figyelmet fordítottak a tárgyalt problémákra. Ugyanakkor világossá vált az is, hogy talán csak a kiadatás szempontjából válhat lehetséges a helyzet kellően alapos tisztázása. A menekülteknek nyújtott magyar támogatás és a merénylet közötti összefüggés

körülményeinek feltárására, és ennek egzakt leírására – függetlenül a magyar szándékoktól – sokkal kevesebb esély kínálkozik.

Mint azt az események igazolták, az ügy rendezésében végül a politikai szempontok sokkal fontosabbnak bizonyultak a jogi érveknél. Ahogy várható volt az is, hogy a Nemzetek Szövetsége előtt folyó eljárás célja a felelősség tisztázása helyett a mindenki számára elfogadható megoldás kialakítása lett. Ebben pedig a jogi érvelés mellett/helyett a nagyhatalmak szándékainak sokkal nagyobb szerepe volt, mint ahogy abban is, hogy a megoldást végül lényegében a Szent-István Béla által is fölvezetett lehetőség egyikeben találták meg.

PÁLVÖLGYI, BALÁZS

Auf den Spuren der Staatshaftung. Die Deutung der rechtlichen Aspekte des Attentats von Marseille (1934) in den für die ungarische Regierung angefertigten zeitgenössischen Studien

(Zusammenfassung)

Im Jahre 1934 fielen in Marseille der jugoslawische König Alexander und der französische Außenminister Louis Barthou einem Attentat zum Opfer. Bei der Untersuchung der Umstände des Vorfalles wurde bekannt, dass die Personen, die an der Planung und Durchführung des Attentats beteiligt waren, in Verbindung unter anderem zu der auch von Ungarn unterstützten Ustascha-Bewegung standen. Die wegen den von Ungarn aufgenommenen kroatischen Flüchtlingen, darunter den Mitglieder der Ustascha, sowie wegen der ungeordnete Lage der so genannten Doppelbesitzer bereits nicht problemlose ungarisch-jugoslawische Beziehungen kühlten sich weiter ab, und es war zu erwar-

ten, dass es zur Feststellung der Verantwortung des Landes kommt. Obwohl die ungarische Regierung die Anschuldigung, zur Durchführung des Attentats Beihilfe geleistet zu haben, stets dementiert hat, die bei der Untersuchung ermittelten Tatsachen bedurften jedoch eine Erklärung. Bei der Vorbereitung an die Folgen – vor allem an das Verfahren vor dem Völkerbund – bildete die ungarische Regierung den auch beim Verfahren in Genf vertretenen Standpunkt aus, der die Verantwortung des Landes ablehnte, anhand der in dem Aufsatz vorgestellten von Experten vorgelegten Unterlagen, die die Fragen der Auslieferung und der Staatshaftung untersuchten.

Jegyzetek

¹ Pritz Pál: *Magyarország külpolitikája Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején, 1932–1936* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982, 168. p.)

² Kovács, Péter: *Le grand précédent: la Société des Nations et son action après l'attentat contre Alexandre, roi de Yougoslavie* (In: *European Integration Studies*, issue: 1/2002, p. 30–40., on www.ceecol.com)

³ Hory András, korábbi belgrádi követ egyenesen arról számolt be, hogy a Külügyminisztérium arra utasította, hogy a helyi magyar szervezetekkel ne, viszont az ORIM-mal tartsa a kapcsolatot. Berlinben Szegedy-Maszák Aladár feladata volt a horvát emigráció képviselőjével való kapcsolattartás. Ennek keretében Branimir Jelić horvát orvos kereste fel időről időre Szegedy-Maszákot, aki közvetítette a hazai horvát emigráció által megfogalmazott kéréseket. Lásd: Hory András: *Bukarestől Varsóig* (Gondolat, Budapest, 1987, 185. p.); Szegedy-Maszák Aladár: *Az ember ősszel visszánéz... Egy volt magyar diplomata emlékirataiból* (Európa-História, Budapest, 1996, 77. p.)

⁴ Ormos Mária: *Merénylet Marseille-ben* (2., jav. és bőv. kiad., Kosuth Kiadó, Budapest, 1984, 78. p.)

⁵ Milicevic, Vladeta: *Der Königsmord von Marseille. Das Verbrechen und seine Hintergründe* (Hohwacht, Bad Godesberg, 1959, 47. p.)

⁶ MOL K63-1934-16/6-6267, ide mellékelve: Tajne emigrantskish zlocinaca, ispoivist Jelke Pogorelec, Prestampano iz „Novosti” 1933, továbbá lásd: Pritz, 1982: i. m., 170. p.

⁷ Colonna Budapesti követ jelentése Mussolini kormányfőnek és külügyminiszternek, 1934. okt. 29. In: *A Palazzo Chigi és Magyarország. Olasz diplomáciai dokumentumok Magyarországról (a Gömbös-kormány időszakában) 1932–1936*. Szerk. Réti György (Budapest, 2003, 225. p.)

⁸ Hennyey Gusztáv: *Magyarország sorsa Kelet és Nyugat között. Egy volt magyar királyi külügyminiszter visszaemlékezései* (Európa, Budapest, 1992, 49. p.)

⁹ Ormos, 1984: i. m., 114. p.

¹⁰ Hennyey, aki 1933 közepéig tartózkodott Belgrádban, arról tájékoztatta Kányát, hogy a magyar területen működő horvát menekültek komoly kockázatot jelentenek, így szükséges eltávolításuk: „Javaslatom az volt, hogy a bécsi és a lausanne-i horvát emigráns vezetőkkel létesítendő megállapodás alapján havonta két-három horvátot menekítsünk Svájcba, s e célra lássuk el őket magyar útlevelemmel. [...] Lausanne-ban azután jelentkezzenek be az „Hôtel de l'Europe”-ban Kvaternik tábornok fiánál, adják le neki az útleveleket, amelyeket ő majd rendre visszajuttat hozzánk.” Ez rendben ment egészen addig, amíg a két utolsó emigráns az utasítások ellenére be nem jelentkezett a magyar útlevelemmel a szállodában. Lásd: Hennyey, 1992: i. m., 50. p.

¹¹ Az 1926-ban megkötött magyar–jugoszláv kereskedelmi szerződés melléklete tartalmazta a kettősbirtokosokra vonatkozó szabályokat. Lásd: Hornyák Árpád: *A kettősbirtokosság intézménye a magyar–jugoszláv határon a két világháború között*. In: Hornyák Árpád: *Talál-*

- kozások – ütközések. *Fejezetek a 20. századi magyar–szerb kapcsolatok történetéből* (Bocz, Pécs, 2010, 61–73.; 63. p.)
- ¹² Hornyák Árpád: *Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918–1927* (Forum, H. n., 2004, 249. p.)
- ¹³ Amikor a magyar kormány a kettősirtókosokkal szemben folytatott jugoszláv politika miatt a Nemzetek Szövetségéhez fordult, a jugoszláv kormány az akcióit magyar területen előkészítő politikai menekültek tevékenységével indokolta intézkedéseit. Lásd: Eckhardt Tibor: *Királygyilkosság Marseille-ben* (L'Harmattan, Budapest, 2009, 104. p.)
- ¹⁴ Gratz Gusztáv: *Magyarország a két háború között* (Osiris, Budapest, 2001, 267. p.)
- ¹⁵ A magyar kormányzat előrelátóan taktikázott, érvelésében hatásosan hivatkozva mind a tábor felszámolásának körülményére, mind pedig arra, hogy a magyar törvények szerint büntetendő cselekményeket elkövetőket felelősségre fogja vonni. Lásd: Hornyák, 2010: i. m., 71. p.
- ¹⁶ Eckhardt arról számolt be, hogy a tárgyalások során a jugoszláv fél felhívta a figyelmét a jankapusztai táborral kapcsolatos félelmekre: „Jevtić ugyanezen június 5-ének estjén egy barátságos, de komoly beszélgetés folyamán beszélt nekem aggodalmáról a magyarországi Jankapusztán található horvát menekülttáborral kapcsolatban, ami túl közel esett a jugoszláv határhoz, és ahonnan a menekültek átszűrhetők éjjel jugoszláv területre, hogy terrorakciókat hajtsanak végre. [...] Úgy éreztem jogos Jevtić figyelmeztetése, és nem szabad kockáztatnunk. Önszántamból megígértem Jevtićnek: gondom lesz rá, hogy a jugoszláv határhoz közel eső tábori felszámolják. Budapestre hazatérve felhívtam Gömbös miniszterelnök és Kánya külügyminiszter figyelmét Genfben tett ígéretemre, ők pedig buzgón igyekeztek teljesíteni a jugoszlávok kérését.” (Eckhardt, 2009: i. m., 105. p.)
- ¹⁷ Pritz, 1982: i. m., 174. p.
- ¹⁸ MOL K64-1934-16/a-751
- ¹⁹ MOL K64-1934-16/a-598
- ²⁰ Lásd: Szondy Viktor: *Az államterület büntetőjogi védelmének nemzetközi jogi korlátai* (Pécs, Dunántúl, 1930)

- ²¹ Lásd: Rácz György: *A politikai büntettek menedékjogának kritikája* (Magyar jogászegyleti értekezések. 1932. november. Új folyam, XXIV. kötet. Budapest, Franklin, 1932, 22. p.); Finkey Ferenc: *A politikai bűncselekmények és a büntetőtörvénykönyv* (Budapest, Akadémiai, 1927, 29. p.); Dumas, Jacques: *Responsabilité internationale des États. A raison de crimes ou de délits commis sur leur territoire au préjudice d'étrangers* (Recueil Sirey, Paris, 1930, 62. p.)
- ²² A jankapusztai tábor ellenőrzését elvileg a Határmenti Utazási Ellenőrző Kirendeltség látta el, arról azonban, hogy a horvát szervezetek pontosan hogyan is működnek, milyen tevékenységet folytatnak, a magyar kormányzat nem rendelkezett teljes körű ismeretekkel. – Lásd: Ormos, 1984: i. m., 88. p.; Pritz, 1982: i. m., 170. p.
- ²³ Doleschall Alfréd: *Büntetőjog a nemzetközi jogban. A nemzetközi büntetőbíráskodás kérdéséhez* (Budapest, Eggenberger, é. n., 37. p.)
- ²⁴ Az 1930-as hági kodifikációs konferencián, ahol egyébként éppen az állam területén külföldiek személyének vagy vagyonának okozott károkért való állami felelősség kérdésének megtárgyalására került sor, sem történt áttörés. Megjegyzendő, hogy olyan megközelítés, amely szerint egy adott állam egy idegen állam területén, nem saját polgára által elkövetett cselekményért felelősségre vonható legyen, itt sem merült fel. – Lásd: Kecskés Gábor: *A jogellenes magatartásból eredő államfelelősség kodifikációjának története* (Jog–Állam–Politika, 2012. 2., 31–46., 34. p.); Doleschall: i. m., 38. p.; Irk Albert: *A nemzetközi bűncselekmény és a nemzetközi büntetőbíráskodás eszméje*. Különlenyomat az *Angyal Pál emlékkönyvből* (Büntetőjogi tanulmányok) (Budapest, Pallas, 1933), továbbá: Illés Miklós: *Gondolatok a büntetőjog egységesítésének problémájához* (*A nemzetközi büntetőjog megteremtése*). (Budapest, Attila ny., 1930, 5. p.); Vespasien V. Pella: *La criminalité collective des États et le droit pénal de l'avenir* (Bucarest, Imprimerie de l'État, 1926, 281. p.)
- ²⁵ Az Association internationale de droit pénal 1933-tól kezdett foglalkozni többek között a nemzetközi jogrendet sértő cselekmények kérdésével. Az 1935-re megfogalmazott tervszerűen az állami bűncselekmények között említi a fegyveres csoportok támogatását. Lásd: Krisztinkovich Antal: *A nemzetközi büntetőjog kérdése* (Szerző kiadása, Budapest, 1940, 14. p.)

Schweitzer Gábor

A professzor-mecénás – Molnár Kálmán tudományos pályatételei

feldolgozását, illetve a feldolgozás támogatását Molnár professzor hosszú pályafutása során igyekezett szem előtt tartani.

I. Egyetemi pályatételek

Ezek a megfontolások játszottak szerepet abban, hogy a joghallgatók tudományos érdeklődésének a felkeltése céljából saját forrásból honorált tudományos pályatételeket tűzzön ki. A legkorábbi pályatétel kiírására még Egerben került sor,² utóbb ez a törekvés a Pécsen töltött évtizedek során bontakozott ki. Pécsen elsőként 1926 decemberében, „*A szent korona tanának kifejlődése és jelentősége közjogunkban*” címen, egy érdeklődéséhez régóta közel álló téma kidolgozására ajánlott fel pályadíjként egymillió koronát.³ A következő évben 100 pengőt ajánlott fel „*A bíróságok jogalkotása*” című pályatételre beérkező „*viszonylag*” legjobb dolgozat szerzőjének.⁴ A jelek szerint Molnár Kálmánt nem elégitette ki, hogy kizárólag a saját tanszakával, a magyar közjoggal összefüggő pályá-

„*Elkes és lelkesíteni tudó professzor volt*”, emlékezett Molnár Kálmánra egri, majd pécsi tanártársa, Óriás Nándor.¹ Molnár Kálmán (1881–1961), az egri érseki jogakadémia, majd a pécsi tudományegyetem közjogász professzoraként korának azon tanáregyeniségei közé tartozott, akik tudományos és oktatói meggyőződésük érvényesítése, illetve megvalósítása érdekében nem riadtak vissza az anyagi áldozatvállalástól sem. A tehetséges hallgatók erkölcsi és anyagi támogatását, a jogtanári utánpótlás kinevelését, valamint egyes tudományos kérdéseknek a szélesebb szakmai nyilvánosság bevonásával történő

tételeket javasoljon kidolgozásra, emiatt a későbbiekben további tudományterületekre is kiterjesztette a pályatételek körét. Az 1928. február 27-i kari ülésen mutatta be erre irányuló javaslatát. Azt indítványozta, hogy a szaktárgyak körében felmerülő kérdések elemző átgondolása, a tudományos kutatás módszereinek megismertetése, valamint a tudomány művelésének megkedveltetése érdekében a jog- és államtudományi kar évente annyi pályatételt tűzön ki a hallgatóság számára, ahány betöltött tanszékkal a fakultás rendelkezik. A kitűzendő pályakérdéseket az érintett professzorok határozhatják meg. Az esetlegesen ki nem osztott pályatételekből visszamaradó pénzüsszeget ugyanakkor a legjobb pályatételek kinyomtatására fordítják. Amíg a pályatételek díjazására szánt összeg – témánként 100-100 pengő – más forrásból nem áll a kar rendelkezésére, fedezetül Molnár Kálmán a saját jövedelmét ajánlotta fel.⁵ Miután a karon az idő tájt tizenkét tanszék működött, évente 1200 pengő pályatétel kiosztására nyílt lehetőség.

Molnár professzor 1931-ben újabb, immáron 1000 pengő jutalomdíjat ajánlott fel. Abból a célból, hogy az egyetemről távozó – tanulmányait sikerrel befejező – jogászok tudományos problémák iránti érdeklődése megmaradjon, lehetőséget kívánt biztosítani arra, hogy végzett hallgatók nyílt pályázat keretében a magyar közjog (alkotmányjog) témakörében magyar nyelven megjelent, legalább négy nyomtatott ív terjedelmű pályamunkát nyújtsanak be. A pályadíj ebben az esetben is a „viszonylag legjobb” munkának adható ki, de csak abban az esetben, ha a pályamunka önmagában véve tudományos értékkel bír. Ennek megítélésére a kar tagjaiból alakult bizottság javaslata alapján maga a kar illetékes. A javaslattevő professzor azt is vállalta, hogy ameddig a jogi fakultás tanáraként működik, a szükségessé váló pályadíjat az egyetem rendelkezésére fogja bocsátani.⁶ A kar „hálaival” fogadta Molnár Kálmán újabb felajánlását, amelyről – a jegyzőkönyvi kivonat felterjesztése mellett – a vallás- és közoktatásügyi minisztert is tájékoztatták. Molnár Kálmán hagyatékában olvasható az a levél, amelyben Klebelsberg kultuszminiszter nevében Szily Kálmán államtitkár fejezte ki köszönetét a pályatétel megtételéért.⁷ A jutalomdíj fedezetét az 1931-ben, az MTA által Molnár Kálmán „Magyar közjog” című összefoglalója számára adományozott Kornfeld Zsigmond-jutalom biztosította.⁸ Molnár professzor ugyanis az elnyert Kornfeld-jutalomból hívta életre a saját jutalomtételét – miként erről az Egyetemi Tanácsot is tájékoztatta.⁹ Az 1000 pengő jutalomtételben utóbb egyetlen pályázó, Molnár Kálmán legkiválóbb tanítványa, Lajos Iván részesült, aki *A horvát kérdés* című munkájával pályázta meg a jutalomtételt. Bírálati jelentésében Molnár Kálmán azon a véleményen volt, hogy a pályamunkát akár történelmi, akár politikai munkának is lehet minősíteni, de az aligha tekinthető magyar közjogi tanulmánynak. Mindezzel együtt Lajos Iván munkája kapcsolódik a magyar közjog témaköréhez. „A magyar – horvát közjogi viszony történetének ismeretét kétségkívül hasznosan egészíti ki a szerző a viszony tényleges felbomlását követő legújabb fejlemények ismertetésével, s a magyar–horvát viszony jövőbeni alakulásának előkészítéséhez is sok fi-

gyelemben veendő támpontot nyújt” – fogalmazott a bírálati jelentés szerzője. Jóllehet a pályamű nem felelt meg a pályázati feltételeknek, ám miután szerzője értékes és hasznos munkát végzett, Molnár Kálmán azt a javaslatot tette, hogy az 1000 pengő pályadíj összegét a nyomtatási költségek fedezésére *segély* címen adják ki.¹⁰ Faluhelyi Ferenc a bíráló bizottság elnökeként osztozott Molnár Kálmán véleményében, s ebben a szellemben tett indítványt a kari ülés számára, amely egyhangúan támogatta a segély odaítélését Lajos Iván számára.¹¹

A pályatételek finanszírozása tekintetében utóbb némi változás következett be. Miután a gazdasági világválság időszakában a professzori jövedelmeket redukálták, a külső bevételi forrásokkal nem rendelkező Molnár Kálmán 1932 folyamán kénytelen volt felülvizsgálni a pályatételekkel kapcsolatos nagyvonalú, évi 2200 pengő igénylő felajánlását. Mielőtt bejelentette volna kényszerű visszalépését, kéthavi fizetési előlegért fordult a kultuszminisztériumhoz, hogy legalább a folyamatban lévő pályatételeket ki tudja fizetni. „*Vis major következett be, amelyik lehetetlenné teszi ajánlatom további fenntartását*” – írta a kultuszminisztériumnak címzett levelében.¹² A főhatóság válaszat nem ismerjük, annyi azonban bizonyos, hogy a 12 pályatétel megmentése érdekében a professzori kar tagjai is hozzájárultak a pályadíjakhoz. Egyik 1934-ben megjelent kötete függelékében viszont Molnár Kálmán közzétette a közcélú – szociális, karitatív és tudományos – adományairól szóló kimutatását. Ebből mindenki számára kiderülhetett, hogy 1927–1932 között legalább 3000 pengő fordított csak a tudományos pályatételek finanszírozására.¹³

II. Az MTA számára felajánlott pályatételek

II. 1. A királyi főkegyúri jog

Az egyetemi hallgatók, illetve a már végzett jogászok számára kiírt pályatételeken kívül Molnár Kálmán merész elhatározással az MTA számára is javasolt tudományos pályatételeket. Ezzel a gesztussal Molnár Kálmán ki is lépett a pécsi egyetem keretei közül. Jóllehet az általa kezdeményezett pályatételekre hosszú időn keresztül érkeztek a pályamunkák, a pályadíjak kiosztására nem került sor – mindössze két pályázó kapott jutalomdíjat. A feldolgozásra ajánlott témák bemutatása ugyanakkor hozzájárul ahhoz, hogy Molnár Kálmán tudományos felfogását és egyéniségét jobban megismerhessük. A beérkezett pályaművek bírálati jelentései, illetve a pályatételekkel kapcsolatos, a nyilvánosság számára rejtve maradó háttérlevelezés pedig tudománytörténeti szempontból tanulságos.

Molnár Kálmán 1927-ben kezdeményezte az első – a királyi főkegyúri jog fejlődését bemutató – tudományos pályatétel megtételét. E téma tudományos érdeklődéséhez meglehetősen közel állt. Miként az akadémia főtitkárához, Balogh Jenőhöz intézett levelében¹⁴ fogalmazott, a magyar közjog szerény munkásként aggódva figyelte azokat a jelenségeket, amelyek a magyar király főkegy-

úri jogának fokozatos elhomályosításához vezethetnek. Aggodalommal követte az ezzel a kérdéssel foglalkozó, „a magyar közjog tételeit tervszerűen negligáló vagy elhomályosító” irodalmi megnyilvánulásokat, amelyekkel szemben a magyar közjogi álláspont nem részesült kellő védelemben. „Tervbe vettem, hogy az e téren a magyar jogtörténészekre vagy közjogászokra háruló feladatnak elvégzésére magam teszek kísérletet.” Am miután a maga elé tűzött feladat első részének az elvégzése, a Mária Terézia uralkodása óta felgyülemlett levéltári anyag összegyűjtése hosszabb időre eltérítene kitűzött munkaprogramjától, továbbá más irányú tervei miatt évekig aligha foghatna hozzá ehhez a munkához, azzal a kérdéssel fordul a főtítkárhoz, hogy lehetséges volna-e erre irányuló pályátételt az akadémiai pályázatok kapcsán kitűzni. Molnár professzor a következő címet javasolta: „*Ismertessék a magyar király főkegyúri joga körül Mária Terézia óta kialakult gyakorlat (Fraknói Vilmos: A magyar királyi kegyúri joga Szent Istvántól Mária Teréziáig. Bpest, 1895. című művének folytatásaképpen). Fejtsék ki a főkegyúri jog jogalapja, tartalma, s a magyar közjog idevágó szabályai.*” Ennek a pályátételnek a honorálására pedig készséggel ajánl fel 1000 pengő pályadíjat.¹⁵ Köszönőlevelében Balogh Jenő utalt, hogy „*semmi kétsége*” sincs afelől, hogy a II. osztály, valamint az összes ülés és a következő évi nagygyűlés készséggel határozza el a jutalomtétel kiírását. A jutalomtétel végleges szövegének a megállapítása ugyanakkor a nagygyűlési osztályülésre hárul.¹⁶ Az akadémia főtíkára a Molnár Kálmán által felajánlott jutalomtételről levélben értesítette a II. osztály titkárát. Balogh Jenő ebben a levélben arról tájékoztatta Lukinich Imrét, hogy a maga részéről nem látja akadályát annak, hogy a jutalomtételt – jóllehet a kérdés bizonyos aktualitással rendelkezik – az MTA felvegye a pályadíjak közé.¹⁷ A jutalomtétel kiírását az akadémia illetékes szervei valóban támogatták, így a pályázati kiírás – az eredetihez képest némileg módosított szövegezésben – meg is jelent az *Akadémiai Értesítő*ben. „*Fejtsék ki a főkegyúri jog jogalapja, tartalma és a magyar közjog idevágó szabályai. Ismertetni kell a magyar király főkegyúri joga körül Mária Terézia kora óta kialakult gyakorlatot.*” A beadási hatánapot 1929. szeptember 30-án határozták meg. A leendő pályázók tudomására hozták, hogy a jutalmat csak „*abszolút becsű*” munkának fogják kiadni.¹⁸ A Molnár Kálmán-féle jutalomtételre az első esztendőben nem érkezett pályamunka. A következőben sem. A jutalomtételről a II. osztály számára 1930 decemberében jelentést tevő akadémikusok, Concha Győző és Kollányi Ferenc egybehangzó véleménye szerint a pályázat mind ez ideig „*a dolog természetében rejlő nehézségek*” miatt maradt meddő. Egyetlen potenciális pályázó azonban mégiscsak felbukkant, az akkoriban közel 70 esztendőes Csorba Ferenc, nyugalmazott államtitkár személyében, aki *A királyi kegyúri jog és a mai helyzet* című, 1929-ben, valamint *A királyi kegyúri jog igazi mivolta* címen 1930-ban megjelent tanulmányai alapján kívánt az akadémiától megbízást nyerni a téma részletesebb kidolgozására. Concha és Kollányi azonban azon az állásponton voltak, hogy Csorba Ferenc „*iratai*” úgymond az „*aktuális politikai*

publicisztika” körébe tartoznak, s nem érintkeznek a kiírt jutalomtétellel, ami miatt nem is javasolják Csorba Ferenc kérelmének a támogatását.¹⁹

A jutalomtétel megismételt közzétételének utóbb mégiscsak meglelt a foganatja, hiszen 1931-ben egyszerre négy pályamunka is beérkezett. A II. osztály Concha Győzőt és Kollányi Ferencet bizta meg a bírálati jelentés elkészítésével, akik 1932. január 29-i jelentésükben azon a véleményen voltak, hogy egyik pályázónak sem sikerült a kitűzött pályátételt tudományos szempontból kielégítő módon megoldania. „*Nem akarunk azonban lemondani a reményről, hogy a királyi kegyúri jog nagyjelentőségű problémája végre jogtörténelmünk valamelyik erre hivatott művelőjének érdeklődését és munkakedvét is fel fogja kelteni, s azért arra vagyunk bátrak kérni a Tekintetes Osztályt, méltóztassék a pályátétel újabb kitűzését lehetővé tenni.*”²⁰ Az újfent meghirdetett jutalomtétel hatánapjáig, 1933. szeptember 30-ig két pályamunka érkezett az akadémiára. A pályamunkák értékelésére eredetileg K. Kováts Gyulát, Erdélyi Lászlót és Polner Ödönt kívánták megbízni, ám K. Kováts és Polner visszalépése miatt Eckhart Ferenc felkérése mellett döntöttek. A külön-külön elkészített bírálatok nem mindenben mutattak összhangot. Míg Erdélyi László az egyik pályamunkát alkalmasnak találta arra, hogy szerzőjét az akadémia bizza meg „*a nagyarányúnak tervezett alapvető, abszolút becsű munka elkészítésével*”, Eckhart Ferenc úgy vélte, a pályamunka szerzőjének lehet ugyan jogászai képzettsége, de a kidolgozott tétel azt bizonyítja, hogy „*hiányzik belőle a történelmi kritika és a módszer ismerete*”, emiatt viszont nem csatlakozhat Erdélyi professzor javaslatához.²¹ Döntőbíróként Holub Józsefet kérték fel, aki rövid bírálatában Eckhart véleményét osztotta.²²

Az *Akadémiai Értesítő*ben ismételtelen megjelentetett jutalomtétel hatánapjáig, 1934. szeptember 30-áig egyetlen pályamunka érkezett be. Az elmúlt évi pályázók egyike küldte be javított és rövidített pályamunkáját. A tanulmányt azonban még ebben a módosított formában sem tartották jutalomra méltónak. Bírálatában Eckhart Ferenc arra hivatkozott, hogy a pályamunka a kitűzött kérdés megoldását egyetlen lépéssel sem vitte előre, miután szerzője nem rendelkezik megfelelő egyházi és történelmi előképzettséggel.²³ Teljes mértékben csatlakozott ehhez a véleményhez Polner Ödön, a pályamunka másik bírálója. Meglátása szerint a pályamunka, ahelyett, hogy jogtudományi és történettudományi szempontok szerint tárgyalná a kitűzött pályátételt, teológiai alapokon közelít a megválaszolandó kérdésekhez.²⁴ A benyújtott pályamű annak ellenére sem lehet abszolút értékű, hogy szerzője kifejezetten arra emlékeztette bírálóit, miszerint emberi mű ilyen értéket nem képviselhet, hiszen az „*abszolút érték csupán Istennél van*”. Ezzel az igazsággal – zárta bírálatát Polner – az akadémia is tisztában van, „*de midőn pályázatában mégis abszolút becsű munkát ír elő, emberi mértékkel kívánja a pályamunkákat megbíráltni*”, ami a szóban forgó munkáról nem mondható el.²⁵

Újabb három esztendő elteltével, 1937. december 30-án érkezett csak pályamunka a jutalomtételre. Az eddigi szokástól eltérően azonban nem jelíges, hanem névvel

ellátott dolgozatot küldtek be bírálatra. A pályamunkát Csizmadia Andor, a jogtörténet majdani jeles professzora, akkoriban Győr városának aljegyzője készítette. A pályamunkáról szóló bírálati jelentés megírására az akadémia Polner Ödönt kérte fel. Bírálati jelentésének megküldése után írott levelében ugyanakkor egy korábban részéről fel nem merülő szempontra hívta fel az akadémia főtítkárának, Voinovich Gézának a figyelmét. „*Miután nem tartom kizártnak, hogy protestáns voltomnál fogva és azért, mert a pályázó e kérdésben egyszer nyilvánított nézetemet, engem is megnevezve, helyteleníti, elfogult vagyok, bár igyekeztem nem az lenni, indokoltnak látszik, hogy a dolgozhoz még két római katolikus bíráló is hozzászóljon*”.²⁶ A főtítkár méltányolta Polner érveit. A bírálatot a fenti sorok kíséretében azzal a kéréssel továbbította Szandtner Pálhoz, az akadémia Jogtudományi Bizottságának tagjához, hogy készítsen jelentést a Csizmadia-féle dolgozatról.²⁷ Szandtner, áttanulmányozva a pályamunkát, teljes mértékben csatlakozott Polner Ödön véleményéhez, így a bírálat utóbb kettejük aláírásával jelent meg az *Akadémiai Értesítő*ben.²⁸ A jelentés rámutatott arra, hogy a pályamunka a pályatételben megnevezett kívánalmaknak formailag ugyan megfelel, ám a főkegyúri jog jogalapjának és a magyar közjog vonatkozó szabályainak a bemutatásával foglalkozó részek tartalmi szempontból már nem kielégítőek. A pályamunka második, a király főkegyúri joga körül Mária Terézia kora óta kialakult gyakorlatot feldolgozó fejezeteit ugyanakkor a dolgozat sikerültebb, elismerésre méltó részeinek tartotta a bírálat. A pályamunka egészében mégsem tekinthető abszolút becsű munkának, ami miatt a pályatétel kiadása nem is javasolható.²⁹

A kudarc nem szegte Csizmadia Andor kedvét, hiszen a következő évben – átdolgozott és kiegészített formában – ismételten benyújtotta pályamunkáját. A bírálati jelentés elkészítése ezúttal is Polner Ödönre – illetve Szandtner Pálra – hárult. A jelentés befejezése előtt Polner Ödön egy kérdéssel fordult Voinovich főtítkárhoz. Arra volt kíváncsi, van-e lehetőség arra, hogy a pályadíj ki nem adása esetén a pályázó ún. szorgalmi díjban részesüljön, vagy esetlegesen a díj egy részét olyan feltétellel kapja meg, hogy az egész pályadíjat abban az esetben kaphatja meg, amennyiben munkáját megfelelően kiegészítve ismételten bemutatja?³⁰ Voinovich válaszából kiderült, hogy a végső határozat „*teljesen a bíráló javaslatától függ*”.³¹ Polner Ödön ennek megfelelően véglegesítette 42 (!) nyomtatott oldal terjedelmű, lábjegyzetekkel bőségesen ellátott, tanulmánnyal felérő bírálati jelentését. Összefoglaló véleménye szerint a pályadíj még ennek az átdolgozott pályamunkának sem adható ki. „*A pályázó jelenlegi munkája alaposabban foglalkozik a kérdéssel, mint előbbi pályaműve, de még mindig nem éri el azt a fokot, amely valamely munka akadémiai megkoszorúzásához szükséges*.” Alapos átdolgozás, valamint nagyobb elmélyülés esetén a pályázó „*talán még megkaphatja a jutalmat*”.³² A jelentésből mindenesetre az is kiderült, hogy Polner Ödön végül az ún. szorgalmi díj megítélését sem tartotta lehetségesnek.

E terjedelmes és elmélyült bírálati jelentés láttán Voinovich Gézának szellemes ötlete támadt: mi lenne, ha maga

Polner Ödön dolgozna ki a mind ez ideig eredménytelen pályatételt? Elgondolásáról levélben tájékoztatta Polner professzort. A remekbeszabott bírálat olvasása során ötlett eszébe az a gondolat – fogalmazott Lukinich –, hogy voltaképpen a bírálati jelentés szerzőjét kellene felkérni a pályatétel kidolgozására, aminek a nagy részével a bírálatban lényegében már el is készült. Lukinich osztálytítkár is helyeselné ezt az elképzelést, de előzetesen mégiscsak szeretné megtudni, mit szól ehhez a gondolathoz maga az érintett? „*Nagyon jó volna, ha ez a fontos kérdés komoly tárgyalásban meg volna írva*.” – summázta Voinovich puhatolózó levelét.³³ Válaszában Polner kitérő választ adott. „*Az a gondolat, hogy a szóban forgó kérdés megoldását magam kíséreljem meg, nem idegen tőlem. Megvalósításának azonban két nehézsége van. Az egyik tárgyi, a másik alanyi*.”³⁴ Ami a tárgyi nehézséget illeti, bírálati jelentése tartalmazott ugyan a megoldás felé vezető szempontokat, de ezek nem elégségesek. A kérdéskör további vizsgálatokat igényelne, amit korára tekintettel – Polner professzor ekkoriban 75 éves volt – nehezen tudna véghezvinni. Az alanyi nehézséggel kapcsolatban pedig arra hivatkozott, hogy „*fonák helyzetbe*” kerülne, amennyiben a pályakérdésre beérkező pályamunkák több éven keresztül bírálójaként most ő maga fogna hozzá a pályatétel kidolgozásához, mert esetlegesen kitenne magát annak a vádnak, hogy bírálaiban nem mindig volt tárgyilagos. Amennyiben a tárgyi nehézség ellenére mégis elvállalná a kérdéskör feldolgozását, azt csakis az alábbi feltételek mellett tehetné meg. A Molnár Kálmán-féle jutalom egyik részét Csizmadia Andor számára kellene odaadni a pályatételben kívánt történelmi fejlődésre vonatkozó adatok összegyűjtéséért és ismertetéséért, a jutalom másik részét pedig a Csizmadia Andor által összeállított történelmi anyag kiadására kellene fordítani, amennyiben a bírálatban jelzett irányokban a pályázó kiigazítja azt. Ami viszont személyes hozzájárulását illeti, úgy gondolta, hogy a jutalomtól függetlenül dolgozna ki – a meglévő történelmi anyag alapján – a pályatétel hangsúlyozottan jogi vonatkozásait. „*A kérdésben a végleges elhatározást fenntartom magamnak későbbre*.” – összegezte gondolatait.³⁵ Polner Ödön végül nem írta meg a pályamunkát, s függetlenül attól, hogy az elkövetkező években az *Akadémiai Értesítő* obligát módon közzétette a királyi főkegyúri jog alakulására irányuló pályatételt, további pályamunkákat már senki sem készített el, vagy küldött be az akadémia bírálatra.

II.2. A közösségi eszme érvényesülési területei

A királyi főkegyúri jog alakulását vizsgáló jutalomtétel sikerének elmaradása nem lankasztotta Molnár Kálmán lelkesedését. Ellenkezőleg! További pályatételek kiírásán törte a fejét, mígnem – 1940 decemberében – megszületett az újabb elgondolás. Voinovich főtítkárhoz intézett leveleiben előbb felvetette, utóbb – a főtítkár kérésére – kellő részletességgel meg is indokolta az új pályatételek kiírására tett javaslatait. Molnár Kálmán mindenekelőtt arra kérte a főtítkárt, hogy az akadémia illetékes szerveivel be-

szélje meg, hajlandóak-e „a jogfejlődés új irányainak a magyar múlttal való kapcsolatát kidomborítandó” három pályatételt kitűzni az alábbi témákra:

1. A közösségi eszme a magyar alkotmányfejlődésben,
2. A közösségi eszme a magyar magánjog kialakulásában,
3. A közösségi eszme a magyar büntetőjog kialakulásában.

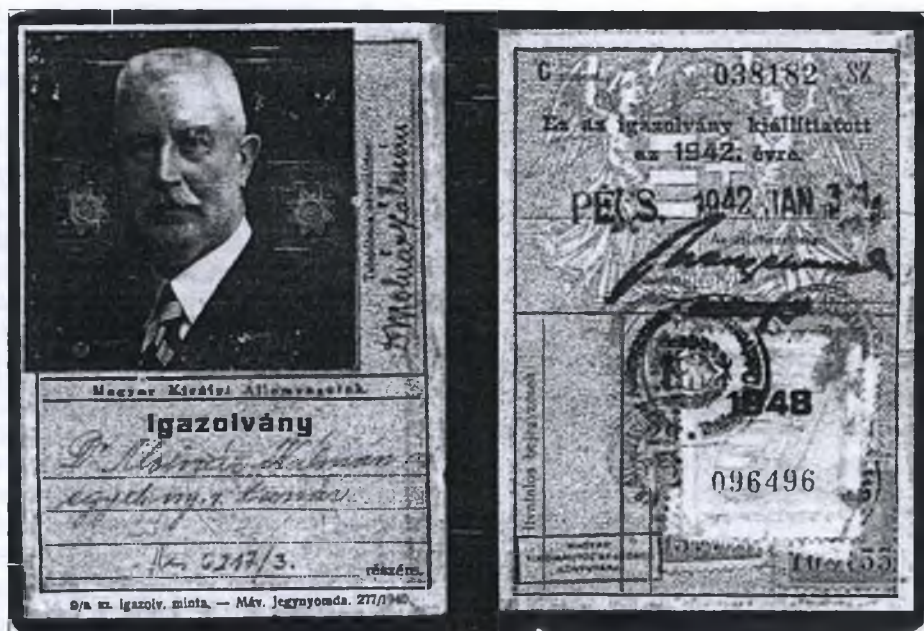
Amennyiben az MTA részéről fogadókészség mutatkozik a pályatételek kiírására, Molnár Kálmán azonnal befizet háromszor 1000 pengőt az akadémia folyószámlájára a pályadíjak fedezésére.³⁶

Voinovich főtítkár köszönettel vette az újabb felajánlást, de azért óvatosan fogalmazott. Miként írta, nem képzei, hogy a pályatételek elfogadásának és kitűzésének akadály lehetne, mindazonáltal az akadémia ügyrendje értelmében az összes ülés elé kell terjesztenie a javaslatokat.³⁷ Ezzel egyidejűleg Kolosváry Bálinthoz, az akadémia Jogtudományi Bizottságának a tagjához is levelet intézett, amelyben egyenesen az iránt érdeklődött, alkalmasak-e egyáltalán Molnár Kálmán témafelvetései arra, hogy akadémiai pályatétalként hirdessék meg azokat?³⁸

Kolosváry Bálint napokon belül megérkező, aprólékosan kidolgozott válasza aligha nyugtatta meg a főtítkárt. A Molnár Kálmán által felvetett „tételszövegezést” ugyanis nem tartotta sem szerencsésnek, sem pedig alkalmasnak arra, hogy azokat az akadémia egésze alatt meghirdessék. „A tétélek annyira homályosak, hogy a kitűzésnek sem célját, sem a megoldandó problémák mivoltát kellő megvilágításba nem helyezik, s tán lehetőséget nyújtanak arra, hogy Akadémiánkat a feladat meg nem értéséről tanúskodó próbálkozásokkal áraszták el”. A közösségi eszme magánjogi, illetve büntetőjogi érvényesülését – miként magát a közösségi eszmét is – igen kétes értékű tárgymegjelölésnek tartotta, hiszen önmagában már az is kétséges, hogy mit lehet, és mit kell közösségi eszme alatt érteni. Lehet – folytatta gondolatmentét Kolosváry –, hogy Molnár Kálmán alkotmányjogi vonatkozásban arra a „jogtörténeti processusra” gondolt, amely III. Endre királyi tanácsával indult meg s távolodott lépésről-lépésre a patriarchális és autokrata államszervezettől a 19. század parlamentarizmusa felé. Magánjogi vonatkozásban – vélekedett Kolosváry – a közösségi eszme fejlődése éppen fordított utat járt be, amennyiben „az egyéni tulajdonjog kialakulása felé mutat a különböző községi kötelékekből való fokozatos kibontakozás útján”. Ám az is lehetséges, hogy a tétel megfogalmazásával „az újszerű szocializálás tulajdonellenes jelenségei” lebegtek Molnár Kálmán lelki szemei előtt. A leghomályosabbak azonban a közösségi eszme büntetőjogi vonatkozásai. A pályázónak feltehetőleg arról kell ennél a tételnél értekeznie – találgatott Kolosváry –, hogy „miképpen szorult vissza a magánmegtorlás és a compositionális rendszer, illetőleg felfogás, azaz az előretörő gondolattal szemben, hogy a büntetés a közrend elleni lázadás, azaz a 'közösség' elleni sérelmek megtorlása, és nem közvetlenül a sértett egyéni sérelmének elhárítására, vagy megelőzésére irányul”. Kolosváry Bálint összességében azon az állásponton volt, hogy az MTA arra hivatkozással hártsa el magától ebben a formá-

ban a pályatételeket, hogy pillanatnyilag nem illeszkednek a programjába.³⁹ Az akadémia főtítkárának természetesen diplomatikus formában kellett Molnár Kálmánt tájékoztatnia. Levelében – Kolosváry Bálint érvelésére támaszkodva – arról számolt be Molnár professzornak, hogy a II. osztály szakembereinek a véleménye szerint az általa javasolt pályatételek megfogalmazása „némileg homályos” és nem világítanak rá sem a kitűzés céljára, sem pedig a megoldandó problémák mivoltára. Ennél fogva arra kérte Molnár Kálmánt, hogy fogalmazza meg részletesebben a pályatételeket, így meg lehet óvni az esetleges tévutaktól és félreértésektől a pályázni kívánókat.⁴⁰ Az akadémia tehát a nyomós ellenérvek dacára is hajlott a pályatételek befogadására, csak bizonyos pontosításokat kívánt meg.

Molnár Kálmán készséggel eleget tett Voinovich Géza kérésének és részletesen számolt be témaválasztása indokairól. A közösségi eszmét, fogalmazott, lépten-nyomon úgy tüntetik fel Magyarországon, „mint valami olyan állam- és jogrendezési új alap gondolatot, amelyet egy jobb világ megalapozása érdekében nekünk nyugati nagy szomszédunktól át kell vennünk”. Ez a beállítás viszont egyrészt elfogultságról, másrészt viszont „magyar múltunk ősi intézményeinek” nem ismeréséről tanúskodik. Az eredeti magyar jogfejlődés ugyanis a közösségi eszmét mindig sokkal szélesebb keretekben érvényesítette, mint a hűbéri és patrimonális „germán államoknak” meglehetősen individualista irányzata. A közösségi eszmének a „bűvköre” hatotta át alkotmányjogunk, büntetőjogunk, de még az ösiségi birtokrend, vagy az ági öröklés révén magánjogunk fejlődését is a 19. század közepéig. Törekvése a fogalmi tisztázáson kívül mindenekelőtt arra irányult, hogy erre a jellegzetességre erőteljesen mutassanak rá. További célja pedig az, hogy „amikor a közösségi gondolatnak a világ új berendezésénél kétségkívül nagyobb szerep fog jutni, akkor mi a szükséges reformokat nem annyira idegen eszmék recipiálásával tervezgessük, mint inkább magyar múltunk tanúságai alapján, a magyar közjogi gondolkodás felélesztésével, régi intézményeink szellemében keressük a megoldásokat”. Meglátása szerint az állami és jogrend két sarkpont körül forog: a közösség és az egyén között. „Más szóval: a rend és szabadság körül.” E kettőt jól kiegyensúlyozni pedig nehéz feladat. Különböző korszakokban hol erre, hol arra billent a mérleg serpenyője. Levelét azzal zárta, hogy az általa megjelölt pályatételek címéhez egyáltalán nem ragaszkodik – ezt a későbbiek során is hangsúlyozta –, a világos és körültekintőbb megfogalmazást örömmel fogadja el.⁴¹ Molnár Kálmán tehát úgy látta, hogy az individualizmussal szembenálló közösségi eszme egyáltalán nem tekinthető német import-terméknek, hiszen a közösségi eszme gondolköre benne rejlik a magyar jogfejlődésben. E felvetés egyértelműen jelzi, hogy Molnár Kálmán részéről a pályatételek háttérében – a német (nemzeti szocialista) hatás ellensúlyozására irányuló – politikai és ideológiai természetű megfontolások is húzódhattak. Érvei mindenesetre kevésbé győzték meg Kolosváry Bálintot a pályatételek szükségességéről, de miután az akadémia lényegében már zöld utat biztosított a pályatételek számára, a hangsúly innentől kezdve a pályatételek szabatos megfogalmazására helyeződött. Lu-

Molnár Kálmán vasúti igazolványa

kinich osztálytitkár sürgette is Kolosváry professzornál a Molnár-féle pályatételek megszövegezése felőli döntést, hogy a pályatételeket az elnökség kellő időben közzétehesse. Kérte egyúttal, hogy „*esetleg talán*” Molnár Kálmánnal egyetértésben hozzák a főtítkári hivatal tudomására a pályatételek szövegét.⁴² Válaszában Kolosváry Bálint jelezte, hogy a szövegezést „*kényes kérdésnek*” tartja, s a felelősséget nem szívesen vállalja, mert Molnár Kálmán intencióit a főtítkárhoz intézett levele után is homályosnak tartja. „*Legjobbna vélném, ha nagyjából maradnának a tételek úgy, ahogyan ő rögzítette, s legfeljebb egy pár szóban lehetne 'kommentárt' fűzni hozzájuk tisztán az ő elgondolásai szerint.*” Molnár Kálmán hozzájárulásához természetesen ragaszkodni kell. Kolosváry a következő „kommentárt” javasolta magyarázatképp a pályatételekhez: „*A pályatételek kitűzője a jogfejlődés azoknak a jelenségeinek vizsgálatára gondol, melyeknél a közösségi eszme az alapgondolat és amelyeknél a közösség érdekei nyomulnak a magánérdek biztosításával szemben előtérbe.*” Egyebekben továbbra sem jósolt sok sikert a pályázatoknak.⁴³ Végül tehát hosszas fejtegetés és egyeztetés után született döntés a közösségi eszme megnyilvánulási területeit érintő pályatételek szövege felől:

1. A közösségi eszme érvényesülése a magyar alkotmány jog történelmi kifejlődésében,
2. A közösségi eszme érvényesülése a magyar büntető jog történelmi kifejlődésében,
3. A közösségi eszme érvényesülése a magyar magán jog történelmi kifejlődésében.

Magyarázatképpen pedig a Kolosváry Bálint által javasolt „kommentárt” fűzték a pályatételekhez.⁴⁴

Az Akadémiai Értesítőben megjelenő pályázati felhívás az 1942. december 31-i hatánapig várta a közösségi eszme érvényesülését feldolgozó pályamunkák megküldését. A megadott hatánapig csupán egyetlen, a közösségi eszme érvényesülésének magánjogi vonatkozásait feltáró rövidke dolgozat érkezett meg. A II. osztály 1943.

január 11-i zárt ülésén Szladits Károlyt és Kolosváry Bálintot kérte fel a pályamunka bírálatára.⁴⁵ Molnár Kálmánt a főtítkári hivatal értesítette a pályamunka elkészültéről. E levél nem maradt fenn, Molnár Kálmán válasza azonban igen. „*Egészében osztom azt, amit velem közölsz. Nekem a legkevésbé sem volt szándékomban, hogy a pályatétel fogalmazásával a szerző szempontjait befolyásoljam, én csak választ akarok arra a kérdésre, hogy a közösségi gondolat mennyiben befolyásolta a magyar jogfejlődést a különböző jogágakban?*” Örömmel látja ugyanakkor, hogy van érdeklődés a pályatétel iránt. Különösen örül annak a minősítésnek, miszerint a pályamunka – ezt az előzetes véleményt nyilván a hozzá intézett levélben olvasta – „*nagyon okos, gondolkodó főre vall*”. Helyes gondolatnak tartja ugyanakkor, hogy a pályázónak megbízást adjanak a kérdés kidolgozására, miként a pályatételek módosított szövegben történő újbóli kitűzésével is egyetértett. A pályatétel felől meghozandó határozatra pedig a „*legkisebb befolyást*” sem kívánja gyakorolni, miután „*teljesen közömbös*”, hogy ki biztosította a pályadíj összegét.⁴⁶ A tavasz folyamán nyilvánosságra kerülő bírálati jelentések nem javasolták a pályadíj odaítélését. Szladits elismerte, hogy a dolgozatot önállóan gondolkodó és társadalombölcseleti kérdésekben világosan látó pályázó készítette. Kiemelte a szerző szellemi önállóságát, amelyet „*a divatos szölamokkal szemben tanúsít*”. Nem vált a közösségi eszme „*bálványimádójává*”, nem engedte magát a közösségi gondolkodás „*etatisztikus*” túlzásaiba vinni, hanem „*bölcs mérséklettel méri mind a közösségi, mind az egyéniségi eszmének jelentőségét a társadalom helyes szerkezete szempontjából*”. Mindazonáltal a pályázó félreértette a kérdésfeltevést, emiatt Szladits a pályatétel újbóli – módosított szövegezésű – kitűzését látná célra vezetőnek. Javaslat a következő: „*A közösségi eszme érvényesülése a mai magyar magánjogban, különösen: a közjog térfoglalása a magánjog rovására és a közösségi szempontok befolyása a magánjogi intézmények tartalmá-*

ra”.⁴⁷ Bírálati jelentésében Kolosváry is azon a véleményen volt, hogy – jóllehet a pályázó „*kétségtelenül gondolkozó fő és éles kritikai képességről tesz tanúságot*” – a kitűzött feladatot nem oldotta meg, mert magához a feltett kérdéshez téves – filozofikus – irányból közelített. Összességében Kolosváry is úgy vélte, hogy a pályatételt a Szladits által javasolt új szövegezésben ismételten közzé kell tenni.⁴⁸ A bírálati jelentések készítői tehát továbbra is úgy látták, hogy nem eléggé szabatos a pályatételek megfogalmazása.

Az *Akadémiai Értesítő*ben a Szladits Károly által javasolt kiegészítéssel ismételten közzétett pályatételekhez az elmúlt évből megismert magyarázatot is hozzáfűzték: „*a jogfejlődés azon jelenségei vizsgálandók, melyeknél a közösségi eszme az alapgondolat és a közösség érdekei nyomulnak előtérbe a magánérdek biztosításával szemben*”.⁴⁹ Az 1943. december 31-i hatánapig három pályamunkát küldtek meg. A II. osztály 1944. január 17-i zárt ülésén a korábbi bírálókon kívül Tomcsányi Móriczot is felkérték, ami azt jelentette, hogy legalább az egyik pályamunka a közösségi eszme alkotmányjogi vonatkozásait vizsgálta.⁵⁰ Az akadémia – Magyarország fokozatos hadszíntérre válása miatt – csak megkésve foglalkozott a pályatételekkel. A bírálati jelentések lappanganak, mindössze az 1944. november 9-i nagygyűlési jegyzőkönyv áll rendelkezésre. Ezek szerint a pályadíjakat – sem a magánjogit, sem pedig a közjogit – nem javasolták kiosztásra, ellenben a két magánjogi pályázó számára 500-500 pengő szorgalmi jutalom odaitélését helyezték kilátásba.⁵¹ Ezen az ülésen Molnár Kálmán semmiképpen sem lehetett jelen, hiszen ekkor már hetek óta a nagykanizsai gyűjtőtáborba internálta őt Pécsről a nyilaskeresztes kormányzat. Az 1945-ös felszabadulás után újjászerveződő MTA a jutalomtételt is napirendjére tűzte. Ily módon tekintették ismétlenül át a Molnár Kálmán-féle jutalomtételt is. Az 1945

májusában tartott nagygyűlés jóváhagyta az elmúlt év novemberében hozott döntéseket, amennyiben a magánjogi pályatételek szerzőit – Czigliányi Aladárt és Kelemen Lászlót⁵² – jutalomban részesítették.⁵³ A továbbiakban pedig nincs nyoma annak, hogy akár a király főkegyúri jogát, akár a közösségi eszme érvényesülését érintő pályatételekkel bárki is foglalkozott volna. Az 1945-ben bekövetkezett politikai és társadalmi változások okafogyottá tették e pályatételeket.

Az MTA javára felajánlott pályatételek nem váltották be maradéktalanul a hozzájuk fűzött reményeket. Ezt nemcsak az okozta, hogy a pályadíjakat egyetlen alkalommal sem osztották ki – szorgalmi jutalmat is mindössze két pályázó kapott –, hanem az is, hogy a pályatételek kidolgozását összességében kevesen vállalták. Molnár professzor kezdeményezését ugyanakkor – miként ez az akadémiai háttérlevelezésből kiérezhető – kellemetlen mellékszöveg is kísérték. Ez természetesen azzal is összefüggött, hogy a pályatételek politikai és világnézeti szempontból egyaránt kényes kérdéseket vetettek fel. Mégsem tekinthetők hiábavalónak az akadémiai pályatételekkel kapcsolatos törekvések, hiszen – ha szűk körben is – sikerült bizonyos szakmai természetű kérdésekre az érdeklődést rávilágítani.

Molnár Kálmán anyagi áldozatoktól nem visszarettenő, sőt, annak inkább elébe menő kezdeményezései a saját korában mindenképp egyedülállónak tekinthetők. Egyedülállónak, hiszen aligha fordult elő a közjogtudomány 20. századi történetében, hogy a professzorok mecénásként bukkantak fel. Példája talán bizony még a 21. század elején sem vesztett aktualitásából.

SCHWEITZER GÁBOR

Der Mäzen-Professor – Wissenschaftliche Ausschreibungen von Kálmán Molnár
(Zusammenfassung)

Kálmán Molnár (1881–1961), Professor für öffentliches Recht an der erzbischöflichen Rechtsakademie in Eger, dann an der Universität in Pécs veröffentlichte wissenschaftliche Ausschreibungen, finanziert aus eigenen Mitteln um die wissenschaftliche Interesse der Jurastudenten zu wecken (z.B. „Die Herausbildung und Bedeutung der Heiligen-Körne-Lehre in unserem öffentlichen Recht“, „Die Rechtsetzung der Gerichte“). Zwischen 1927–1932 gab er mindestens 3000 Pengő nur für die Finanzierung der wissenschaftlichen Ausschreibungen aus. Ab 1927 machte er auch der Ungarischen Akademie der Wissenschaften Vorschläge für wissenschaftlichen Ausschreibungen („Die Entwicklung des königlichen Kirchenpat-

ronats“, „Die Verwirklichung der Gemeinschaftsgedanke [1] in der historischen Entwicklung des ungarischen Verfassungsrechts, [2] in der historischen Entwicklung des ungarischen Strafrechts, [3] in der historischen Entwicklung des ungarischen Privatrechts“), die aber die in ihnen gesetzten Hoffnungen nicht vollständig erfüllten. Schon die Ausschreibung ließen die Leiter der Akademie mehrfach überarbeiten. Nur wenige waren bereit für die Ausarbeitung der Preisfragen, die Preise wurden schließlich nicht vergeben; bei der von der Leitung der Akademie mehrfach überarbeiteten zweiten Ausschreibung wurden lediglich zwei Autoren der Ausschreibung zum Privatrecht für den Fleiß prämiert.

Jegyzetek

- * A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.
- ¹ Óriás Nándor: *Emlékeim töredékei*. Szerk.: Ádám Antal (Pécs, 2006, 168. p.)
- ² Molnár Kálmán 1924-ben 1 millió koronát ajánlott fel „A szent korona tanának kifejlődése és jelentősége közjogunkban” címen kiírandó pályázat nyertesének: *Jegyzőkönyv a tanári kar 1924. december 16-i IV. rendes üléséről*. Heves Megyei Levéltár. VIII-1. Egri Érseki Jogakadémia iratai. Iktatott iratok. 48. doboz. 116/1924/25. szám.
- ³ Pécsi Egyetemi Levéltár. VIII. 101. a. Magyar királyi Erzsébet Tudományegyetem (Pécs) iratai. Jog- és Államtudományi Kar iratai, Kari ülési jegyzőkönyvek (a továbbiakban Pécsi Egyetemi Levéltár). Az 1926. december 20-i IV. rendes ülés jegyzőkönyve
- ⁴ Pécsi Egyetemi Levéltár. Az 1927. június 23-i X. rendes ülés jegyzőkönyve
- ⁵ Pécsi Egyetemi Levéltár. Az 1928. február 27-i VI. rendes ülés jegyzőkönyve
- ⁶ Pécsi Egyetemi Levéltár. Az 1931. május 20-i IX. rendes ülés jegyzőkönyve
- ⁷ Szily Kálmán levele Molnár Kálmánnak. Bp., 1931. szeptember 14. MTA Könyvtára Kézirattára (a továbbiakban MTA KK), Ms 2413/37. (Molnár Kálmán pécsi egyetemi tanári működésére vonatkozó iratok)
- ⁸ *Akadémiai Értesítő*, 1931. május–szeptember, 187–189. p.
- ⁹ Kivonat a m. kir. Erzsébet tudományegyetem Tanácsának 1931. V. 29-i IX. rendes üléséről felvett jegyzőkönyvből. MTA KK, Ms 2413/34. (Molnár Kálmán pécsi egyetemi tanári működésére vonatkozó iratok)
- ¹⁰ Molnár Kálmán véleményes jelentése az 1931/32. tanév 1000 pengős közjogi pályadíjára beérkezett pályamunkáról (Pécs, 1932. április 7). MTA KK, Ms 2413/39. (Molnár Kálmán pécsi egyetemi tanári működésére vonatkozó iratok)
- ¹¹ Pécsi Egyetemi Levéltár. Az 1932. május 18-i IX. rendes ülés jegyzőkönyve
- ¹² Molnár Kálmán levele a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak (Pécs, 1932. április 7.). In: MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 2413/38. (Molnár Kálmán pécsi egyetemi tanári működésére vonatkozó iratok)
- ¹³ Molnár Kálmán: *Óvatosan a jelszavakkal! Molnár professzor, a zsidókérdés és a magyar ifjúság* (Pécs, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt., 1934, 62–64. p.)
- ¹⁴ Molnár Kálmán levele Balogh Jenőnek. Pécs, 1927. november 5. MTA KK. RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 1005/1928.
- ¹⁵ Molnár Kálmán a pályázattal a Magyar Földhitelintézetben állított ki 1000 pengő értékben takarékbetétkönyvet az MTA számára.
- ¹⁶ Balogh Jenő levele Molnár Kálmánnak. Bp., 1927. november 18. MTA KK. RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 1781/1927.
- ¹⁷ Balogh Jenő levele Lukinich Imrének. Bp., 1927. november 18. MTA KK. RAL. K. 1257. A II. osztály iratai (1925–1934). 80/1927.
- ¹⁸ *Akadémiai Értesítő*, 1928. június–július, 146. p.
- ¹⁹ Concha Győző és Kollányi Ferenc jelentése a Molnár Kálmán jutalomtételéről. Bp., 1930. december 22. MTA KK. RAL. K. 1254. A II. osztály iratai (1925–1934). 56/1930.
- ²⁰ Jelentés a Molnár Kálmán egyet. tanár adományából hirdett jutalomtételről (*Akadémiai Értesítő*, 1932. május–szeptember, 177. p.)
- ²¹ Jelentés a Molnár Kálmán-jutalomról (*Akadémiai Értesítő*, 1934. április–szeptember, 189., 196. p.)
- ²² Uo. 197. p.
- ²³ Jelentés a Molnár Kálmán-jutalomról (*Akadémiai Értesítő*, 1935. április–szeptember. 231. p.)
- ²⁴ Ennek oka nyilvánvalóan abban rejlett, hogy a pályamunka szerzője katolikus papként tevékenykedett.
- ²⁵ Uo. 232., 238. p.
- ²⁶ Polner Ödön levele Voinovich Gézának. Szeged, 1938. március 18. MTA KK. RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 282/1938.
- ²⁷ Voinovich Géza levele Szandtnér Pálhoz. Bp., 1938. március 22. MTA KK. RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 282/1938.
- ²⁸ Szandtnér Pál levele Voinovich Gézának. Bp., 1938. április 4. MTA KK. RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 282/1938.
- ²⁹ Jelentés a Molnár Kálmán-féle jutalomról (*Akadémiai Értesítő*, 1938. január–május, 57–63. p.)
- ³⁰ Polner Ödön levele Voinovich Gézának. Szeged, 1940. február 15. MTA KK. RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 137/1940.
- ³¹ Voinovich Géza levele Polner Ödönnek. Bp., 1940. február 17. MTA KK. RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 137/1940.
- ³² *Akadémiai Értesítő*, 1940. január–április, 203. p.
- ³³ Voinovich Géza levele Polner Ödönhöz. Bp., 1940. április 10. MTA KK. RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 232/1940.
- ³⁴ Polner Ödön levele Voinovich Gézának. Szeged, 1940. április 13. MTA KK. RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 232/1940.
- ³⁵ Uo.
- ³⁶ Molnár Kálmán levele Voinovich Gézának. Pécs, 1940. december 23. MTA KK. RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 15/1941.
- ³⁷ Voinovich Géza levele Molnár Kálmánnak. Bp., 1940. december 30. MTA KK. RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 610/1940.
- ³⁸ Voinovich Géza levele Kolosváry Bálintnak. Bp., 1940. december 30. MTA KK. RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 610/1940.
- ³⁹ Kolosváry Bálint levele Voinovich Gézának. Bp., 1941. január 3. MTA KK. RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 15/1941.
- ⁴⁰ Voinovich Géza levele Molnár Kálmánnak. Bp., 1941. január 9. MTA KK. RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 15/1941.
- ⁴¹ Molnár Kálmán levele Voinovich Gézának. [Pécs, 1941. január 9. után.] MTA KK. RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 15/1941.
- ⁴² Lukinich Imre levele Kolosváry Bálintnak. Bp., 1941. február 14. MTA KK. RAL. K. 1226. A Jogtudományi Bizottság iratai 1935–1944. 270/1941.
- ⁴³ Kolosváry Bálint levele Lukinich Imrének. Bp., 1941. február 16. MTA KK. RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 15/1941.
- ⁴⁴ *Akadémiai Értesítő*, 1942. január–május, 108–109. p.
- ⁴⁵ *Jegyzőkönyv az MTA II. Osztályának 1943. január 11-i zárt üléséről*. MTA KK. RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 82/1943.
- ⁴⁶ Molnár Kálmán levele a Főtitkári Hivatalnak. Pécs, 1943. február 3. MTA KK. RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 157/1943.
- ⁴⁷ Jelentés a Molnár Kálmán-féle jutalomról (*Akadémiai Értesítő*, 1943. január–május, 109–112. p.)
- ⁴⁸ Jelentés a Molnár Kálmán-féle jutalomról (*Akadémiai Értesítő*, 1943. január–május, 112–118. p.)
- ⁴⁹ *Akadémiai Értesítő*, 1943. január–május. 150. p.
- ⁵⁰ *Jegyzőkönyv az MTA II. Osztályának 1944. január 17-i zárt üléséről*. MTA KK. RAL. A Főtitkári Hivatal iratai. 82/1944.
- ⁵¹ *Jegyzőkönyv az MTA 1944. november 9-én tartott nagygyűlési osztály- és összes üléséről*. MTA KK. RAL. K. 1482. Összes ülési és nagygyűlési jegyzőkönyvek 1939–1944.
- ⁵² Lásd: Kelemen László: *A közösségi gondolat a magánjogban*. In: *Emlékkönyv dr. viski Illés József ny. r. egyetemi tanár tanári működésének negyvenéves évfordulójára*. Szerk.: Eckhart Ferenc – Degré Alajos (Budapest, Stephaneum nyomda, 1942, 234–246. p.)
- ⁵³ *Jegyzőkönyv az MTA 1945. évi nagygyűlésének május 30-án tartott összes üléséről*. MTA KK. RAL. K. 1483. Összes ülési és nagygyűlési jegyzőkönyvek 1945–1949.

Lenkovics Judit

Kor és büntethetőség – A fiataikorúakra vonatozó szabályozás Németországban

A fiatalabb elkövetők javára már V. Károly Constitutio Criminalis Carolinája is biztosított kedvezményeket, azonban csupán a 20. században került sor olyan princípiumok, illetve jogintézmények törvénybe iktatására, amelyek valódi megoldásként szolgálhattak ez egyre szélesebb körben megjelenő fiataikori kriminalitással szemben. Schaffstein és Beulke állapítja meg, hogy a fiataikoriak büntetőjogának nincsen hosszú története, hiszen a felnőttektől eltérő szabályozás először a 19. században jelent meg, mégsem lehet azt állítani, hogy fiataikori elkövetőkkel szemben ne lett volna más „kezelés”, ugyanis a büntetéstől való eltekintés vagy annak enyhítése jelzi az eltérő bánásmódot.

I. Fiataikoriak büntetőjogának fejlődése a Birodalmi büntető törvénykönyvig (Reichsstrafgesetzbuch)

A német törzsi jogban a büntethetőség többnyire egybeesett a magánjogi nagykorúsággal, és a legtöbb törzs esetében ez a 12. életév betöltéséhez köthető. Egyes középkori jogforrások is utalást tettek a gyermek szellemi fejlettségének vizsgálatára. Ennek példája található meg a lübecki városi jogban, ahol a bíró azáltal vizsgálta azon 12 év alatti gyermek érettségét, aki egy másik gyermeket ölt meg, hogy választania kellett egy alma és egy pfennig között. A gyermeket érettnak, s így büntethetőnek ítélték meg, ha az a pfenniget választotta.

A feltételezhetően 1220 és 1235 között keletkezett *Sachsenspiegel* a büntethetőség alsó határát a tizenkettedik életév betöltésénél húzta meg, míg a *Schwabenspiegel* (1275) a hetedik életév betöltésénél rögzítette ezt a határt. A régi német jog egyébiránt csak annyiban vette figyelembe az életkort, ha a cselekményt gondatlanságból követték el, ami által a fiataikorút szigorú általános büntetéstől akarták megóvni.¹

A „jugent und thorheit” a régi, 12. századi freiburgi büntetőjogban, valamint a késő középkori freiburgi büntetőjogban (1520–1806) az enyhébb büntetés alapját képezte. Meghatározó ekkor nem az életkor, hanem az egyéni gondolkodási és különbségtételi képesség volt a jogtalan-

ság felismerését illetően. Azonban ebben az időszakban sem beszélhetünk egységes életkori határról, akár egy 26 évessel kapcsolatosan is sor kerülhetett enyhébb büntetés kiszabására, vagy gyermekkorú lopási segéddel szemben halálbüntetés alkalmazására. Nem egyedülálló azonban az életkori határral kapcsolatos önkény megnyilvánulása, hiszen például a zürichi jog sem ismert egységes fogalmat a gyermekkorúakra, fiataikoriakra vonatkozóan a 15–16. században, hanem esetről esetre döntötték el, hogy egy fiataikori gyermekként büntethető-e vagy sem. A fiatal kor a zürichi jogban is a büntetés enyhítésének alapjául szolgált, illetve a 24. életévig kegyelem alkalmazásának képezhetette alapját.²

Az első birodalmi kodifikáció, a *Constitutio Criminalis Carolina* 164. §-a³ külön szabályt tartalmazott a fiatal tolvajokra nézve, akiknél a halálbüntetés helyébe testi büntetés léphetett, emellett az elkövetőnek „örökös békeesküt” is tennie kellett. A *Constitutio Criminalis Carolina* 179. §-a⁴ szerint a büntetéskiszabás kérdéskörében a bírók a felsőbb bíróságoktól vagy a jogi karoktól kértek szakvéleményt, ha az elkövető ifjúkora miatt nem rendelkezett a szükséges belátási képességgel. Ezen szabályozás oda vezetett, hogy a 18. század végéig jórészt a tudomány határozta meg a fiataikori bűnelkövetőkkel kapcsolatos elbánás módját, terjedelmét.

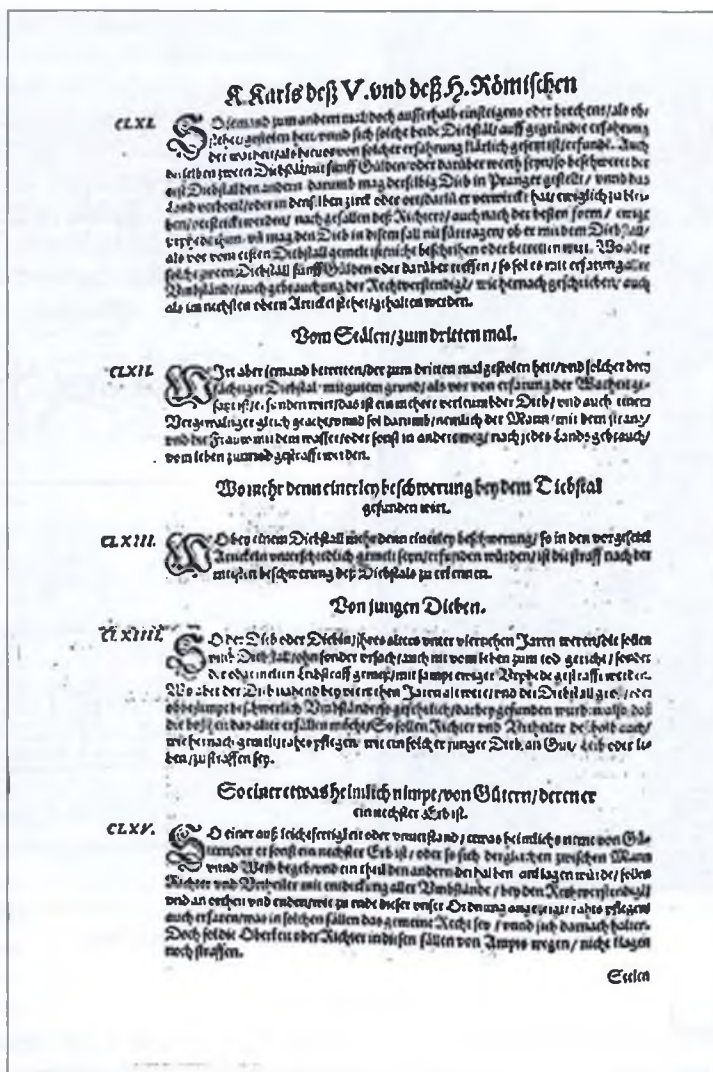
Kiindulópontként a római és a kánonjog, valamint az ezeket továbbfejlesztő későközépkori olasz jogtudomány szolgált. Már ekkora kifejlődött a *doli capias* fogalma, a mai vétőképeség előképe. Három kategóriát különböztettek meg, így az *infantes* (7. életévig), az *impubes* (7–14. életév), valamint a *minores* (14–25. életévig) jelentették az elkövetők csoportjait. Az *infantes* esetében alapvetően hiányzott a *doli capias*, kivételes esetekben azonban a bíró vesszőzést szabhatott ki. Később hangsúlyozták, hogy a gyermekek fenytése nem büntetés, hanem azt nevelési intézkedésként kell figyelembe venni. Gyermekes esetében a „mély benyomás tételét” emelték ki, kisebb bűncselekmény esetén a szülőkre, gondviselőkre, illetve tanárookra bízták rá a büntetést, súlyosabb esetben pedig a törvényszolga elé vitték az elkövetőt. *Impubes* esetében el kellett dönten, hogy *infantiae proximi* vagy *pubertate proximi*-e a fiatal elkövető. Az elsőt többnyire nem büntették, míg a másodiknál általában relegációt és *carcer*t szabtak ki, más esetekben testi fenytéssel büntették. Nemcsak a legsúlyosabb esetekben (*malitia supina*), hanem ha a 14 éven aluliaknál nem látták esélyét a javulásnak, s mivel gonoszsága az életkorával valószínűleg kiteljesedik, ezért halálbüntetéssel sújtották. Ennek bizonyítására Carpoz két, 1615-ből és 1617-ből származó lipcsei ítéletről számol be, amelyekben egy tizenhárom éves fiút és egy szintén tizenhárom éves lányt ítélték halálra gyújtogatás miatt (felnőtteknél ugyanennek szokásos büntetése a tűzhál). A kérdés eldöntése végett, azaz, hogy egy gyermek pubertati proximusnak számít-e, az életkor mellett az érettség, a cselekmény következményeinek belátása, valamint a ravasz és alattomos véghezviteli mód is számításba vehető. A *minores* kategóriába tartozókat *poena ordinariával*, azaz rendes büntetéssel sújtották, hasonlóan a felnőttekhez. Kizárólag a 14. életév kismértékű meghaladása vagy

magna stupiditas vezet-
hetett a büntetés enyhí-
téséhez. Ezen fakultatív
„enyhítési jogot” külö-
nösen a halálbüntetéssel
szemben hangsúlyoz-
ták. Azonban a források
tanulása szerint a ke-
mény, kizárólag a meg-
torlásra és elrettentésre
koncentrált büntetőjog
ebben a században szá-
mos fiatalkorún végre-
hajtott halálbüntetéshez
vezetett.⁵

A *Codex Juris Bava-
rici Criminalis* (1751)
három életkori kategó-
riát különböztetett meg,
így a hetedik életév
betöltéséig beszámít-
hatatlanságot vezetett
be.⁶ A hetedik és tizen-
negyedik életév között
a büntetés enyhítését
tartalmazta a kódex,
tizennégy és tizennyol-
cadik életév között pe-
dig büntetés enyhíté-
sére kerülhetett sor, ha
„a rosszakarat megjele-
nése nem túl korai és a
jövőbeli javulás tekinte-
tében nagy a remény”.⁷

Az 1794. évi *All-
gemeines Preußische
Landrecht*⁸ (a további-
akban: ALR) nem tartalmazott kifejezett rendelkezést
a fiatalkorúakra vonatkozólag, annak ellenére, hogy ka-
zuisztikus jellege ezt feltételezte volna. Az ALR II 20. §
16 alapján büntetlen maradt, aki „a szabad cselekvésre
képtelen”, ezzel az ALR II 20. § 17 a kiskorúakat és gyen-
geelméjűeket is megemlítette.⁹ A szabad cselekedet kizá-
rása esetén a büntetés a fenyítéstől a szabadságvesztésig
terjedhetett.

Az 1851-es porosz büntető törvénykönyv¹⁰ szerint csak
a 17. életév betöltésével lehetett korlátozás nélkül büntet-
ni. Ezen törvény 42. §-a alapján egy fiatalkorú 17 éves ko-
ráig csak abban az esetben büntethető, ha megállapítható,
hogy döntési képességgel rendelkezik. A különbségtételi
képesség bevezetésére francia minta alapján került sor,
mivel a Code pénal 66. cikke szabályozta a discernement
fogalmát. A 16 éven aluliak esetében – alsó életkori határ
meghúzása nélkül – a bírónak a Code pénal szabályozá-
sának megfelelően vizsgálnia kellett, hogy a vádlottat a
cselekmény büntetendőségének tekintetében büntetőjogi
felelősség terheli-e. Ha ez nem valósult meg, akkor a vád-
lottat vagy szabadon engedték, vagy adott esetben neve-
lési intézkedést szabtak ki. Mindenképpen hangsúlyozni

A *Constitutio criminalis Carolina* (1577) 54. oldala (a 164. §-sal)

szükséges, hogy a 16 év
alattiakat érintő, a 42.
§¹¹ szerinti külön sza-
bályozás első pillantás-
ra védőintézkedésnek,
kedvezménynek tűnhet,
azonban a kötelező ne-
velési intézkedési alter-
natívakkal a gyermekek
és fiatalkorúak jogállá-
sát gyengíti, hiszen egy
bizonytalan időtartamú
javítóintézeti nevelést
helyez kilátásba, s az
intézetben történő el-
helyezés idejének meg-
határozása az intézet
hatáskörébe tartozik.¹²

A francia Code pénal
(1811) a 16 év alattiak
esetében feltételként
bevezette a belátási
képeességet, viszont a
szankciók tekintetében
nem tett különbséget az
elkövetők között. A ba-
jor büntető törvény-
könyv (1813) a nyolc
év alattiakat „nem bün-
tethetőnek” nyilvánítot-
ta, emellett a 8–16 éves
korosztály tekintetében
relatív büntethetőséget
vezetett be, valamint
lehetővé tette ezen ko-
rosztály tekintetében a
büntetés enyhítését.

A német szabályozás áttekintése alapján nyilvánvaló,
hogy nem létezett egy konkrétan meghatározott életkori
határ mint büntethetőségi korhatár, amely alatt az elkö-
vető felelőssége nem állapítható meg, így például a Con-
stitutio Criminalis Carolina is lehetővé tette az infantes
megvesszőzését. Az életkoron kívül figyelembe vették
a gonoszságot, a jövőbeli helyes viselkedés lehetőségét,
azonban mindezen körülmények a jogalkalmazás egysé-
gességének, következetességének hiányában nem képez-
hették alapját egy stabil alapokon nyugvó szabályozásnak.
Általánosságban az életkor enyhítő körülményként jelent
meg a büntetés kiszabásakor, azonban az ítélethozatalkor
meglehetősen esetlegesen alakult az egyes fiatalkorú el-
követők cselekményeinek értékelése, amelyet jól példáz,
hogy akár egy 26 éves elkövetővel szemben is enyhébb
jogkövetkezmények is alkalmazhatóak voltak, míg akár
egy 12 éves elkövető által elkövetett lopást is halálbünte-
téssel lehetett szankcionálni. A büntetőkódexek megjele-
nésével változás következett be: egyrészt az addigi bírósá-
gi esetlegesség jócskán mérséklődött a konkrét előírások
következtében, másrészt utat nyitott a további, az életkor
tekintetében történő differenciáláshoz.

Az Allgemeines Preussische Landrecht belső címlapjai (1794)

II. A Birodalmi büntető törvénykönyv és kodifikációs előzményei

Az Északnémet Szövetség (Norddeutscher Bund) büntető törvénykönyvének már első tervezete szakított az 1851. évi porosz büntető törvénykönyv 16. életévnél meghúzott határával, és 1869 júliusában a különbségtételi képesség vizsgálatát tekintették döntő jelentőségűnek a büntethetőség meghatározásánál, valamint a feltételes büntethetőség kategóriájának bevezetése mellett döntöttek a 12. életév betöltését követően. A második tervezet 54. §-a a különbségtételi képesség szükségességével szemben rögzítette, hogy szabadon bocsátandó azon elkövető, aki a cselekmény büntetendőségének felismeréséhez szükséges belátással nem rendelkezett. A relatív büntethetőség 12. életév betöltésével történő kezdetét illetően az Orvosügyi Királyi Tudományos Deputáció (Königliche Wissenschaftliche Deputation für das Medizinwesen) véleményét vették alapul, míg a relatív büntethetőség felső határának a deputáció a 18. életév betöltését javasolta. A 12. év alatti elkövetők esetében kizárólagosan a házi fenyítést tartotta megengedhetőnek azzal az előírással, hogy egy hivatal jogkörrel rendelkezze a körülmények ellenőrzésére. A harmadik tervezetet – amely érintetlenül hagyta a fiatalokúakra vonatkozó rendelkezéseket – 1870 májusában fogadta el az Északnémet Szövetség birodalmi gyűlése,

majd 1871. január 1-jén lépett hatályba. Németország egyesítésének következtében 1871. április 16-án nyilvánították a törvényt birodalmi büntetőtörvénykönyvnek¹³ (a továbbiakban: RStGB).

Az RStGB szerint 12 év alatti elkövető nem büntethető, a 12–18 éves korosztály tekintetében relatív büntethetőséget vezetett be, míg a 18. életév betöltése után teljes büntethetőséget mondott ki.¹⁴ Az RStGB 56. §-a rögzítette, hogy a tizenkettő és tizenhét év közötti fiatalok büntethetősége attól függött, hogy a cselekmény büntetendőségének felismeréséhez szükséges belátással rendelkezett-e.¹⁵

Természetesen az új szabályozás kezdetben nem volt túlságosan kedvező: 1874-ben petíció érkezett a birodalmi gyűléshez, amely a 12. életév alatti elkövetők általi kriminalitás állam általi negligálásának következtében a nem büntethető elkövetők számának aggasztó emelkedését fogalmazza meg. Hivatkozási alapul kizárólag az szolgált, hogy a büntetlen gyermekkorúak kihasználják majd az életkori határ, a jogi szabályozás adta lehetőséget bűncselekmények elkövetésére. A petíció mellett azonban a tartományok is felemelték szavukat, amelyekben az egységes szabályozás előtt alacsonyabban húzták meg az életkori határt, így mindenekelőtt Poroszország. Annak ellenére fogalmaztak meg súlyos kritikát a tartományok, hogy az Orvosügyi Királyi Tudományos Deputáció még a törvénykönyv tervezetéhez előírásokat javasolt a nem

büntethető elkövetőkkel szemben, azonban tényként állapítható meg, hogy még az egyesítés ellenére is meglehetősen eltérő szabályok voltak érvényben a „kényszernevelés” tekintetében, hiszen tartományi szabályozási körbe esett az ide vonatkozó előírások meghozatala.¹⁶

A RStGB módosításának kezdeményezője – hasonlóan a Csemegi-kódexéhez – nagyon hamar kezdetét vette, és a javaslatok iránya, terjedelme is meglehetősen hasonló volt: a változások azonban a német szabályozásban – köszönhetően a kodifikációs bizottságok és a kormányzat közötti, nehézségektől terhelte viszonyoknak – csak másfél évtizeddel később jelentek meg. Kiemelkedő szerepet játszott a kodifikációs javaslatok megjelenésében a klasszikus büntetőjogi iskola nézeteivel való szembefordulás, valamint a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság kezdeményezései, tanácskozásai (erről lásd a következő fejezetet). A Csemegi-kódex keletkezésekor jelentős szerepet játszott a korábban elfogadásra került RStGB rendelkezéseinek tanulmányozása, amelyet korabeli magyar jogtudósok tanulmányai, monográfiái is bizonyítanak: gyakori hivatkozási alapul szolgált a német büntető törvénykönyv, de természetesen az akkori tudományos körökben a német mellett a francia, svájci szabályozás is mérvadónak bizonyult. A Csemegi-kódex reformjának kezdeményezője azonban, tekintettel az RStGB belátási képességet alapul vevő szabályozására, már nem képezhette a kodifikációs folyamatok alapját, bár kétségtelen, hogy a legjelentősebbnek minősíthető európai „mintatörvényeket” csak a 20. század első éveiben fogadták el.

III. A változás korszaka: Franz von Liszt és a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság tevékenysége

A német fejlődést megszakítva érdemes a kodifikációs munkálatok egyik legfőbb mozgatórugójára is figyelmet fordítani, hiszen a megjelenő irányzatok domináns hatást gyakoroltak az európai fejlődésre is. A Franz von Liszt (1851–1919) által 1889-ben alapított Nemzetközi

Büntetőjogi Társaság első éveit Németország és az Osztrák–Magyar Monarchia képviselőinek túlsúlya jellemezte. Magyarország huszonöt kiemelkedő jelentőségű büntetőjogásza – köztük Balogh Jenő, Baumgartner Izidor, Fayer László és Wlassics Gyula – Csemegi Károly vezetésével a kezdetektől részt vett az Egyesület tevékenységében, s miután Franz von Liszt az 1890-es berni kongresszuson javaslatot tett a nemzeti csoportok létrehozására, az 1891. évi előkészítés után 1892-ben Csemegi Károly elnökletével és 41 taggal megalakult a magyar nemzeti csoport, amelyet hivatalosan az 1893. évi kongresszuson regisztráltak.¹⁷

A Nemzetközi Büntetőjogi Társaság vita tárgyává tette a korhatár kérdését is, sürgetve az alsó korhatár felemelését (legalábbis a betöltött 14. életévre), támadták a belátási képesség (discernement) fogalmát, e helyett az „értelmi és erkölcsi fejlettséget” kívánva a büntethetőség kritériumának. „A nemzetközi büntetőjogi egyesületnek Németország osztálya a Halléban 1891. márczius 25-én és 26-án megtartott gyűlésén napirendre tűzte ugyan azt a kérdést, hogy mily irányelvek szerint kell a büntetőtörvénynek a fiatal korú bűnösökre vonatkozó részét reformálni, ámde a kérdést kellőleg előkészítettnek nem találták, azt a napirendről levették, s egy bizottságot küldtek ki avégből, hogy az a gyermek bűnözők kérdését tanulmányozza, s erre nézve rendszeres javaslatot dolgozzék ki. A bizottság – melynek tagjai voltak: Krohne, Appélius, Liszt és Kessler – 1891. július 18-án

Eisenachban ült össze, s beható tanácskozás után az ún. eisenachi javaslatot dolgozta ki. Az eisenachi határozmányok szerint az ellen, aki 16. életévének betöltése előtt követ el bűncselekményt, bűnvádi eljárás nem indítható. A berlini javaslat szerint – melyet 1891. december 5-én fogalmaztak – a minimális korhatár tizennégy évben volna megállapítható.¹¹⁸ Franz von Liszt így fogalmazta meg elképzelését a fiatakorúak felelősségét illetően: „Nicht das Kennen, sondern das Können; nicht der Inhalt der Vorstellungen, sondern ihre ethisch-gemüthliche Betonung ist massgebend: das sind Sätze, deren Richtigkeit zweifellos ist von jedem Standpunkte aus... Die sittliche Widerstandskraft, das Wort in jedem Sinne genommen, ist das Entscheidende.”

A reformerek nem csupán az életkori határok meghúzásáról vitáztak, hanem a nevelési gondolat, a prevenció

*A Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich 1871. évi
kiadásának címlapja*

is megfogalmazódott írásaikban, beszédeikben. Nem tulajdonítható azonban a nevelés eszméje a 19. század vége vívmányának. John Locke 1693-ban keletkezett *Some Thoughts Concerning Education* ('Gondolatok a nevelésről') című munkája állította először középpontba a gyermeki pszichét. Nevelési célként nem a hagyományos oktatást jelölte meg, hanem a felelősségteljes polgárt. A gyermeki nevelés kérdése Rousseau-nál is megfigyelhető, emellett Cesare Beccaria 1764-ben megjelent *Dei delitti e delle pene* ('A bűnökről és a büntetésekről') című művében kijelenti, hogy a fiatalok nevelése jelenti a legbiztosabb utat a bűncselekmények megelőzésére: „Besser ist es, den Verbrechen vorzubeugen, als sie zu bestrafen”.¹⁹

IV. A reform útján: a Birodalmi büntető törvénykönyv módosításának diszkussziója

Az RStGB megreformálására vonatkozó kezdeményezés egészen 1890-re nyúlik vissza, amely nem kizárólagosan a fiatakorúak büntetőjogára, hanem az egész jogág reformját irányozta elő. Lényeges hangsúlyozni, hogy a fiatakorúak büntetőjogában történő módosítások okaként elsődlegesen a felnőttkori bűnözés „előlepcsőjének” kezelését látták. A Nemzetközi Kriminológiai Társaság (Internationale Kriminalistische Vereinigung) második ülésén, 1891-ben a Landesgruppe Deutsches Reich körében a „Nach welcher Richtung hin ist eine Umgestaltung der über eine Behandlung jugendlicher Verbrecher im StGB gegebenen Bestimmungen wünschenswert?” témát tárgyalta, amely rendezvény keretében Appellius előadásában a büntethetőség alsó korhatárának a 16. életévben történő rögzítése mellett érvelt. Kifejtette, hogy a hat és tizenkét év közötti elkövetők esetében kényszernevelés alkalmazását tartja kívánatosnak, amennyiben a gyermek nevelésének családi viszonyai hátrányosak. A 16. életév betöltésével bekövetkező büntethetőséget mindenekelőtt azzal indokolja, hogy a pubertás végével éri el a fiatakorú a normális értékelési képességet. Nézete szerint nem lehet irányadó a 14. életév a büntethetőség határát tekintve, amely elsődlegesen szociális alapokra tekintettel került meghatározásra. A 14. életévben történő elhatárolással kapcsolatban megjegyzi, hogy a népiskola elhagyásának központba helyezése – így a 14. életév hangsúlyozása – nem nyújt biztonságos alapot a megfelelő értékelésre. Appeliussal szemben Krohne viszont a 14. életév mellett érvelt: referátumában a népiskola elhagyását olyan kardinális pontnak tekinti, amely döntő jelentőségű, s emellett hangot adott azon véleményének is, hogy a gyermek kizárólag a 14. életévének betöltéséig tartozik nevelési szempontból családjához.²⁰ A korhatár problematikája egészen az RJGG megalkotásáig aktívan foglalkoztatta a büntetőjogászokat, kriminológusokat, így az 1904-ben tartott 27. Német Jogásznak keretében a 14. életévben történő rögzítés támogatói kerültek többségbe, azonban nem elhanyagolható számú résztvevő a 15. életévet preferálta. A felszólalások közül egyedülállónak tekinthető Groß megnyilvánulása, aki szerint a büntethetőség

határának meghúzése egyértelműen önkényes döntés. Groß a testi és szellemi fejlődési folyamatot tartja irányadónak, amely nézete szerint mindennemű életkori határ eltörlését teszi szükségessé. Nem hagyható figyelmen kívül természetesen a 16. életévet támogatók érvrendszere sem: a 14., valamint a 16. életév között periódust orvosi, pszichiátriai és fejlődépszichiátriai szempontból az éretlenség egy különleges stádiumának tekintették, amelynek alapvető jellemzője, hogy a felfedezhető testi és lelki változások mellett igen gyakran hajlandóság mutatkozik a külső befolyás szerinti cselekvésre.

A tényleges reform 1909-ben vette kezdetét, annak elenére, hogy még 1902-ben Nieberding, a birodalmi igazságügyi hivatal államtitkára egy nyolctagú tudományos társaság összehívását kezdeményezte, amelynek feladata egy összehasonlító büntetőjogi munka elkészítésével a leendő kodifikáció részére történő javaslatlétel lett volna.²¹ 1909-ben nemcsak a büntető törvénykönyv, hanem a büntetőeljárás törvény és a bírósági szervezeti törvény általános reformját is maga után vonta, ehhez kapcsolódóan 1909-ben került a birodalmi gyűlés elé egy előtervezet egy új német büntető törvénykönyvről (Vorentwurf zu einem Deutschen Strafgesetzbuch). Már ezen előtervezet is a büntethetőségi korhatár 14. életévre történő megemelését irányozta elő, valamint a büntetések mellé vagy helyett nevelési intézkedések bevezetését kezdeményezte. A büntető törvénykönyv tervezete mellett ekkor készült el a büntetőeljárás törvény tervezete és a bíróság szervezeti törvényt módosító törvény is, amelyek külön rendelkezéseket tartalmaztak a fiatakorúakra nézve. Ezen szabályok korlátozták a legalitás elvét nevelési intézkedések kiszabása esetén, valamint a fiatakorúak bíróságának felállításával speciális eljárási szabályok bevezetését helyezték kilátásba.²² A tervszettel szemben hamarosan ún. ellentervet készült, amelynek kimunkálását Goldschmidt, Kahl, von Lilienthal és von Liszt végezték, azonban ez nem érintette a büntethetőség témakörét, inkább a kiszabható szankciók terén vitatta a tervezet szabályait. A kodifikációs folyamatban az 1913-as és 1919-es tervezetek sem jelentettek lényeges előrelépést, az 1919-ben elkészült tervezet jórészt a korábbi tervezet szabályait ismételte meg. Figyelemre méltó, hogy az 1921-ben nyilvánosságra hozott 1919-es tervezet döntő befolyást gyakorolt az osztrák szabályozásra, ugyanis az Osztrák Kriminalisztikai Egyesület behatóan foglalkozott a német javaslattal, valamint céljai közé emelte az osztrák jogszabályok némethez történő igazítását. Ezen törekvés eredményeképpen osztrák ellentervet munkáltak ki az 1919-es tervezethez.²³

V. A Fiatakorúak igazságszolgáltatási törvénye (Jugendgerichtsgesetz, 1923) és módosításai

Németországban az első fiatakorúak bírósága 1908-ban Frankfurt am Mainban, míg az első fiatakorúak börtöne 1912-ben Wittlich im Rheinlandban nyílt meg, így a büntetés-végrehajtás terén is kedvező irányú változások kez-

dődtek, azonban a törvényi szabályozás terén – az előrehaladott kodifikációs munkálatok ellenére – 1923-ig nem történt változás. Viszonylag későn, 1923. február 16-án

adták ki az első, Gustav Radbruch által szerkesztett *Jugendgerichtsgesetz* (a továbbiakban: RJGG), amely jórészt Franz von Liszt nézeteit öntötte jogszabályi formába, és amely az általánosnál jóval enyhébb szabályokat vezetett be.²⁴ A büntetethetőség alsó korhatárát ekkor a 14. életévben állapították meg (korábban ez a 12. életév betöltéséhez kötődött), azonban a reformgondolatok, így mindenekelőtt Franz von Liszt kezdeményezése az életkori határ felemelését tekintve eredményes volt.²⁵

Az RJGG, valamint a *Jugendwohlfahrtsgesetz* (a továbbiakban: RJWG; 1922) előrelépést jelentett a korábbi szabályozáshoz képest, ugyanis külön büntetőtörvényben rendezte a fiatalkorú elkövetőkre vonatkozó szabályokat. Az RJGG külön szabályokat rendelt alkalmazni a 14 és 18 év közötti fiatalkorúakra, ezáltal a büntetethetőség alsó életkori határa a 12. életévről a 14. életévre emelkedett. A 3. § által szabályozott büntetethetőség tekintetében a belátási és cselekvési képesség bírt jelentőséggel, ugyanis ezek fennforgása alapozta meg a büntetethetőség megállapítását. A 9. § alapján az „általános büntetőjog” büntetéseit alkalmazták a fiatalkorúakkal szemben is – az RStGB 55–57. § alapján enyhítéssel –, azaz a büntető törvénykönyv lex generalisként állt az RJGG mint lex specialis mögött. Az RJGG lehangsúlyosabb részének a nevelési intézkedésekről szóló rész tekinthető, amely szerint a fiatalkorúak bírja az 5. és 7. § alapján vizsgálta, hogy nevelési intézkedés kiszabható-e. A nevelési intézkedés egy gyűjtőkategóriának felel meg a fiatalkorúak bűnelkövetésének dekriminalizációja érdekében. A fiatalkorúak segítése érdekében megalkotott RJWG célkitűzéseként a gyermekek és fiatalkorúak nevelésének védelme és felügyelete szerepelt. A két törvény elhatárolása politikai döntés volt a duális rendszer megteremtése mellett: ezáltal jött létre a fiatalkorúak büntetőjoga, valamint a fiatalkorúak gondozásával és fiatalkorúak konfliktusaival foglalkozó jog.²⁶

Az NSDAP hatalomátvételét követően a büntetés mint cél jelentősen háttérbe szorult a nevelési gondolattal szemben, amelyet az alábbi is igazol: „Es ist kein Zufall, daß außer uns kein anderer Staat der Welt in die Strafrechtspflege besondere Jugendschutzkammern²⁷ eingebaut hat... Denn Jugend soll ja Volk werden, deutsche Jugend soll deutsches Volk werden, und damit ist das Erziehungs-

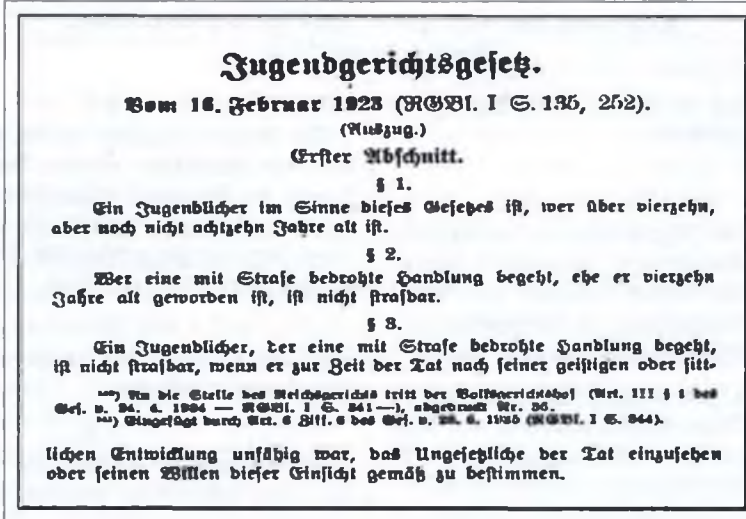
ziel bereits genannt. Das bedeutet: stark und frei, an Körper und Seele gesund, dem Willen nach fest, zuverlässig an Treue, Einordnung, Gehorsam, Disziplin, als Voraussetzung

des Führerkönigens.²⁸ A fiatalkorúak, gyermekek jólétét, bűnözéstől mentes életvitelét messzemenőig hangsúlyozták, s mintegy a nép, nemzet megmaradásának zálogát látták bennük, a fiatalkorúak kriminalitását a „nép testén lévő sebként” definiálták. Jól illeszkedik a fentiekhez a „Glaube an das deutsche Volk, an seine Zukunft, an seine Jugend” nézet is, amely a büntetés-végrehajtás céljának körében is érvé-

nyesíteni szándékoztak: „Er soll de Versuch unternehmen, einen möglichst großen Teil der jungen Gefangenen fähig zu machen, dereinst als Volksgenosse im Leben ordentlich mitzuarbeiten”.

1938-ban a Német Jog Akadémiájának Fiatalkorú Bizottsága (Jugendrechtsausschuß der Akademie für Deutsches Recht) Dr. Friedrich Schaffstein elnökletével kezdte meg a fiatalkorúak büntetőjogának reformját, amelynek végeredményeképpen 1943. november 6-án hirdették ki a RJGG módosítását. Lényeges hangsúlyozni, hogy a második világháború kirobbanásáig az 1923-as RJGG-t nem módosították jelentősen, kivételként említhető azonban a „Hitler-Jugend” létrehozása, az „NSV-Jugendhilfe”²⁹ integrálása a fiatalkorúak bíróságát segítő szervezetbe (Jugendgerichtshilfe), valamint az 1934. április 24-én elfogadott törvény, amely fiatalkorúak által elkövetett hazárulás és hűtlenség eseteit a néptörvényszék hatáskörébe utalta. A fiatalkorúak gondozásának segítése a háború alatt jelentősen felgyorsította a fiatalkorúak büntetőjogának fejlődését, mivel a felső korhatárt fellazították (Verordnung zum Schutze gegen jugendliche Schwerverbrecher vom 04.10.1939), a fiatalkorúak büntetőjogában újabb változást hozott a fiatalkorúak elzárásának bevezetése (Verordnung zur Ergänzung des Jugendstrafrechts vom 4.10.1940).³⁰

A törvény első reformja 1943-ban történt: a nemzetiszocializmus ideológiájának megfelelő módosításokat hajtottak végre. Ekkor szállították le a büntetethetőségi korhatárt a 12. évre az ún. népkárosítóknál, emellett a tipikus fiatalkori bűncselekményekkel szembeni tolerancia párosult az ún. alacsonyabbrendűekkel szembeni, kompromisszumot nélkülöző magatartással.³¹ Mindezen túl megszüntették a fiatalkorúak büntetési privilégiumait, így a „különösen veszélyes fiatalkorú elkövetőket” már halálbüntetéssel is sújthatták. Új szankcióként került kodifikálásra a relatíve határozatlan szabadságvesztés³² a borstal intézmények

A Jugendgerichtsgesetz (1923)

2000

Reichsgesetzblatt, Jahrgang 1939, Teil I

**Verordnung zum Schutz gegen jugendliche Schwerverbrecher.
Vom 4. Oktober 1939.**

Der Ministerrat für die Reichsverteidigung verordnet mit Gesetzeskraft:

§ 1

(1) Gegen einen Jugendlichen, der bei Begehung einer Straftat über sechzehn Jahre alt ist, kann der Staatsanwalt die Anklage auch vor dem Gericht erheben, das zur Verhandlung und Entscheidung gegen Erwachsene zuständig ist.

(2) In diesem Falle verhängt das angerufene Gericht gegen den Täter diejenigen Strafen und Maßregeln der Sicherung und Besserung, die gegen Erwachsene angebroht sind, wenn der Täter nach seiner geistigen und sittlichen Entwicklung einer über achtzehn Jahre alten Person gleichzuachten ist und wenn die bei der Tat gezeigte, besonders verwerfliche verbrecherische Gesinnung oder der Schutz des Volkes eine solche Bestrafung erforderlich macht.

Berlin, den 4. Oktober 1939.

**Der Vorsitzende
des Ministerrats für die Reichsverteidigung**

**Göring
Generalfeldmarschall**

**Der Generalbevollmächtigte für die Reichsverwaltung
Frid**

**Der Reichsminister und Chef der Reichskanzlei
Dr. Lammers**

§ 2

Die Wehrmachtgerichte wenden § 1 Abs. 2 an, wenn der Gerichtsherr oder der Vertreter der Anklage in der Hauptverhandlung dies beantragt, und wenn das erkennende Gericht die Voraussetzungen dieser Vorschrift für gegeben hält. § 50 des Militärstrafgesetzbuchs bleibt unberührt.

§ 3

§ 52 Satz 2 und § 232 des österreichischen Strafgesetzes werden aufgehoben.

§ 4

Die Verordnung gilt auch für Straftaten, die vor ihrem Inkrafttreten begangen sind.

§ 5

Die Verordnung gilt auch im Protektorat Böhmen und Mähren, soweit der Täter der deutschen Strafgerichtsbarkeit untersteht.

Az 1939. évi Verordnung zum Schutze gegen jugendliche Schwerverbrecher

mintájára, amelyet csak 1990-ben töröltek a jogkövetkezmények skálájából. Az 1943. november 6-i módosításokat az 1953. augusztus 4-én újraalkotott JGG-ből száműzték.

A 18–21 éves fiatal felnőtt korosztályra vonatkozó enyhébb rendelkezések eredetileg a bírói gyakorlatban alakultak ki, és csak később kerültek a törvényi előírások közé. A német jogirodalomban már 1924-ben felmerült, hogy a 18–20 évesekre is kiterjesszék a fiatalkorúak jogát. Jogtörténeti kuriózum, hogy 1943-ban a Wehrmacht nyomására nem kerülhetett sor a privilegizáló szabályok bevezetésére, a katonai vezetés ugyanis nem tartotta kívánatosnak, hogy a fiatal sorkötelesek honvédelmi kötelezettség elleni vétségeit enyhébben bírálják el.³³

A II. világháborút követően a német büntető-jogtudomány elvetette a fiatalkorúak büntetőjogának a szigorítását, amelynek elsődleges indoka a nevelési gondolat és a speciális prevenció princípiumának előtérbe helyezése volt. A 20. század utolsó éveiben különösen hangsúlyosan jelent meg a szigorítás követelése, amely egyrészt a

jelentős médiavisszhangot kiváltó erfurti gimnáziumi vérengzésre, neonáci mozgalmak erősödésére, valamint a fiatalkorú elkövetők kriminalitásának robbanásszerű emelkedésére vezethető vissza. Gyakorta hangoztatott szempont a felgyorsult, információgazdag világ következményeként a korábbi érettségre való hivatkozás is.

VI. A Jugendgerichtsgesetz hatálya

A törvény hatályát tekintve nem húz szigorú határvonalat az egyes életkorban lévő elkövetők közé, ugyanis meghatározott feltételek esetén a JGG hatálya kiterjed a fiatal felnőttekre is. A JGG személyi hatályát az 1. § (1) határozza meg: „Ezen törvény alkalmazandó, ha egy fiatalkorú vagy fiatal felnőtt olyan bűncselekményt követ el, amelyet az általános szabályok büntetni rendelnek”. A (2) bekezdés a tárgyi hatályra nézve igazít el: „Fiatalkorú az, aki a cselekmény elkövetésekor tizennegyedik életévét be-

töltötte, de a tizennyolcadikat még nem, fiatal felnőtt az, aki a cselekmény elkövetésekor tizennyolcadik életévét betöltötte, de a huszonegyediket még nem.” A törvény lex specialis jellegét a 3. § alapozza meg, mivel az általános szabályok csak akkor alkalmazhatók, ha a JGG másképp nem rendelkezik.

Speciális korlátozás jelenik meg a 3. § alkalmazási körét illetően a büntetőeljárás törvény (Strafprozessordnung, továbbiakban: StPO) 60. § első bekezdése első pontjának első alternatívájában. A szabályozás szerint, ha a 16 év alattinál hiányzik az ahhoz szükséges érettség, hogy egy eskü jelentőségét felfogja, annak az a következménye, hogy esküképtelennek minősül, a megnevezett előírásra tett esküje megszegése ellenére a hamis esküért nem büntethető.³⁴

A büntetőjogi felelősségre vonás feltételei eltérnek a hatályos magyar szabályozástól, ugyanis „a fiatalkorú büntetőjogilag csak akkor felelős, ha a cselekmény elkövetése idején erkölcsi és szellemi fejlődése révén elég érett ahhoz, hogy felismerje cselekménye jogellenességét, s e felismerésnek megfelelően cselekedjék”.³⁵ Azon fiatalkorú nevelése érdekében, aki büntetőjogilag felelősségre nem vonható, a bíró a gyámügyi bíróhoz hasonló intézkedéseket rendelhet el. A fiatalkorúak esetében tehát feltételes büntethetőség érvényesül, ugyanis az életkor betöltése nem egyetlen kritériuma a büntetőjogi felelősségre vonásnak, mivel megfelelő érettség is szükségeltetik. A német szabályozás esetlegesen követendő példaként szolgálhat az új Btk. számára is.

A 105. § szabályozza a JGG fiatal felnőttekre való alkalmazásának feltételeit, így ha egy fiatal felnőtt olyan bűncselekményt követ el, amelyet az általános szabályok büntetni rendelnek, akkor a bírónak a JGG 4–8. §, 9. § (1), 10. §, 11. § és a 13–32. § szakaszokat kell alkalmaznia, ha az elkövető személyiségének összetétele, tekintetbe véve a környezeti feltételeket is, a cselekmény elkövetésének idején egy fiatalkorú erkölcsi és szellemi fejlettségének felelt meg, vagy a tett elkövetésének módja, körülményei, elkövetésének háttere a fiatalkorúak bűnelkövetésének jellegzetességeit mutatja. Az erkölcsi és szellemi fejlettség megítélésében a Német Ifjúsági és Pszichiátriai Társaság által elfogadott *Marburgi Irányelvek* szolgálnak alapul, amely tíz pontban foglalja össze a figyelembe veendő kritériumokat. A bírói gyakorlat – támaszkodva a klinikai gyermek- vagy ifjúságpszichológus véleményére – a következő tíz szempontot vizsgálja a „társadalmi érettség”, tehát a büntethetőség kérdésében:

1. Reális életterv
2. Képesség az önálló, megindokolt döntésre
3. Képesség a jövőre is figyelmet fordító gondolkodásra
4. Képesség az érzelmek értelemnek történő alárendelésére
5. A személyiség bizonyos fokú önállósága a szülőkkel szemben
6. Önállóság az egykorú csoport tagjaival („peer group”) szemben
7. A mindennapi élet önálló intézése
8. Képesség a tartós kötődésre

9. Felnöttes szexualitás

10. Realisztikus beállítottság az iskolával vagy a munkával szemben.³⁶

Összegezve: a fiatalkorúakkal kapcsolatos büntető-igazságszolgáltatás Németországban szellemiségében, intézményrendszerében, sajátos jogintézményeiben – például a fiatalkorúak bíróságát segítő szervezet (Jugendgerichtshilfe)³⁷ –, a törvény személyi hatályában és jogkövetkezményi rendszerében megfelel mindazoknak az elképzeléseknek, melyekkel a nevelést középpontba helyező, jóléti-gyermekevédelmi modellt ruházzuk fel. Az egész szabályozást jellemző és meghatározó jelszavak a szubzidiaritás – azaz a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának minimális beavatkozási lehetősége –, valamint a proporcionalitás.³⁸

VII. Büntethetőség a hatályos német szabályozásban

A büntethetőséget sem a büntető törvénykönyv, sem a fiatalkorúak büntetőtörvénye nem tartalmazza. A 3. § alkalmazásának tükrében elítélés csak akkor megengedett, ha a 3. § minden feltétele pozitívan fennáll, amelynek során mindenképpen megkövetelendő a beható egyéni vizsgálat (és feltárás és magyarázat). Az alaptörvényben is megtalálható in dubio pro reo principiumnak megfelelően elháríthatatlan kétség esetén a vádlott javára kell értékelni a felelősség hiányát. Több cselekmény esetén mindegyiknél külön vizsgálni kell a büntethetőséget, azaz egyenként kell eldönteni annak fennállását vagy nem létezését, ugyanis a 3. § feltételeit egységesen nem lehet megállapítani. Több cselekmény halmazata esetén a cselekmények megítélése szempontjából a felelősség eltérő lehet, amennyiben nemcsak fokban, hanem kvalitatívan – azaz tekintettel a védett jogtárgyra, illetve súlyosító körülményekre – is különbséget kell tenni. Eszerint a 3. § feltételeit kisebb sértés esetén fennállónak tekintik, míg súlyosabb cselekmények esetén tagadják fennforgásukat, így kisebb jogsértések előfordulásakor konkrét esetben azok nem szoríthatók háttérbe.

Az érettség domináns feltétele a belátási képességhez – mint emocionális és kognitív minőséghez –, valamint a cselekvés irányítására vonatkozó képességhez kapcsolódik. A két képesség között csak nagyon nehezen lehet különbséget tenni, így a normaorientált viszony feltételeinek aktuális meghatározása az egész belső és külső szituáció „földi erőitől” függ. Legtöbbször a központi probléma a norma tudása és a norma integrálásának képessége közötti diszkrepancia megértése. A nevezett minőségek fennforgásának pozitív megállapítása azon érettségen múlik, amely minőségek létezését implikálja. Ezen érettség fogalma egy szocio-kulturalitástól függő konvenció, ideológiával terhelt, és se nem mérhető, se számításba nem vehető. A felelősség pszichológiai eleme a 3. § szerint a bírói értékelés tényleges eredménye. Az elítélés feltételeinek meghatározására irányuló tudományos törekvés többnyire

jogászoktól és orvosoktól, s nem pszichológusoktól vagy szociálpszichológusoktól származott, így ezelőtt leginkább pszichiátereket bíztak meg bírósági szakértőként. Ez a gyakorlat számára azt jelenti, hogy egy általános fejlődépszichológiai kérdésfelvetést pszichiátriai kritériumok alapján értékelnek, és patológiai vagy a patológiához közel álló egyszeri esetre redukálják. Ennek megfelelően a „felelősségi érettséget” normál esetben további vizsgálat nélkül sablonosan használt formális megítélésben fogadják el, és nem „alapesetben” a szakértők inkább megállapítják, mint tagadják.³⁹

Pszichológiai szempontból vitatott, hogy a hiányzó szellemi érettséget, illetve belátási képességet egyértelműen meg lehetne-e határozni, mint ahogyan az a büntető törvénykönyv 20. §-a⁴⁰ esetében is fennforog. Lempp azt állítja, hogy „egy empirikus pszichiátriai-pszichológiai válasz lehetséges, ahol nem lenne megkövetelt egy általános felelősségi érettségi mérték, hanem a személy belátási és cselekvési képességét egy meghatározott cselekménnyel kapcsolatban vizsgálnák.

VIII. Zárszó

A fiatalok büntetőjoga – ahogyan Schaffstein és Beulke is kifejezésre juttatta – nem tekint vissza hosszú múltra, a maga nemében leginkább a 20. század eredményének tekinthető, amely időről időre újabb kihívásokkal találja szembe magát. Napjainkban is kiemelt figyelmet kell szentelni a gyermekkorú, fiatalok elkövetőkre, a jogtudomány, büntetőjog-tudomány nem hagyhatja figyelmen kívül ezen speciális jogterület megújulásra való törekvését. Az ifjúság fejlődése visszahat egész társadalmunkra, s annak jövőjére nézve is meghatározó.

Zárszóként Goethe szavait idézem: „Gesetz ist mächtig, mächtiger ist die Not!”⁴¹. Ezen gondolatot megragadva és továbbfejlesztve Franz von Liszt mondta ki következtetését, amely szerint „Die beste Kriminalpolitik ist eine gute Sozialpolitik!”⁴² A idézetek rávilágítanak arra, hogy a büntetőjogi szabályozás mellett jelen kell lennie más jogágak bűnmegelőzési törekvéseinek is, hiszen számos lehetőség kínálkozik arra, hogy még a büntetőjog területéről távol korrigálásra kerüljenek a bűncselekményre hajlamosító tényezők, káros körülmények.

LENKOVICS, JUDIT

Alter und Strafbarkeit. Die Regelung für Minderjährige in Deutschland

(Zusammenfassung)

Das Jugendstrafrecht hat keine lange Vergangenheit, es kann als das Produkt des 20. Jahrhunderts betrachtet werden, das sich immer mit neuen Herausforderungen trifft. Schon die Constitutio Criminalis Carolina hat Begünstigungen für den jungen Verbrecher beinhaltet, aber erst in dem 20. Jahrhundert wurden Prinzipien sowie Rechtsinstitute im Gesetz verankert, die als wahre Lösung für die immer verbreitende Jugendkriminalität dienen könnten. Das Essay stellt die Entwicklungsgeschichte des deutschen Jugendstrafrechtes vor, der Schwerpunkt liegt auf

die Vorschriften des Strafgesetzbuches für das Deutsche Reich vom Jahre 1871 sowie des Jugendgerichtsgesetzes vom Jahre 1923. Wegen des erheblichen Einflusses der Internationale Kriminalistische Vereinigung auf die Kodifikationsbestrebungen stellt der Aufsatz die wichtigsten Richtungen der Tätigkeit der von Liszt geleiteten Vereinigung. Zum Schluss sind die gültigen Regelungen sowie die neuen Tendenzen der Entwicklung des Jugendstrafrechtes dargestellt, die als Vorbild bzw. Beispiel für die ungarischen Strafrechtskodifikation dienen könnten.

Jegyzetek

¹ Fischer, Alexander: *Strafmündigkeit und Strafwürdigkeit im Jugendstrafrecht* (Europäische Hochschulschriften. Reihe II. Bd. 2874. Frankfurt am Main, Peter Land Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2000, 53. p.; a továbbiakban: Fischer)

² Kaiser, Günther: *Gesellschaft, Jugend und Recht. System, Träger und Handlungsstile der Jugendkontrolle* (Weinheim und Basel, Beltz Verlag, 1977, 45–46. p.)

³ „Von junden dieben: Item so der dieb oder diebin jrs alter vnder vierzehnen jaren weren, die sollen vmb diebstall, on sonder vrsach, auch nit vom leben zum todt, gericht, sonder der obgemelten leibstraff gemäß, mit sampt ewiger vrphode gestrafft werden. Wo aber der dieb nahent bei vierzehnen jaren alt wer, vnd der diebstall groß oder obbestimmt beschwerlich vmbstende, so geuerlich dabei gefunden würden, also daß die boßheyt das alter erfüllen möcht, So sollen Richter vnd vrtheyler deßhalb auch, (wie hernach gemelt) radts pflegen, wie eyn solcher junger dieb an gut, leib oder leben zustraffen sein.”

⁴ „Von übelthätern die jugent oder anderer sachen halb, jre sinn nit haben: Item wirt von jemandt, der jugent oder anderer gebrechlichkeit

halben, wissentlich seiner synn nit hett, eyn übelthatt begangen, das sollen mit allen vmstenden, an die orten vnnnd nach radt der selben vnd anderer verstendigen darinn gehandelt oder gestrafft werden.”

⁵ Schaffstein, Friedrich – Beulke, Werner: *Jugendstrafrecht. Eine systematische Darstellung* (14., aktualisierte Auflage, 2002, 33. p.)

⁶ I. rész, 1. fejezet, 4. §, 14. §, 15. §

⁷ A Codex Juris Bavarici Criminalis szabályairól részletesebben lásd: Lange: *Die Behandlung Jugendlicher in der deutschen Partikulargesetzgebung*, 106. p.

⁸ *Allgemeine Landrecht für die Preußischen Staaten*, 1794. február 5.

⁹ „Unmündige und schwachsinnige Personen können zwar zur Verhütung fernerer Vergehen gezüchtigt; niemals aber nach der Strenge des Gesetzes bestraft werden.” (II. Teil, 20. Titel) „Wenn von den Rechten der Menschen, in Beziehung auf ihr Alter, die Rede ist, so heißen Kinder diejenigen, welche das siebente, und Unmündige, welche das vierzehnte Jahr noch nicht zurückgelegt haben.” (I. Teil, 1. Titel § 25) „Wer frei zu handeln unvernünftig ist, bei dem findet keine Strafe statt.” (II. Teil, 20. Titel § 16)

- ¹⁰ Straßengesetzbuch für die Preußischen Staaten. 1851. április 14. A törvény elfogadását tíz reformtervezet előzte meg.
- ¹¹ „Wenn ein Angeschuldigter noch nicht das sechzehnte Lebensjahr vollendet hat, und festgestellt wird, daß er ohne Unterscheidungsvermögen gehandelt hat, so soll er freigesprochen, und in dem Urtheile bestimmt werden, ob er seiner Familie überweisen oder in eine Besserungsanstalt gebracht werden soll. In der Besserungsanstalt vorgesetzte Verwaltungsbehörde solches für erforderlich erachtet, jedoch nicht über das zurückgelegte zwanzigste Lebensjahr hinaus.”
- ¹² Voß, Michael: *Jugend ohne Rechte. Die Entwicklung des Jugendstrafrecht* (Frankfurt a. M., Campus Verlag, 1986, 55–57. p.)
- ¹³ Az RSIGB fiatalokira vonatkozó rendelkezései 1923-ig voltak hatályban.
- ¹⁴ Meier, Bernd-Dieter – Rössner, Dieter – Heinz, Schöch: *Jugendstrafrecht* (München, Verlag C. H. Beck, 2007, 34. p.)
- ¹⁵ Beckmann, Klaus: *Die Bestimmung der strafrechtlichen Verantwortlichkeit nach § 3 JGG* (Berlin, Inaugural-Dissertation, 1969. 6–7. p.)
- ¹⁶ Fischer: i. m., 91–95. p.
- ¹⁷ Bittó Márta: *Centenáriumi Festschrift (1893–1993: A magyar büntető jogtudomány részvétele a nemzetközi tudóstársaságokban)*. In: *Viski emlékkönyv* (Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1994, 22. p.)
- ¹⁸ Appellius, Johann: *Die Behandlung jugendlicher Verbrecher und verwarloster Kinder* (Berlin, 1892, 2. p.)
- ¹⁹ „Jobb a bűnt megelőzni, mint büntetni.”
- ²⁰ Fischer: i. m., 98–99. p.
- ²¹ A bizottság tagjai: von Birkmeyer, Wach, Kahl, von Liszt, Lilienthal, Seuffert, van Calker, Frank. Mivel Seuffert még a bizottság tényleges megalakulása előtt meghalt, ezért helyére von Hippel lépett.
- ²² Schady, Jan: *Die Praxis des Jugendstrafrechts in der Weimarer Republik. Die Umsetzung des Jugendgerichtsgesetzes von 1923 im Spiegel der statistiken und Akten* (Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft, 1. Auflage, 2003, 23. p.)
- ²³ Schmidt, Eberhard: *Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege* (Göttingen, Vandenhoeck Ruprecht Verlag, 1965, 395–398. p.)
- ²⁴ Kreuzer, Arthur: *Ist das deutsche Jugendstrafrecht noch zeitgemäß?* (Neue Juristische Wochenschrift, 2002, 2346. p.)
- ²⁵ Ostendorf, Heribert: *Jugendstrafrecht in der Diskussion* (Zeitschrift für Rechtspolitik, 2000. 3., 106. p.)
- ²⁶ Meier, Bernd-Dieter – Rössner, Dieter – Schöch, Heinz: *Jugendstrafrecht*. (München, Verlag C. H. Beck, 2007. 36–37. p.)
- ²⁷ A Jugendschutzkammer bevezetésére 1937. augusztus 9-én került sor, amelyet kivételes jelentőségű intézményként aposztrofáltak. A Jugendschutzkammer mellett a Jugendschutzlager bevezetésével „gondoskodtak” a „a nép legértékesebb jószágának” megfelelő esz-

közökkel történő neveléséről, illetve munkaerőjük legnagyobb mértékű kihasználásáról.

- ²⁸ Freisler, Richard.: *Rechtspflege und Jugendberziehung*. In: *Das junge Deutschland* 32. Heft 3. 97-98. p. Idézi: Hubert, Harry: *Jugendrecht im Nationalsozialismus*. (Frankfurt a. M., Brandes Apfel, 2001. 1. Auflage. 196.)
- ²⁹ A Nationalsozialistische Volkswohlfahrt (NSV) 1933. május 3-án alapította az NSDAP bejegyzett egyesületként, amelynek egy tagozata foglalkozott a fiatalokkal. Bővebben az NSV tevékenységéhez lásd: Vorländer, Herwart: *Die NSV. Darstellung und Dokumentation einer nationalsozialistischen Organisation*. (Boppard am Rhein, Harald Bold Verlag, 1988.)
- ³⁰ Hubert, Harry: *Jugendrecht im Nationalsozialismus* (1. Auflage, Frankfurt a. M., Brandes Apfel, 2001, 193. p.; a továbbiakban: Hubert)
- ³¹ Schuldzinski, Wolfgang: *Jugendstrafrecht in der Bundesrepublik Deutschland*. In: Losseff-Tillmanns, Gisela – Skindorf, Cardire – Borricand, Jacques (Hrsg.): *Jugend(kriminal)recht in Deutschland und Frankreich. Auf der Suche nach neuen Wegen* (Bonn, Forum Verlag Godesberg, 1992, 33. p.; a továbbiakban: Schuldzinski)
- ³² Verordnung über die unbestimmte Verurteilung Jugendlicher vom 10. 9. 1941
- ³³ Filó Mihály: *Gyermekkoriak, fiatalok, fiatal felnőttek a német büntetőjogban* (Magyar Jog. 1995. 4., 239. p.)
- ³⁴ „Von der Vereidigung ist abzusehen, bei Personen, die zur Zeit der Vernehmung das sechzehnte Lebensjahr noch nicht vollendet haben ... vom Wesen und der Bedeutung des Eides keine genügende Vorstellung haben.”
- ³⁵ JGG 3. §
- ³⁶ Bogár-Margitán-Vaskuti: i. m., 47. p.
- ³⁷ A Jugendgerichtshilféről részletesen: Csemáné Váradi Erika: *A fiatalok bíróságát segítő szervezet Ausztriában és Németországban* (Gyermekvédelem-nevelőkörösségek, 1994. 1.)
- ³⁸ Csemáné Váradi Erika: *A fiatalok büntető igazságszolgáltatásának nemzetközi tendenciái az Európai Unióban, különös tekintettel az egyes országok szabályozására*. I. In: Lévy Miklós (szerk.): *Az Európai Unióhoz való csatlakozás kihívásai a bűnözés és más deviációk elleni fellépés területén* (Bűnügyi tudományi közlemények 7., Miskolc, Bíbor Kiadó, 2004, 318–319. p.; a továbbiakban: Csemáné Váradi Erika)
- ³⁹ Eisenberg, Ulrich: *Jugendgerichtsgesetz* (Verlag C. H. Beck, 11. Auflage, 2006, 49–50. p.)
- ⁴⁰ Az StGB 20.§-a (Schuldunfähigkeit wegen seelischer Störungen) az elme zavart, mint büntethetőséget kizáró körülményt szabályozza.
- ⁴¹ „A törvény hatalmas, de a szükség hatalmasabb!” (Goethe: *Faust*)
- ⁴² A legjobb kriminálpolitika egy jó szociálpolitika!

A kereskedelem és a vámok története elválaszthatatlan egymástól. Bár a vámok eredetét a történelem homálya fedi, a rendelkezésre álló nyomok szerint kezdetektől fogva az áruk cseréjéhez, kereskedelméhez kötődnek, ezért történetük, jelenük és jövőjük is összekapcsolódik.

A vámszedéshez a kereskedelem létezésén felül szuverén állami hatalom is szükséges, amely jogi eszközeivel írja elő a vámok mértékét, fizetésének és beszedésének módját. Mindenesetre az államilag szabályozott vámkötelezettség a vámokat az adó jellegű közbevételekkel kapcsolja össze, ebből következően a vámok a történelem kezdetén nem is töltötték be kereskedelemszabályozó szerepet, ez csak mint a fiskális funkció „mellékhatása” volt jelen az ókorban.

Pardavi László

A kereskedelmi vámok evolúciója az ókorban és a középkorban

Az általam a következőkben bemutatott mindegyik régió rendelkezett a vámszedéshez szükséges feltételekkel, vagyis a kialakult kereskedelemmel és ennek intézményével, továbbá szuverén köz(állami) hatalommal és ennek szervezetével is.

Az ókori vám

Mezopotámia, Egyiptom, Kína, India

A vámok az emberi civilizáció kialakulásával együtt jelenhettek meg az ókori Kínában, Indiában, Mezopotámiában és Egyiptomban is, s különösen a tengeri kereskedelem fejlődésével a görög városállamokban és később a Római Birodalom területén is jelentős szerephez jutottak.

A mezopotámiai Uruk városa lehetett a világ első kereskedelmi központja, az ehhez a régióhoz tartozó Babilónia királyától fennmaradt Hammurapi-törvénygyűjtemény (Kr. e. 1792 körül) azonban csak a vámok alkalmazásához szükséges megfelelő állami fejlettséget bizonyítja, de a forgalmi adókra, vámokra vonatkozó nyomok (az agyagtáblákon található, az állami tisztségviselőktől származó pecsétek) csak a régió legutolsó korszakából, a már hellenisztikus Szeleukida Birodalomból (Kr. e. 323–64) lelhetők fel ebben a térségben.

Hasonlóan Mezopotámiához, az ókori Egyiptomról is tudjuk, hogy mezőgazdasági fejlettsége révén bizonyosan kiterjedt kereskedelmet folytatott már a Kr. e. IV. évezredben. Az állami, pénzügyi szervezet is kiemelkedően fejlett volt, hiszen két kincstárral is rendelkeztek Felső- és Alsó-Egyiptomban, és az adórendszer is létezett már az Óbirodalomban (Kr. e. 2650–2150), de vámokra vonatkozó bizonyítékok csak az ún. Késői Korban (Kr. e. 712–332) uralkodó Necho fáraótól (Kr. e. 609–594) származó stéléről olvashatók le; eszerint a vám mértéke egy tized volt.

Az ókori Kína is az emberiség (és a vámok) egyik bölcsője, melyben – különösen a vas eszközök alkalmazása óta (Qiu dinasztia, Kr. e. 221–200) – szintén virágzott a mezőgazdaság, a kézművesség és a kereskedelem is. Az állam fejlett volt, már Kr. e. 2070-ben megalapították a Xia császári dinasztiát, amelyet egészen 1912-ig további dinasztiák és császárok sokasága követett. A méltán híres kínai történetírás egyik kiemelkedő képviselője, Sze-ma Csien (Sima Qian) írja a *Történetíró Feljegyzései* (Shiji) című, a Han-korszakban (Kr. e. 202–Kr. u. 6) született művében, hogy a császár a teljes kereskedelmi területet szabályozta. Ekkor már szárazföldi és tengeri vámok is léteztek, amelyek segítségével a császár a teljes kereskedelmi forgalmat ellenőrizhette, és, ha kellett, egyes áruk exportját korlátozhatta. Kína Kr. e. 770–221 között több kisebb államra esett szét, ezért ezen államok közötti kereskedelmet akár már nemzetközi kereskedelemnek is minősíthetjük, habár a Kína területén kívülre irányuló kereskedelem volumenében még nem volt jelentős. Ez a külkereskedelem egyébként három útvonalon zajlott, egy déli, egy északi és egy nyugati irányún, amely utóbbit mindenki *Selyemút*-ként ismer. Kína ezen az úton exportált selymet és aranyat a nyugat felé és importált onnan lovakat és bort. Tudjuk, hogy a Selyemút nem csak az áruk forgalmára, hanem az emberi kultúra fejlődésére is jelentős hatást gyakorolt, ezért talán az is elképzelhető, hogy a vámszedés bölcsője is Kínában volt, és a vám a Selyemút mentén terjedhetett el nyugatra, amint

azt az ókori helyszíneken fellelhető történelmi bizonyítékok kora is alátámasztja.

A *Zhou Li* vagy a *Zhou Szerktartásai* (Kr. e. 636) című ősi szövegből kitűnik, hogy a Nyugati Zhou-korszakban (Kr. e. 11–8. század) a kormány úgynevezett „vám-piaci adót” alkalmazott, de az államnak akkor ez még nem jelentett olyan jelentős bevételt, mint például a rizsadó, mert a mértéke csak 2% volt. Az azonban a mai napig nem tisztázott, hogy ez a „vám-piaci adó” egy vagy két adó volt, azaz lehetett vám és külön piaci adó is. Olvashatunk azonban arról is, hogy ez csak egy adó volt, amit a határok mentén található piacokon kellett fizetni.

A *Zuo Zhuon* vagy *Zuo Mester Kommentárjai* (Kr. e. 626) című műben már arról is található információ, hogy a király egy bizonyos Daibannak a háborúban tett kiváló szolgálataiért megengedte, hogy egy új szárazföldi vámszedő helyet állítson fel, és az innen származó vámokat a maga javára szedje be.¹ Ezzel a felhatalmazással a későbbi európai gyakorlatban is találkozhatunk (pl. a feudális absque privilegio).

Az ókori Kínában a vámoknak már kereskedelem-politikai funkciójuk is volt, hiszen védték a hazai gazdaságot, a vámellenőrzés során átvizsgálták az utazók, kereskedők holmiját, egyes áruk esetében (fegyverek, selyemgubó, arany, ezüst, stb.) korlátozták az exportot és ezeken felül természetesen állami bevételt hoztak. A kínai tengeri kereskedelem azonban nem volt olyan jelentős, mint a Földközi tengeren zajló, ezért a kínai kikötőkben csak az Kr. u. 8. századtól (Tang-dinasztia) állítottak fel vámhivatalokat („Cseremonopolium Hivatala”, 976, Kajfeng) és szedtek vámokat,² amikor Európában, Egyiptomban és talán Indiában már az ókortól találunk a kikötőkben vámszedő helyeket.

A konfucionisták már a Kr. e. 4. évszázadban előálltak a szabadkereskedelemhez hasonló elmélettel. Mencius (Meng Zhi, Kr. e. 372–289) azt javasolta, hogy se belső, se pedig küldő vámokat ne szedjen az állam, mert a vámellenőrzés akadályozza az utak használatát és ezzel a forgalom növekedését, a fejlődést. Xunzi (Hsün Tzu, Kr. e. 312–230 körül) a túlszabályozottságot azonosította azzal, ha túl sok vámos ellenőrzi a határokat, szedi be szigorúan a vámokat, ez pedig szerinte egy kaotikus államot eredményez.

Az indiai szubkontinensen kialakuló államok is korán virágzásnak indultak a mezőgazdasági termelésre alkalmas folyóvölgyekben. Az Indus és a Gangesz mellett létrejött civilizációk már a Kr. e. III. évezredben kiterjedt kereskedelmet folytattak Mezopotámia államaival; ezt Kr. e. 2350-ből származó indiai pecsétek igazolják, amelyeket a régészek az egykori Ur (ma: Tell el-Mukajjar) és Kis (Kish, ma: Tell al-Uhajmir, Irak) városában találtak.

A Gangesz völgyében a Kr. e. 6. században Magadha királyság volt a legerősebb állam. Egyik királyának, Csandragupta Maurjának (Chandragupta Maurya, Kr. e. 320–298) tanítója és miniszterelnöke volt az Kautilja (Kautilya), akinek *Arthasásztra* című műve³ szinte teljesen leírja az állam vámrendszerét. Kautilja azt javasolta királyának,

hogyan alkalmazza is ezt, hogy hatalmas hadseregét⁴ fenntarthassa. Egyes történészek⁵ azt állítják, hogy az *Arthasászt*ra nem ebben ez időben, hanem jóval később született (nem elképzelhetetlen, hogy a Kr. u. 4. században), és ebből következik, esetleg nem is Kautilja írta. Mindenesetre az *Arthasászt*ra XXI. fejezetében a vámok szuperintendánsának feladatairól, közöttük a vámeljárásról és a szankciókról is rendelkezik, külön kitér a vámtételekre is, amelyet a piaci értékben határoz meg, hasonlóan a mai GATT/WTO Vámtételekkódexéhez.⁶ A XXII. fejezetben a vám mértékéről olvashatunk, amelyet általában az áru értékének 20%-ában állapítottak meg, de egyes áruk esetében (pl. selyem, elefántcsont, szőnyeg stb.) a vámtétel csak 10%-os volt. Számunkra azért jelentős ez a fejezet, mert ez tekinthető az egyik legkorábbi fennmaradt vámtarifának.

A valószínűleg Kr. e. 2. századból és szintén az ókori Indiából származó *Manu Törvénykönyve* is foglalkozik a vámrendszerrel és a vámeljárással, a vám nyolcszorosával szankcionálva a csempészeket és az orgazdákat, s a királynak ármegeállítási jogot is engedve.⁷

A Földközi-tenger medencéje

A Kr. e. 10. századból már biztosan tudható, hogy ebben a térségben a főniciaiak kiterjedt tengeri kereskedelmet folytattak Egyiptommal és a görögökkel; ennek és a mezőgazdasági termelési eredményeknek köszönhetően a görögök fokozatosan átvették a főniciaiak domináns helyét. A poliszok gazdálkodásuk során természetesen adókból szereztek fő bevételeiket, és az adók egyik fajtáját, a meghódított városok által a déloszi szövetségnek fizetett *phoros*t minősíthetjük vámnak is, mert az athéniai Kr. e. 413-ban ezt a hozzájárulást átminősítették az export és az import után fizetendő kötelezettségnek. Ennek a mértéke eredetileg – általában minden áru alkalmával – az áru értékének 2%-a volt, de ez időnként és helyenként is változott. Így a peloponnészoszi háború ideje alatt Athénban 20% is volt. A vámokat csak a tengeri kereskedelemben alkalmazták, mert a szárazföldi fuvarozás és kereskedelem a földrajzi akadályok miatt túlzottan nehézkes és így nagyon költséges volt. A vámszedő helyek is a kikötőkben működtek. Athén kereskedelmi kikötője Peiraieus (Pireusz) volt, ahol a vámhivatal az import és az export után is kivetette a vámot a hozzá benyújtott árnyilatkozat alapján. Ha a kereskedő megszegt a szabályokat, akkor a vám tízszeresét volt köteles szankcióként megfizetni. A vámszedők azonban nem az állam szolgálatában álltak, hanem az állammal erre általában csak egy éves időszakra szerződött személyek, akik erre az időszakra 26–40 talentumot fizettek ezért a jogért.

Nagy Sándor hódításaival egy hatalmas és egységes birodalmat hozott létre, amelyen belül a határok is megszűntek, hatalmas fejlődési lehetőséget biztosítva a kelet-nyugat közötti kereskedelemnek. Különleges fejleményként Egyiptomban a Ptolemaiosz-dinasztia az olívaolajra, a mézre, a borra (talán először a történelemben) védővámokat vetett ki (25–50%-os mértékben), amellyel a céljuk már nem csak az állami bevétel növelése, hanem a kereskedelem szabályozása is volt.

Az ókori Róma és Bizánc vámjai

A területi gyarapodásoknak köszönhetően az ókori Róma gazdasága is gyors fejlődésnek indult a Kr. e. 4–3. század során. Különösen a mezőgazdaság és a kereskedelem virágzott fel annak köszönhetően, hogy Róma megszerezte Észak-Afrikát, Galliát és Hispániát is. Ennek hatására már a késői köztársaság korában Róma az akkori világ legnagyobb kereskedelmi hatalmaként hatalmas bevételekhez jutott, amelyek egy hányadát az utak fejlesztésre fordították, hogy összekössék Rómát a provinciákkal. Bár ezek az utak elsősorban katonai célt szolgáltak, de a kereskedelem felvirágzását is elősegítették. Róma az ókori világ legnagyobb városává fejlődött, amelynek lakosságát el kellett látni fogyasztási cikkekkel, ami jelentős részben csak import útján valósulhatott meg.

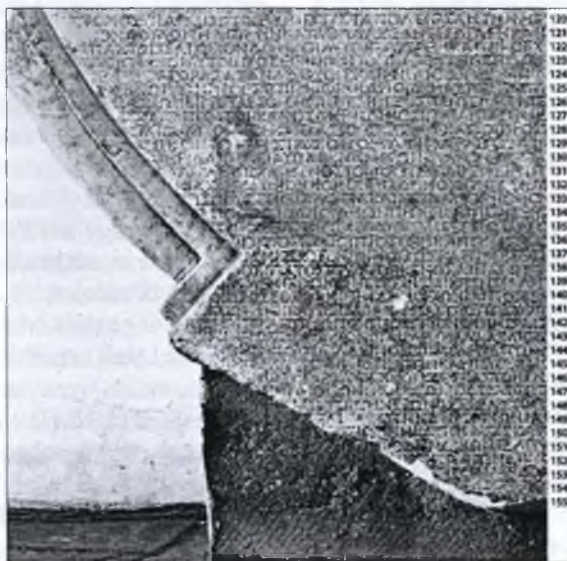
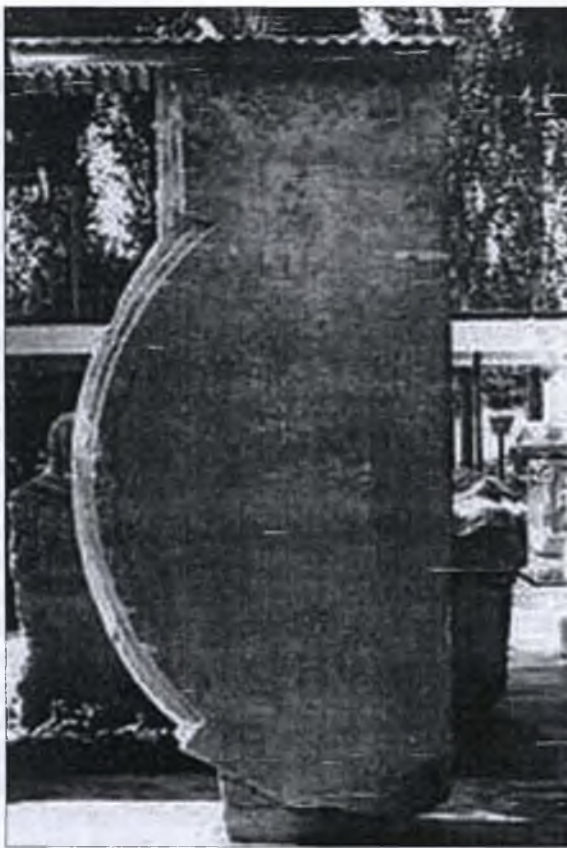
Az ókori Rómában mintegy Kr. e. 200-tól vámokat (portorium) szedhettek a provinciák határain, a városokba való ki- és belépéskor, az utakon, hidakon való áthaladásért és Kr. e. 1. századtól kedve a kikötőkben is. A vámszedést, hasonlóan a görögökhöz, az állammal szerződéses viszonyban álló vámszedő testületekre⁸ (societates publicanorum, később conductorok, végül procuratorok) bízták, amelyek a szerződés alapján beszédni vállalt és a ténylegesen beszedett vám közötti különbözetért látták el feladatukat. Egy-egy provinciára, nyilvános árverést követően, csak egy nagyobb adóberlő kapott megbízást a censortól.⁹ A birodalom belső határain értékvámként működő portorium mértéke általában 2,5% volt. Kr. e. 60-ban azonban eltörölték a portoriumot, ami az import hatalmas fellendülését és ezzel együtt pénzügyi válságot is okozott, ezért – nem tudni, pontosan mikor – Julius Caesar a luxusárakra (pl. selyem, gyöngyök, illatszerek) visszaállította a vámot mintegy 2–5% mértékkel, hogy az ezekért fizetendő arany ne hagyja el Rómát. Később azonban újra általánossá vált a birodalomban a vámszedés, számos vámszedő helyet állítottak fel, s a portorium mértéke a császárság határára már elérte az áruk értékének 25%-át is. A szárazföldön Indiából importált áruk ára ekkor – köszönhetően az útvámoknak – százszorosára emelkedett.

A császárságban a vámszedést vámkerületek szerint szervezték meg, amelyek általában igazodtak a meghódított államok korábbi határaihoz. Sicilia, Hispania, Gallia, Britannica, Asia, Africa és Illyricum¹⁰ területén különböző mértékű lehetett vám, és eltérőek voltak a vámentességi esetek is. A szállítási útvonalak mellett létrejövő városok a kereskedelmüknek és az ehhez társuló vámszedési joguknak köszönhetően hamar meggazdagodtak és ókori mértékkel mérve hatalmas városokká váltak. Különleges jelentőséggel bír a Dieter Kriebbe professzor által 1976 augusztusában, Ephesusban feltárt kő („Monumentum Ephesenum”), amely Asia provincia tengeri és szárazföldi exportjához, importjához kapcsolódó római vámszabályokat tartalmazza ógörög nyelven, 155 fennmaradt sorban a Kr. e. 75 és Kr. u. 62 közötti időszakra vonatkozóan. A szabályokat Kr. e. 17-ben, 12-ben, 7-ben és 2-ben is módosították. A részletesen szabályozott preferenciák adnak ezeknek a nehezen olvasható töredékeknek jelentőséget, mert ezekből szinte teljes képet kaphatunk az ókori

Rómában alkalmazott vámmentességi esetekről. Így többek között mentesek voltak a vámtól a római polgárok válási vagy közcélú áruai, a magánforgalom áruai, a katonák és tengerészek, akik a római polgárok érdekeit szolgálták, az ellenségtől szerzett hadizsákmány, a bányászat eszközei, a császár és a konzulok által vámmentesnek minősített személyek (pl. a császár és családjának tagjai, a követek) és területek (Halicarnassus, Miletus stb.) áruai is.¹¹

A római vámtarifák további példaként említhető a Nílus mellett fekvő Coptus (Koptosz) tarifája, amely a hajózókra vetett ki vámokat (Kr. u. 90), vagy a mai Szíria területén található Palmüra (Palmyra) vámjai, ahol a kereskedőknek az áruikkal egy köfalakkal szegélyezett úton kellett a vámszedőkhöz eljutniuk, a falakon pedig a vámtarifa volt olvasható a helyi adókra és vámokra vonatkozó szabályok között (Kr. u. 176). Az Algériában található Zarai városában megtalált oszlopon olvasható feliratok szerint a karavánok áruai után kellett tételes vámtól fizetni (Kr. u. 202).¹²

A késő antik korban a Bizánci Birodalomban a portorium rendszere átalakult, s elnevezése is megváltozott. Az *octava* a kereskedelmi forgalmat terhelő 1/8, vagyis 12,5% mértékű értékvám volt. Miután a belső forgalomban részt vevő árukra is kivetették, ezért nem állítható teljes bizonyossággal, hogy valóban a mai értelemben vett vámokkal lehetne azonosítani, sokkal inkább a forgalmi adókkal mutat rokonságot. Asakura szerint azonban ez egy kombinált adó, melyből 2,5% volt a vám és 10% az adó. I. Justinianus császár azonban növelni akarta birodalma költségvetési bevételeit, s a vámok mértékét is felemelte 10%-ra, ezért az *octava* elnevezést *dékatiére* változtatta, s az adószedő testületek mellett állami vámhivatalokat is felállított, elsősorban a legfontosabb kikötőkben, ahol a vámkötelezettség teljesítését pecséttel igazolták. A vámokat leginkább a kereskedők raktáraiban vetették ki az exportra és az importra is.¹³

A Monumentum Ephesenum és a felirat egy részlete

Bizánciától keletre fekvő államok is mutattak a vám szempontjából figyelemreméltó fejleményeket. Például a Kr. u. 224–651 között, nagyjából az egykori Perzsia területén létezett Szászánida Birodalomban a vámok kiemelkedő szerepet töltöttek be az államháztartás bevételei között. A Szászánidák bürokratikus államukról, erős katonai szervezetükről, különösen páncélos nehézlovasságukról voltak nevezetesek, ezért az állam és a hadsereg fenntartása hatalmas forrásokat igényelt. Az ezekhez szükséges bevételek elsősorban a földadó (vagy inkább terményadó) különleges változatából származtak, s a városoktól származó adókat több mint nyolcszorosan haladták meg, de igen jelentős volt a vámokból származó bevétel is.¹⁴ A szászánida állam a vámokat közvetett adóként alkalmazta, tehát ebben az esetben sem a határon, az áruk után beszedett vámokról van szó, hanem inkább fiskális célú bevételekről.¹⁵

Vámok a középkorban

A középkori Európában a vámok az uralkodó bevételei közé tartoztak, de azokat – miként az ókorban – másnak átengedhette. A feudális rendszer jellegéből következik, hogy adószedők már nem a legjobb ajánlatot tevő vállalkozók, társaságok lehettek, hanem csak azok, akik az uralkodó hűbéresei voltak. Később a hűbéresek

megkapták azt a jogot, hogy továbbadományozzák a vámszedés jogát saját vazallusaiuknak és így tovább. Az uralkodó városoknak is adományozhatott vámszedési jogot.

A vámszedés a középkorban is alapvetően utaknál, hidaknál, gázlóknál, folyóknál, kikötőkben és városkapuknál történt, de vámnak minősülő díjat szedtek a vásárokon is.

Ebben a korszakban a Római Birodalom idején épült utak már leromlottak és hálózatuk sem felelt meg az új hatalmi és kereskedelmi központoknak, s nagyobb mennyiségű áru szállítására alkalmas szárazföldi szállítóeszközök sem léteztek még. A kereskedelem is csak a „há-

záló kereskedelem” stádiumában volt, így szárazföldön a rablók, útonállók támadásainak is ki volt téve. Ezért az észak–dél irányú kereskedelem nagy része a folyókon zajlott, így az uralkodók a 13. századtól kezdődően a folyók mellett állítottak fel vámszedő helyeket, először a mai Franciaország területén.¹⁶

Északon a Hansa Liga uralta a kereskedelmet; a szövetségbe tömörült kereskedővárosok stratégiájának fontos eleme volt, hogy partnereitől minél több vámkedvezményt kapjanak. Londonban is elérték, hogy megkapják azokat a kedvezményeket a királytól, amelyeket a kölni kereskedők 1157 óta élveztek.¹⁷ A 14. századra a Hansa Liga vámkedvezményei Angliában és Franciaországban (Bordeaux-ban) már általánossá váltak.¹⁸

Az angol vám kezdetben helyi bevétel volt, és nevében is megkülönböztették a mai általános „customs” kifejezéstől. Ismert volt a „lastage”, „scavage”, „cornage”, „prise”, „fifteenth” és „aid” elnevezés is.¹⁹ 1275-ben I. Edward a belső (toll) vagy szárazvámok (pl. az út-, híd-vámok) mellett bevezette és felállította a külkereskedelemben alkalmazott, az államhatáron szedett vámok nemzeti rendszerét (new custom) is, amelyet azonban 1297-ben eltöröltek. Rövid fennállása ellenére történelmi jelentőségi intézkedés volt, hiszen a vámok addigi elsődleges funkciója mellett, ami a kincstári bevételek növelését jelentette, megjelent a vámok gazdaság-, kereskedelem-politikai funkciója is. Ez volt az a mérőföldő, amellyel már-már elérkeztünk a mai értelemben vett vámfogalomhoz. 1303-ban azonban I. Edward egyezséget²⁰ kötött az angliai kereskedőkkel, hogy a külföldi kereskedők áruira más vámot (new custom) vet ki, mint az ő áruikra (old custom) – ezzel egy duális vámrendszer alakult ki, amely elsősorban a gyapjúra, a juhok irhájára és bőrére vetett ki magasabb importvámot. Ehhez a király már 1275-ben hozzáigazította a vámadminisztrációt is, külön vámszedőket bízott meg az old custom és külön vámosokat a new custom beszedésével, létrehozva ezzel a nyugati civilizáció első vámhatóságát.²¹

Franciaországban a vámrendszer alapjai 1360-ig vezethetők vissza, amikor II. János király új adórendszert alkalmazott, hogy ki tudja fizetni a váltságdíjat az angoloknak. Az adó – amely jogi természetét tekintve a mai forgalmi adónak és a vámnak is megfelelt – az áruk kereskedelmét, a borokat és egyéb italokat, továbbá a sőt terhelte. Ennek az adónak a különlegessége az, hogy nem az egész francia vámterületen, hanem csak annak északi részén (Cinq Grosses Fermes) szedték. A király Franciaország ezen részét az adók szempontjából külföldnek minősítette, így bekövetkezett a mai szemmel talán furcsa helyzet, hogy a francia vámterület megosztott volt, azaz a belső forgalomban is alkalmaztak külkereskedelmi vámosokat, amelyek mértéke a 14. században az áruk értékének 5%-a volt. A Cinq Grosses Fermes-en kívül maradó provinciák (pl. Bordeaux) szintén saját vámosokkal és vámtarifákkal rendelkeztek, ezért a francia vámrendszer túlzottan bonyolult volt.²²

Európa keleti oldalán, a Bizánci Birodalomban a vámrendszer jelentős átalakulása nem következett be, bár a dékate elnevezés (valószínűleg a 8. században) *kommer-*

kionra változott, amelyet vásárokon, a kereskedelemben és a határokon is szedtek. Mértéke 10% maradt. Asakura azonban rámutat arra, hogy Bizánc ebben a korszakban, sőt egészen bukásáig számos preferenciális megállapodást kötött. Így az első megállapodás 907–911 között Oroszországgal állt fenn, amelynek alapján Oroszország már kommerkion fizetése nélkül kereskedhetett Konstantinápolyal. A 11. században Velencével, a 12. században Pisával, Genovával és később más városokkal is írt alá kereskedelmi vámkedvezményeket garantáló megállapodásokat.²³

A középkori Magyarországon a vámszedés joga (ius tributí, theloneum, telonium) kezdettől fogva királynak fenntartott jog (ius regalis) volt, éppúgy, mint a pénzverési, bányászati vagy vásártartási, árumegállítási jog. A vámok lehetnek ún. belső és határvámok is. Belső vámként ismertek az ún. szárazvámok: a vásár-, út-, kapuvámok és a „vízi úti” vámok: rév- és híd-vámok. A vámolás elve eleinte a mennyiségi elv volt, az áru súlya, darabszáma, esetleg térfogata képezte a vámkiszabás alapját. A belső vámok mai szemmel nézve talán különös jellemzője volt, hogy a vámszedő a vámok viszonylagos ellenszolgáltatásként köteles volt a vámszedő helyet (utat, hidat stb.) karbantartani.

A magyar király is másnak adományozhatta a vámszedés jogát (absque privilegio). A vámszedés jogának adományozását beiktatással adták át, és a jogosult rendelkezhetett arról is, hogy ő kinek ad vámmenteséget. A vámszedési, vásártartási engedélyek királyi privilégiumoknak számítottak; Tomcsányi Móric szerint ezekkel a király nem teremtett új tárgyi jogot, hanem csak egy, már a jogrendben ismeretes jog egyes kiválasztottaknak való adományozásáról volt szó, így különös alanyi jogok létesültek.²⁴ Az átengedett vámok harmincad része a királyt vagy királynőt illette. II. Endre Aranybullájában kikötötte, hogy a vámosok csak országunkbeli nemesek lehettek (24. cikkely). Ha azonban a vám ura ezzel az adománnyal egy év leforgása alatt nem élt, a vámszedés gyakorlásának joga megszűnt (Werböczy: *Tripartitum*. II. rész, 12. cím 2–3. §.): „A vámfizetés szekértül és marhátul jár és gyalog ember rendszerint nem fizet.”²⁵

A *határvám* (külkereskedelmi vám) III. Béla uralkodása alatt jelent meg önálló vámtípusként (addig a behozatalra és kivitelre kerülő árukat a belső vámosokkal is megterhelték), az áru értékének nyolcvanad részeként. A határvám már egyértelmű a külföldi áruk ellenszolgáltatás nélküli megadóztatásával, mert ellenértéke fiktív; az ország területén való szabad kereskedelem engedélyezéséért fizetik, ami korábban vámfizetés nélkül is elérhető volt. A vám-, rév- és vásártartás a pénzveréshez hasonlóan kizárólagos felségjog volt. A regáléjogok eladományozásának nyugaton már a befejezéshez közeledő folyamata Magyarországon még nem indult meg, s a Konrád császár kíséretében hazánkban járt Freisingi Ottó némi irigységgel állapítja meg, hogy „ily nagy területen a királyon kívül senkinek sem áll jogában pénzt vernie vagy vámot szednie”.²⁶ II. Endre a külföldről származó áruk értékvámjaként vezette be a harmincadot, amelyet I. Károly vagy I. Lajos terjesztett ki a kivitt árukra is.²⁷

A 13. század vége felé a vámszedés jogát a jogosult már tovább is adhatta, sőt el is zálogosíthatta, ami számos visszaélést és bonyodalmat eredményezett.

IV. Béla 1255 táján országos intézkedéssorozattal megreformálta a vámokat, így a győri, budai vagy esztergomi vám már áruféleségekként, az áru értékét is alapul véve határozta meg a vám mértékét. A legrészletesebb vámszabályzat a győri volt, mely elsősorban közlekedési vámnak mutatta a győri vámot, ami legfőképp a szekéren szállított árukat terhelte.²⁸

I. Károly Róbert a határ-vám nyolcvanadot megszüntette.²⁹ helyette a harmincadot (tricesima) vezette be, és a belső vámok helyett inkább a határvámokra volt figyelemmel, ennek köszönhetően vált először a külkereskedelmi vám a vámbevételek között meghatározóvá. Kiepítette a vámadminisztrációt; külön harmincadispánságokat hozott létre. A behozatal és kivitel után is a főútvonalak mentén felállított harmincad helyeken³⁰ 1%-os értékvámot szedett, amely Zsigmond korában 3,33%-ra emelkedett (1405 [I]:17. törvénycikk).³¹

1335 novemberében, a Visegrádon tartott királytalálkozó (Károly Róbert magyar, Nagy Kázmér lengyel és János cseh király) alkalmával cseh–magyar–lengyel nemzetközi megállapodásban szabályozták az északi kereskedelmi utak forgalmát. Bécs árumegállító jogát kikerülve egy Cseh és Morvaországon át Nyugat-Európába vezető új útvo-
latat jelöltek ki.

Nagy Lajos 1366-ban, nyugati mintára, a Dunán szállított áruk után – a nyugati határ és Buda közötti szakaszra – állított fel vámszedő helyeket és állapított meg speciális vámtételeket.

A hagyományos magyar külkereskedelmi vám, a harmincad évszázadokig változatlan maradt.³² Itt azonban meg kell jegyezni, hogy 1405 és 1463 között a külkereskedelmi vám mértéke 1/30-ról 1/20-ra emelkedett (de a neve Magyarországon továbbra is harmincad, Erdélyben viszont huszad lett) elsősorban a pozsonyi vámszedési gyakorlatnak köszönhetően.³³

Ázsiában az európai kö-
zépkor ideje alatt a vámokat érintően nem következtek be olyan jelentős változások, mint Európában, de ismét-
ten említhető a kínai Tang-dinasztia által véghezvitt nagy-
szabású vámgazgatási reform, amelynek során 782-ben
minden fontos városba és kikötőbe vámtisztviselőket
telepítettek az áruforgalom ellenőrzésére. A kikötőkben
jelentős értékvámokat vet-
tek ki, amelyek mértéke 10–
30% között volt, és az im-
portőr csak akkor léphetett
kapcsolatba a kínai belföldi
kereskedőkkel,³⁴ ha a vámo-
kat már teljesítette.

Japánban a vámszedés szintén vámházakban (vám-
sedő pontokban) zajlott. Azonban a 8. században még
csak a személyeknek és nem az áruk után kellett vámot fi-
zetni. A vámszedő helyek itt is az utak és a folyók mellett

voltak. A 14. századra Japánban megjelentek a vámtari-
fák, a vámok ekkor még a templomok és a királyi család
(és hűbéresei) bevételei közé tartoztak.³⁵

A gyimesi vám a Gyimesi-szorosban (Keleti Gusztáv rajza)

Magyar királyi vám- és határőrpépület maradványai a törösvári vártól 500 méterre keletre

PARDAVI LÁSZLÓ

Die Evolution der Handelszölle im Altertum und Mittelalter (Zusammenfassung)

Die Geschichte der Zölle hängt eng mit dem Handel, beziehungsweise mit der für die Eintreibung der Zölle erforderlichen souveränen Staatsmacht zusammen. Im Altertum in China hatten die Zölle bereits eine handelspolitische Funktion, sie schützten die heimische Wirtschaft, bei bestimmten Waren beschränkten sie den Export. Der

Inder Kautilya beschrieb in seinem Werk Arthasast-
ra eine der ältesten erhaltenen Zolltarife. Die griechischen
Stadtstaaten wandten die Zölle nur im Seehandel an. Im
antiken Rom konnten Zölle (portorium) an den Grenzen
der Provinzen, bei der Ein- und Ausfahrt in die Städte, für
die Durchfahrt von Straßen oder Brücken, später auch in

Häfen eingetrieben werden. Die Eintreibung der Zölle lag sowohl in den griechischen Poleis, als auch in Rom Personen oder Körperschaften anvertraut, die mit dem Staat in einem Vertragsverhältnis standen. Während des Kaisertums wurde die Zolleintreibung nach Zollbezirken organisiert. Das 1976 entdeckte „Monumentum Ephesenum“ beinhaltet die römischen Zollregelungen zum Export und Import auf See und Land der Provinz Asia in altgriechischer Sprache. Im Byzantinischen Reich war das octava, später das dikaté ein wertorientierter Zoll, was den Handelsverkehr belastete. Kaiser Iustinian I. stellte staatliche

Zollbehörden auf. Im mittelalterlichen Europa waren die Zölle Einnahmen der Herrscher, die konnten aber das Zollrecht den Vasallen und die wiederum an den eigenen Vasallen überlassen. Die Herrscher konnten auch Städten das Zollrecht verleihen. Im mittelalterlichen Ungarn war das Zolleintreibungsrecht für den König vorbehalten (ius regalis). Die Zölle konnten sowohl Binnenzölle (Markt-, Weg-, Tor-, Fähren- oder Brückenzölle etc.), als auch Grenzzölle sein. Karl I. führte das tricesima ein, richtete dazu gesonderte Gespanschaften ein; statt der Binnenzölle richtete er die Aufmerksamkeit auf die Grenzzölle.

Jegyzetek

- ¹ Asakura, Hironori: *World History of the Customs and Tariffs* (Brussels, Customs Co-operation Council, 2003. 11–82. p.)
- ² Balázs, Etienne: *Gazdaság és társadalom a régi Kínában* (Budapest, Európa Könyvkiadó, 1976, 114. p.)
- ³ Johnston, E. H.: *Two Studies in the Arthashastra of Kautilya* (The Journal of the Royal Asiatic Society, January 1929, 77–89. p.)
- ⁴ A sereg 600.000 gyalogusból, 30.000 lovasból és 9.000 harci elefántból állt. Lásd: Powell-Price, J. C.: *A History of India* (Edinburgh, Thomas Nelson and Sons Ltd, 1955, 39. p.)
- ⁵ Powell-Price, J. C.: i. m., 39. p.
- ⁶ Asakura: i. m., 87. p.
- ⁷ *Manu Törvényei*. Szerk. Bochkor Mihály. Ford. Dr. Büchler Pál (Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Jog és Társadalomtudományi Szakosztálya, Benkő Gyula Cs. és Kir. Ud. Könyvkereskedés, Budapest, 1915, 143–144. p.; interneten: <http://mek.oszk.hu/07300/07332/#letoltve> 2012. 01. 29.): „398. Aszerint, hogy hogyan állapítják meg az árúk értékét azok, akik szakértők a vámokban [és illetékekben] és hozzáértenek mindenféle áruhoz, úgy vegye el a király a huszadik részt.
399. Aki csupa kapzsiságból azokkal az árúkkal üz kivitelt, melyek a királynak vannak fenntartva, s amelyek [kivitele meg van tiltva]: annak az egész árúkészletét kobozza el a király.
400. Azzal, aki a vámházat elkerüli, aki nem a maga idején vesz vagy árusít, továbbá azzal, aki hazugságot mond [az árúk] felsorolásánál: meg kell fizetnie a kihágási [összegnek] nyolcszorosát.
401. Minden [egyes] árúnak a származási helyét, a rendeltetési helyét, a beraktározását, úgyszintén a hasznát és veszteséget mindkét részlől fontolóra vévén, [a király] irányítsa a vételét és eladását.
402. Öt-öt naponkint, vagy pedig két-két hétnek elmúlása után állapítsa meg a király ezeknek (az árúknak) az árát nyilvánosan.”
- ⁸ Az Újszövetség is említi Máté evangéliumának 9. részében a vámszedőket, igaz a bűnösökkel, betegekkel egy sorban.
- ⁹ Zlinszky János: *Ius publicum (Római közjog)* (Budapest, Osiris-Századvég, 1994, 120–121. p.)
- ¹⁰ Pannónia is ehhez tartozott. Központi vámigazgatósága Poetovioiban volt. Pannóniai vámközpontok: Brigetio (Szöny); Aquincum; Intercisa (Dunapentele); Altinum (Mohács) és Savaria (Szombathely).
- ¹¹ Cottier, M. – Crawford, M. H. – Crowther, C. V. – Ferrary, J.-L. – Levick, B. M. – Salomies, O. – Wörle, M.: *The Customs Law of Asia* (Oxford, Oxford University Press, 2008, 51–63. p.)
- ¹² Asakura: i. m., 5. p.
- ¹³ Asakura: i. m., 111–114. p.
- ¹⁴ Althelm, Franz – Stiehl, Ruth: *Finanzgeschichte der Spätantike* (Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann, 1957, 46–47. p.)
- ¹⁵ I. Kavádh király (449–531) adóreformjait követően a beszedett vámok és közvetlen adók összege is hatalmasra növekedett. 8.000.000 korona bevétel származott a vámokból és 46.177.740 korona a közvetlen adókból, tehát a vámok az államháztartás fiskális bevételeinek majdnem 15%-át eredményezték, ami a mai államoknál csak mintegy 2%.
- ¹⁶ A 14. században a Loire mellett 74, a Rajnán 64, az Elbán 35, a Duna mai alsó-ausztriai szakaszán 77 helyen. Lásd: Asakura: i. m., 123. p.
- ¹⁷ A legnagyobb kedvezmény elvének eredete is lehetne.
- ¹⁸ Asakura: i. m., 144. p.
- ¹⁹ Asakura: i. m., 147. p.
- ²⁰ Carta Mercatoria, 1303
- ²¹ Asakura: i. m., 152–156. p.
- ²² Asakura: i. m., 183–187. p.
- ²³ Asakura: i. m., 114–115. p.
- ²⁴ Tomcsányi Móric: *Magyarország közjoga* (Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1940, 95. p.)
- ²⁵ Prof. Frank Ignác: *A Közigazság törvénye Magyarhonban* (Buda, a Magyar Királyi Egyetem betűivel, 1845, 410–414. p.)
- ²⁶ Hóman Bálint: *Magyar Középkor (Hóman Bálint munkái. I. Máriabesnyő–Gödöllő, Attraktor, 2003, 6. p.; interneten: <http://mek.oszk.hu/07100/07139/html/0010/0020-394.html>, letöltve: 2011. 08. 09.)*
- ²⁷ Weisz Boglárka: *Királyi jövedelmek az Anjou-korban* (Rubicon, 2012. 6., 38. p.)
- ²⁸ Weisz Boglárka: *Vámok és vámszedés az Árpád-kori Magyarországon* (PhD-értekezés, Szeged, 2006)
- ²⁹ „A XIII. század folyamán a belső vámok finális jelentősége mindinkább csökkent. A legfőbb királyi vámnak legalább egy hányada s maguk a királyi vámhelyek és város községek is. A vámszedési joggal együtt jórésben magánosok kezére kerültek.... A vámrégálét, ha finális jelentőségét fokozni akarták, teljesen újjá kellett szervezni. A régi rendszerrel szakítva a vámrégálé súlypontját a közlekedési (út-, hid-, rév-) vámokról a kereskedelmi (áruforgalmi) vámokra, a belső vámokról a külkereskedelmi váma kellett áthelyezni. Az árpádkori határvámost – a nyolcvanadot – határszéli helyeken, az árúk ellenőrzése nehézkes lévén, teljesen elejtették. A „nyolcvanad” neve néhány évtizedig még fennmaradt, de külkereskedelmi értékéből az országhatáron, árúk átvizsgálása nélkül szedett útvámmá alakult. Eredeti jelentőségét elvesztette s helyét új külkereskedelmi vám – a harmincad – foglalta el.” (Hóman Bálint: *A magyar királyság pénzügyei a és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában*. Budavári Tudományos Társaság, 1921, Székfoglalóként bemutatva a Magyar Tudományos Akadémia 1919. évi október hó 13-án tartott ülésén. Interneten: <http://mek.niif.hu/07100/07139/html/0005/0004-2df.html>; letöltve 2012. 02. 16-án.)
- ³⁰ Az 1498:34. tc. szerint a főharmincadhelyek: Árva, Trencsény, Pozsony, Sopron, Szombathely, Kassa, Nándorféhevár, Temesvár, Zágráb, Nedelcze, Varasd és Muraszombat.
- ³¹ Eckhard Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet* (Budapest, Osiris Kiadó, 2000, 133. p.)
- ³² I. Mátyás idejében, 1467-ben az országgyűlés a harmincadvámot koronavámra (vectigal sacrae coronae) cserélte fel. Ezzel központosította az addig széttagolt vámrendszert. Lásd: Eckhard Ferenc: i. m., 134. p.
- ³³ Pach Zsigmond Pál: *Hogyan lett a harmincadvámából huszad? (1436–1457)* (Történelmi Szemle, XXXVII, 1995, 3., 257–276. p.)
- ³⁴ Mai értelemben akkor kerülhetett az áru szabad forgalomba.
- ³⁵ Asakura: i. m., 159–169. p.

Siklósi Iván

A fizető kezes visszkereseti jogának történetéhez a római jogban

1. Preklasszikus jog

Ismeret, hogy a fizető *sponsor* részére az adóssal szemben – ha az adós tartozásáért valaki *sponsio*s kezességet vállalt, majd a kezes fizetett az adós helyett, és az adós hat hónapon belül nem fizette volna meg a kezesnek a tartozást – egy vitatott datálású, a Kr. e. 4. vagy 3. században keletkezett *lex Publilia (de sponsu)* nevű törvény az *actio depensit* irányozta elő, mint *duplum*ra menő keresetet.¹

2. Klasszikus jog

a) A klasszikus korban a kezességvállalás céljára leggyakrabban alkalmazott *fideiussio*² esetén azonban az *actio depensi* nem illette meg a fizető kezest; e helyett több forrás szerint is a kezes *actio mandati contraria*t vagy *actio negotiorum gestorum contraria*t indíthatott az adós ellen, ha már fizetett. Ugyanis, ha a kezes az adós tudtával és beleegyezésével vállalt kezességet, a források úgy tekintenek az ilyen kezesre, mint az adós megbízottjára, aki így a megbízási szerződésből fakadó kötelem ellenkeresetével (*actio mandati contraria*) léphetett fel az adóssal mint megbízóval szemben. Ha pedig a kezes az adós tudta, ill. beleegyezése nélkül – de nem az adós tiltakozása ellenére – vállalt kezességet, úgy megbízás nélküli ügyvivőként tekintettek rá, és ezen az alapon a megbízás nélküli ügyvitelből fakadó kötelem ellenkeresetével (*actio negotiorum gestorum contraria*) léphetett fel az adóssal szemben.

E kérdéskörrel kapcsolatban az alábbi klasszikus kori forrásszövegekre szeretnénk hivatkozni.

Gaius tudósít arról, hogy amennyiben a kezes valamit teljesített az adós helyett, úgy jogcíme van annak visszaszerzésére, mégpedig megbízási kereset formájában:

...quod si quid pro reo solverint, eius recipiendi causa habent cum eo mandati iudicium. (Gai. 3, 127)³

Vagyis a kezes – azon az elvi alapon, hogy a főadós megbízásából kötelezte magát kezességvállalásra – *actio mandati (contraria)* útján követelheti az adóstól, amit helyette teljesített a hitelezőnek.

Világosan látszik, hogy *fideiussio* esetén a kezesség konstrukciója egészen másképpen néz ki, mint *manda-*

tum qualificatum esetében; míg a *fideiussio* esetében a források úgy tekintenek a kezesre, hogy az az adós megbízásából vagy megbízás nélküli ügyvivőként teljesített a hitelezőnek mint *mandatarius* vagy *negotiorum gestor*, és ezen az alapon kap *actio mandati contraria*t vagy *actio negotiorum gestorum contraria*t, addig *mandatum qualificatum* esetében magát a kezest tekintik a források megbízónak, a hitelezőt megbízottnak, és a hitelező perelheti a kezest *actio mandati contraria*val, ami itt természetesen nem a visszkereseti jog érvényesítésére szolgál.

A *fideiussio*s kezesség esetén tehát formailag létrejön egy *stipulatio* a hitelező és a kezes között (ez maga a *fideiussio*s kezesség), míg az adós és a kezes között – az adós tudtával és beleegyezésével vállalt kezesség esetén – lényegében egy megbízási szerződést lehet föltételezni, és a visszkereseti jogot ennek alapján lehetett érvényesíteni, ha pedig az adós tudta és beleegyezése nélkül vállalt valaki kezességet, akkor a *fideiussio* egy, a megbízás nélküli ügyvitelből fakadó kvázikontraktuális kötelemmel egészül ki, és a kezes ennek alapján kérhet megtérítést az adóstól.

Az *actio mandati (contraria)* megindításának lehetőségéről szól Ulpianus is a *fideiussio*soként az adós érdekében interdecáló kezes vonatkozásában:

Si passus sim aliquem pro me fideiubere vel alias intervenire, mandati teneor et, nisi pro invito quis intercesserit aut donandi animo aut negotium gerens, erit mandati actio (Ulp. D. 17, 1, 6, 2).

Vagyis, amikor valaki az adósért *fideiussio*s kezességet vállalt, az adós *mandatum* alapján felel, vagyis a kezes *actio mandati contraria* útján érvényesítheti vele szemben a visszkereseti jogát, hacsak nem az adós tilalma ellenére vagy ajándékozási szándékkal vagy pedig megbízás nélküli ügyvivőként járt el. Itt egy kumulatív *intercessio*ról van szó, amikor valaki más tartozásának biztosítása végett kezességet vállalt. Ulpianus pedig általános jelleggel biztosítja az intercedáló *fideiussor* számára az adóssal szembeni visszkereseti jogot *actio mandati contraria* formájában. Három olyan esetet említ, amikor kizárt az *actio mandati contraria* megindítása:

- 1) amennyiben a kezes az adós tilalma ellenére intercedált (ez esetben ugyanis nem lehet *mandatum*ról beszélni);⁴
- 2) amikor valaki az ajándékozás szándékával, azaz ingyenesen vállalt kezességet, amikor is az ügylet ingyenessége miatt mintegy eleve lemondott a visszkereseti jogról;
- 3) amikor megbízás nélküli ügyvivőként járt el; ebben a harmadik esetben ugyanakkor a kezes – figyelemmel pl. a Paul. D. 17, 1, 40-ben foglaltakra is – *actio negotiorum gestorum contraria* útján érvényesítheti visszkereseti jogát, bár az Ulp. D. 17, 1, 6, 2 alatt felvett forrásszöveg erről nem tesz említést.

Egy dogmatikai szempontból nagyon fontos, a iustinianusi jog ebbéli álláspontjának előképűl szolgáló, Salvius Iulianustól származó forrásszöveg tanúsága szerint pedig, ha a kezes (*fideiussor*) készen áll arra, hogy a teljes tarto-

zást teljesítse, a hitelezőt (a *fideiussio*s kezesség *stipulator*-át) arra kényszerítik, hogy az az adóssal, valamint a többi *fideiussor*sal szemben őt megillető követeléseit „eladja” a kezesnek:

Fideiussoribus succurri solet, ut stipulator compellatur ei, qui solidum solvere paratus est, vendere ceterorum nomina. (Iul. D. 46, 1, 17)⁵

A szöveget az újabb szakirodalom klasszikus eredetűnek tartja.⁶

Iulianus döntése alapján a kezes lesz az, aki immár a hitelező helyett perelheti az adóst a tartozás teljesítése iránt – az eredetileg a hitelezőt megillető keresetekkel. Itt már tehát lényegében – de még nem formailag, csak tartalmilag, pontosabban közvetve és csupán az adásvétel fikciójának segítségével – a *beneficium cedendarum actionum*ról van szó; a *fideiussor* a teljes tartozás kifizetése fejében biztosítékként követelheti a hitelező adóssal és a többi *fideiussor*sal szembeni kereseteinek átengedését.

Magyarázatot igényel, vajon miért a követelések „eladására” utal a forrásszöveg. A mértékadó német nyelvű római jogi tankönyv tömör, de tartalmas magyarázata szerint a kezesnek föltehetően úgy nyújtottak segítséget, hogy a praetor a kezesnek *exceptio doli*t biztosított, amely jogvédelmi eszköz alapján a bíró elutasíthatta a hitelező keresetét, amennyiben a hitelező a kereseteknek a kezes részére történő átengedésére annak ellenére sem hajlandó, hogy a kezes fizetett. Azt a problémát pedig, hogy a kezes fizetése folytán teljesítésre került sor, és ezzel az adóssal szembeni követelések megszűntek, az „adásvétel fikciójának művi fogalma”⁷ („Kunstgriff einer Kauffiktion”) útján oldották meg: a kezes így vevőnek, nem pedig kezesnek tekintendő.⁸ A kezes fizetése tehát ebben a konstrukcióban voltaképpen nem a kezességvállalás teljesítésének, hanem a hitelező kereseteiért fizetett vételárnak tekintendő – fikció útján.⁹

Az alábbi Ulpianus-szöveg tanúsága szerint a visszkereseti jog *actio mandati contraria*val történő érvényesítésének lehetősége kizárt, ha a fizető kezes nem értesítette a fizetés tényéről adósát, és így a kezest követően az adós is fizetett a hitelezőnek:

Hoc idem tractari et in fideiussore potest, si, cum solvisset, non certioravit reum, sic deinde reus solvit quod solvere eum non oportebat. Et credo, si, cum posset eum certiorare, non fecit, oportere mandati agentem fideiussorem repelli: dolo enim proximum est, si post solutionem non nuntiaverit debitori: cedere autem reus indebiti actione fideiussori debet, ne duplum creditor consequatur. (Ulp. D. 17, 1, 29, 3)

A tényállás szerint a kezes (*fideiussor*) teljesített a hitelezőnek, de erről nem értesítette az adóst, ezután pedig az adós is teljesít a hitelező részére. Ulpianus szerint, amennyiben a kezes értesíthette volna az adóst, de azt mégsem tette meg, a *fideiussor* nem perelheti adósát *actio mandati contraria*val, vagyis nincsen visszkereseti joga. A jogtudós ugyanis úgy véli, a *dolus*hoz közelít (vagyis a *dolus*t

súrolja) az, hogy a kezes a teljesítést követően (*post solutionem*) nem értesítette az adóst. Értelmezésünk szerint itt a kezes nagyfokú gondatlanságáról (*culpa lata*) van szó, amelyre – tekintettel arra, hogy a *culpa lata dolus*számba megy – minden adósnak kiterjed a felelőssége már a klasszikus jogban is.¹⁰ Ez pedig kizárja az *actio mandati contraria* megindításának lehetőségét az adós irányában. Modern terminológiával élve úgy is fogalmazhatnánk, hogy itt lényegében a *fideiussio* mögött „megbúvó”, az adós és a kezes között kötött megbízási szerződés súlyos gondatlansággal történő megszegéséről van szó, amiért a megbízottnak tekinthető *fideiussor* felel a főadós mint megbízó irányában.

A főadós azonban köteles átengedni a *fideiussor*nak a tartozatlan fizetés keresetét (a forrásszövegben: *actio indebiti*; nyilván a *condictio indebiti*ről¹¹ van szó), hiszen kétségtelen, hogy a *creditor* jogalap nélkül gazdagodott; a *condictio indebiti* a tartozatlan szolgáltatás visszakövetelésére szolgál, és pótolja a kezes súlyosan hanyag magatartása folytán az adós ellen meg nem indítható *actio mandati contraria* hiányát. A keresetet – mivel kétszer teljesítettek a hitelező részére – nyilvánvalóan a *creditor* ellen lehet megindítani. Mert bár a kezes nagyfokú gondatlansága miatt kizárt az adós felelőssége az *actio mandati contraria* alpereseként a kezessel szemben, nyilván nem lehet engedni azt sem, hogy a hitelező jogalap nélkül gazdagodjon. Egyszerű és praktikus megoldás: a kezes a tartozatlan fizetés keresetét indíthatja meg (az adós helyett) a jogalap nélkül gazdagodó hitelező ellen, amely pótolja az *actio mandati contraria* útján nem érvényesíthető visszkereseti jog hiányát.

b) Az alább elemzésre kerülő Paulus-szöveg kapcsán vizsgáljuk meg részletesebben is azt a röviden már érintett kérdést, hogy vajon az adós tiltakozása ellenére kezességet vállaló *fideiussor* miért nem perelheti a teljesítés iránt a *mandatum* vagy a *negotium gestum* keresetével az adóst. Modern megfogalmazásban föltéve a kérdést: miért nincsen visszkereseti joga annak a kezesnek, akik az adós tiltakozása ellenére vállalt kezességet?

Si pro te praesente et vetante fideiusserim, nec mandati actio nec negotiorum gestorum est: sed quidam utilem putant dari oportere: quibus non consentio, secundum quod et Pomponio videtur. (Paul. D. 17, 1, 40)

A *Digesta*ban több fragmentum is foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy van-e megtérítési igénye a kezesnek, amennyiben az adós tilalma ellenére vállalt kezességet. A fentebb elemzett D. 17, 1, 6, 2 alatt felvett Ulpianus-szöveg pl. röviden utalt arra, hogy a *fideiussio*s kezességvállalást (*intercessio*t) megtiltó adós a kezessel szemben nem felel *mandatum* alapján, azaz nem lehet ellene *actio mandati contraria*t indítani.

A *Digesta* 17. könyvének 1., „*Mandati vel contra*” c. titulusa alatt felvett fragmentumban foglalt tényállás szerint „Ego” az adós („Tu”) jelenlétében, de annak tilalma ellenére *fideiussio* formájában kezességet vállal az adós tartozásáért – az adós talán azért tiltakozik a kezességvállalás ellen, mert nem akar a hitelező mellett egyidejűleg a

kezesnek is tartozni. Logikailag ki kell egészíteni a tényállást, ami nagyon tömören van megfogalmazva; a kezes az adós helyett fizet a hitelezőnek; a kezes pedig az adóstól kér megtérítést. Kérdés mármint, hogy az adósnak van-e visszkereseti joga (*regressus*), tehát milyen sikerrel követelheti az adóstól a helyette a hitelezőnek kifizetett tartozás összegének megtérítését, esetleg rendelkezésére áll-e a kezesnek a – nem eredeti római jogi szakkifejezéssel – *beneficium cedendarum actionum*?

A visszkereseti jognak a kezes részére történő biztosítása minden valószínűség szerint problémamentes volna abban az esetben, ha az adós nem tiltotta volna meg a kezességvállalást. Hivatkozhatunk e tekintetben pl. Ulpianusra, aki megállapítja, miszerint mindig megbízónak tekintjük azt, aki nem tiltakozott az ellen, hogy az érdekében járjanak el:

Semper qui non prohibet pro se intervenire, mandare creditur. (Ulp. D. 50, 17, 60)

Szintén a megbízási szerződés keresete alapján felel az, aki utólag jóváhagyja azt, amit helyette cselekedtek:

Sed et si quis ratum habuerit quod gestum est, obstringitur mandati actione (Ulp. D. 50, 17, 60),

ami a Paul. D. 17, 1, 40-ben foglalt tényállás továbbgondolása esetében azt jelentené, hogy (1) amennyiben az adós nem tiltakozott volna a kezességvállalás ellen, úgy – mint megbízó – perelhető lenne az *actio mandati contrariával*, ill. (2) amennyiben az adós („Tu”) utóbb jóváhagyta volna a kezességvállalást, pontosabban tiltakozását visszavonta volna, perelhető lenne a *mandati actióval*, legalábbis *utiliter*, hiszen ebben a föltételezett esetben utólagos ténybeli körülmény – a jóváhagyás (*ratihabitio*) – folytán létrejött volna az *actio mandati contraria* megindítását lehetővé tevő *mandatum*.

A D. 17, 1, 40-ben tárgyalt *fideiussió*s kezesség érvényes, hiszen az a hitelező és a kezes között köttetik meg, az adós tiltakozása nem eredményezi a *fideiussió*s kezességvállalás érvénytelenségét. A hitelező megtérítést kapott a kezestől, és ezt akarja az adóson is behajtani. Csakhogy az adós ezt nem akarta. Erről a tiltakozásról – hiszen a *fideiussió*s kezesség létesítésére az adós jelenlétében került sor – természetesen a kezes is tudott. Mivel – modern terminológiával élve lényegében az *estoppel* elvének speciális klasszikus római jogi kifejeződéseként – saját felróható magatartására senki, jelen esetben a kezes sem hivatkozhat, Paulus szerint – aki e tekintetben egyes jogtudósok nézetével szemben, akik ebben az esetben úgy vélték, *utilis actió*t kell adni a kezesnek, Pomponius nézetéhez csatlakozik – nem kapja meg sem a *mandati actió*t, sem az *actio negotiorum gestorum*ot, vagyis nem kérhet megtérítést az adóstól, azaz nincsen visszkereseti joga (*regressus*) az adóssal szemben. Nyilván vitatott kérdéssről volt tehát szó; több, Paulus által név szerint meg nem nevezett jogtudós is úgy vélte, hogy ebben az esetben a kezes *utilis actióval* perelheti az adóst, Pomponius azonban az ellenkező álláspontot képviselte, és ehhez csatlakozik a kései klasszikus Paulus is.

A *Digesta* 46. könyvének 1., „*De fideiussoribus et mandatoribus*” c. titulusa együtt tárgyalja a kezességnek azt a két formáját – a *fideiussió*t és a megbízási szerződés formájában létesített kezességet (*mandatum qualificatum*), amelyek a klasszikus jog ismert kezességi formái voltak. Ismert, hogy *mandatum qualificatum* esetén a fizető hitelező *actio mandati contrariával* fordulhatott a megbízó mint kezes ellen, hogy az térítse meg a hitelezőnek a megbízás teljesítésével keletkezett kiadásait, azaz az adósnak nyújtott hitel összegét. A *mandati actió*t ugyanakkor nem csak a hitelező indíthatja meg a kezessel szemben *mandatum qualificatum* esetén, hanem a fizető *fideiussor* is ezt a keresetet indíthatja meg, ugyanis a praetor *fideiussió*s kezesség alapján ezt adta meg a fizető kezesnek, föltételezve az adós és a kezes között egy megbízási szerződésből származó jogviszonyt, vagy legalább egy megbízás nélküli ügyvitelt. A Paulus-szövegben a kezesség valóban érvényes, a *fideiussió*s kezességvállalásnak, mivel az ilyen szerződés a kezes és a hitelező között köttetik meg, nem feltétele az adós jóváhagyása, viszont ha az adós kifejezetten tiltakozott a kezességvállalás ellen – a kezes jelenlétében tiltotta azt meg az adós a kezesnek –, a kezes nem követelhet megtérítést az adóstól, mert itt hiányzik a *mandatum* és a *negotium gestum* is. Van tehát *fideiussio*, de nincsen *mandatum*, ill. *negotium gestum* sem. A hitelező perelheti a kezest, de a kezes nem perelheti az adóst, ha már teljesített, mert a *mandatum* hiánya kizárja a kezes visszkereseti jogát. Ezért itt a kezes sem a *mandati actió*t (ami természetesen nem azonos azzal az *actio mandati contrariával*, amit a hitelező indíthatna meg a kezes ellen, amennyiben az adós nem teljesített volna a hitelezőnek), sem a megbízás nélküli ügyvitelből fakadó keresetet – az *actio negotiorum gestio*t – nem indíthatja meg, még *utilis actio* formájában sem az adós ellen.

Az adósnak a kezességvállalással szembeni tiltakozása tehát kizárja a kezes visszkereseti jogát. A *beneficium cedendarum actionum* lehetősége itt fel sem merül.

Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a visszkereseti jog csak egy *mandatum*hoz (vagy *negotium gestum*hoz) kapcsolódhat, amely tehát az adós (a *mandatum* esetében mint megbízó) és a kezes (a *mandatum* esetében mint megbízott) belső jogviszonya, amely független magától a *stipulatio* formájában vállalt kezességtől: a *fideiussió*tól. A *fideiussió*hoz tehát csak akkor kapcsolódik visszkereseti jog, ha a *stipulatio*s kezesség kiegészül egy *mandatum*mal vagy legalábbis egy *negotium gestum*mal, itt azonban nem jött létre *mandatum*, és a megbízási szerződés nemlétezése – az akarati disszenzus miatt, hiszen az adós kifejezetten nem kívánta, hogy a kezes kötelezettséget vállaljon érte – kizárja a kezes visszkereseti jogát, amelynek érvényesítésére még *negotium gestum* alapján sincs lehetőség, tekintettel az adós tiltakozására.

A Paul. D. 17, 1, 40-ben foglalt tényállás, ill. döntés ismeretében tehát a fentebb tárgyalt két esetvariációt kiegészíthetjük egy harmadikkal is, amely folytán az adósnak a kezességhez fűződő szubjektív tudati-akarati viszonya nyomán három variáció között tehetünk különbséget:

- 1) amennyiben a kezes az adós beleegyezésével vállal kezességet, úgy *actio mandati contraria*val perelheti az adóst (*fideiussio* + *mandatum*);
- 2) amennyiben a kezes az adós beleegyezése nélkül vállal kezességet, akkor *actio negotiorum gestorum contraria*val perelheti az adóst (*fideiussio* + *negotium gestum*);
- 3) amennyiben viszont a kezes az adós tiltakozása ellenére vállalt kezességet, egyik keresettel sem perelhet, vagyis nincsen visszkereseti joga (a *fideiussio* mellett sem *mandatum*ról, sem *negotium gestum*ról nem beszélhetünk).¹²

c) A klasszikus jog álláspontját összegezve és értékelve tehát a „fontolva haladó” (Brósz Róbert kifejezése) jogfejlesztést lehet tetten érni a fizető kezes visszkereseti jogának fejlődése tekintetében is. A *fideiussor* akkor kaphat visszkereseti jogot, ha az adós nem tiltakozott a kezességvállalás ellen, hiszen ilyen esetben nem jött létre a *regressus* megalapozó *mandatum*, és ezért kizárt az *actio mandati contraria* megindítása is, de a források a *negotium gestum*on alapuló perindítási jogot is kizárják.

Ami pedig a *beneficium cedendarum actionum*ot illeti, a klasszikus kori jogtudós, Iulianus az adásvételi szerződés fikciójának – egyébként zseniális – jogtechnikai megoldásával oldotta meg a kérdést, ami még nem tekinthető formailag, ill. műértelemben véve *beneficium cedendarum actionum*nak.

SIKLÓSI, IVÁN

Zur Geschichte des Bürgenregresses im römischen Recht (Zusammenfassung)

In diesem Aufsatz wird die Entwicklung des Regresses des Bürgen gegen den Hauptschuldner erörtert, mit besonderem Hinblick auf die Kasuistik des klassischen römischen Rechts. Weil die nur im Kontext der Sponsionsbürgschaft benutzte *actio depensi* (vgl. Gai. 3, 127 und 4, 22) bei den anderen Typen der römischen Bürgschaft nicht anwendbar war, entwickelten die klassischen römischen Juristen andere Konstruktionen für den Regress des Bürgen, der sich durch eine *fideiussio* verpflichtete. Hat sich der Bürge mit der Einwilligung des Hauptschuldners verpflichtet, ist das Verhältnis zwischen den *fideiussor* und den Hauptschuldner einen Auftrag zu betrachten (*fideiussio* + *mandatum*). Der Bürge kann auf dieser Grundlage die Erstattung dessen, was

3. Iustinianusi jog

A kerülő úton hozott, fentebb idézett, a fikció jogtechnikai megoldását segítségül hívó Iulianus-döntéshez és általában a klasszikus jog álláspontjához képest azonban Iustinianus 535-ben kelt, „*De fideiussoribus et de mandatoribus et de solutionibus*” című *constitutio*jában (Nov. 4, 1) általában is megadja a kezesnek azt a jogot, miszerint a kezes követelhesse a hitelezőtől (a forrásszöveg szavaival: attól, aki hitelt nyújt, és akár *fideiussor*ot, akár *mandatum*ot, akár *sponsor*ot fogadna el [„*Si quis igitur crediderit et fideiussorem aut mandatorem aut sponsorem acceperit...*”], tehát a kezesség bármelyik formájánál), hogy az engedje át az adóssal szemben őt megillető kereseteit a kezes részére („*a creditore actionibus sibi cessis*”), akár *fideiussiós*, akár *mandatos*, akár *sponsiós* kezességről van szó.¹³ Itt tehát már kifejezetten a modern értelemben vett *beneficium cedendarum actionum*ról van szó,¹⁴ maga a forrásszöveg is kifejezetten utal a *cessió*ra – szemben a fentebb vizsgált Iulianus-szöveggel, amelyben a jogtudós még az adásvételi szerződés fikciójával oldotta meg a kérdést.

er geleistet hat, mit einer *actio mandati contraria* verlangen (vgl. z.B. Gai. 3, 127; Ulp. D. 17, 1, 6, 2). Wenn sich der Bürge ohne Wissen und Einwilligung des Hauptschuldners verpflichtet hat, kann er mit einer *actio negotiorum gestorum contraria* den Hauptschuldner verklagen (*fideiussio* und *negotium gestum*). Wenn sich aber der *fideiussor* entgegen des Verbots des Hauptschuldners verpflichtet hat, hat er keine Klage gegen den Hauptschuldner (vgl. Paul. D. 17, 1, 40). Aufgrund der klassischen und justinianischen Quellen ist es wahrscheinlich, dass das sog. *beneficium cedendarum actionum* – nach klassischen Vorbildern (vgl. Iul. D. 46, 1, 17 zum fingierten Klagenkauf) – im justinianischen Recht gewährt wurde (Nov. 4, 1).

Jegyzetek

¹ Lásd: Gai. 3, 127: „*sponsores ex lege Publilia propriam habent actionem in duplum, quae appellatur depensi*”, valamint Gai. 4, 22: „*Postea quaedam leges ex aliis quibusdam causis pro iudicato manus iniectionem in quosdam dederunt, sicut lex Publilia in eum, pro quo sponsor dependisset, si in sex mensibus proximis, quam pro eo depensum esset, non soluisset sponsori pecuniam*.” Az *actio depensi* – a *sponsio*val együtt – a posztklasszikus korban tűnik majd el.

² Lásd újabban e kérdéskörhöz, ill. a római kezesség történetéhez: Boóc Adám: *A kezesség egyes kérdései a római jogban* (Állam- és Jogtudomány, 51, 2010, 357. p. skk.)

³ Vö. Inst. 3, 20, 6: „*Si quid autem fideiussor pro reo solverit, eius recipiendi causa habet cum eo mandati iudicium*.”

⁴ Vö. az alább tárgyalt Paul. D. 17, 1, 40-ben foglalt döntéssel, amely az adós tilalma ellenére vállalt kezesség esetén mind a megbízási szerződésből, mind pedig a megbízási nélküli ügyvitelből fakadó *actio* (*contraria*) megindításának jogát kizárja.

⁵ Ehhez a forrásszöveghez lásd pl. Medicus, D.: *Der fingierte Klagenkauf als Denkhilfe für die Entwicklung des Zessionsregresses*. In: *Festschrift für Max Kaser* (München, 1976, 394. p. skk.); Briguglio, F.: *Fideiussoribus succurri solet* (Milano, 1999, 261. p. skk.)

⁶ Lásd pl.: Briguglio: i. m., 261. p. és az ott hivatkozott szakirodalmat.

- ⁷ A jogi fikciók jelentőségéhez vö. már Maine, H. S.: *Az ősi jog*. Ford. Sárkány Mihály (Budapest, 1997, 18. p. skk.); Maine három olyan eszközt említ, amelyek révén a jog összhangba kerül az emberi társadalommal, történetesen a fikciót, a méltányosságot és a törvényhozást. Maine (i. m., 20. p.) hangsúlyozza, hogy a fikciók „különösen kedvezőek a társadalom csecsemőkorában... Kielégítik a jobbítási vágyat... ugyanakkor nem sértik a változástól való babonás irtózatát, ami mindig jelen van”. Mindez világosan tükröződik az itt elemzett Iulianus-fragmentum esetében is. – A jogi fikciók kérdésköréhez római jogi és jog-összehasonlító szemszögből lásd: Dekkers, R.: *La fiction juridique. Étude de droit romain et de droit comparé* (Paris, 1935).
- ⁸ Kaser, M. – Knütel, R.: *Römisches Privatrecht* (München, 2005¹⁸, 279. p.). Vö. ezt a forrásszöveget a D. 46, 1, 36 alatt fölvetv, Paulustól származó – itt most csak kivonatoltan idézett – forrásszövegben foglalt tényállással, amelyben a hitelező, akinek az adóssal szembeni követeléséért több fideiussor vállalt kezességet, miután az egyik kezestől elfogadta a pénzteljesítést, az adóssal és a többi kezessel szemben őt megillető kereseteit a fizető kezésre engedményezi („Cum is qui et reum et fideiussores habens ab uno ex fideiussoribus accepta pecunia praestat actiones...”). Ez a forrásszöveg szintén a beneficium cedendarum actionum klasszikus jogi előzményének tekinthető. A szakirodalomban sok fejtevést okozó forrásszöveg mélyreható és kiváló elemzéséhez, a releváns szakirodalom összefoglalásával lásd az újabb hazai szakirodalomból: Újvári E.: *A hitelező kereseteinek engedményezése a teljesítő fideiussorra* (Miskolci Jogi Szemle, 5, 2010. 1., 123 p. skk.); összefoglalóan: Zimmermann, R.: *The law of obligations. Roman foundations of the civilian tradition* (Oxford, 1996³, 134. p. sk.).
- ⁹ Az egész kérdéskör részletes elemzéséhez lásd az újabb hazai szakirodalomból: Újvári: i. m., 116. p. skk.
- ¹⁰ A szakirodalomban igen régóta vitatott a *dolus* és a *culpa lata* mérceje azonosításának klasszicitása (Binding pl. elismeri, interpolációkritikusok egész sora viszont tagadja az azonosítás klasszicitását, lásd ekként pl.: De Medio, A.: *Studi sulla 'culpa lata'* (BIDR 17 [1905]); Arangio-Ruiz, V.: *Responsabilità contrattuale in diritto romano* (Napoli, 1933², 251. p.; az irodalom összefoglalásával). A „*culpa lata dolo aequiparatur*” elvének klasszikus kori megfogalmazására nézve lásd pl. a *depositum* vonatkozásában Cels. D. 16, 3, 32, ahol Celsus Nervát idézi: „*latiorem culpam dolum esse*”, ami Celsus számára is igen helyesnek tűnik („*verissimum videtur*”). Az a tény, hogy a szövegben a jogtudós *culpáról* beszél, a régebbi irodalomban már önmagában véve interpolációgyanút kellett (így pl. Arangio-Ruiz: *Responsabilità* [id.], 260. p. sk.); az újabb irodalom azonban nem vitatja a szöveg klasszi-

citását; ehhez a kérdéshez, valamint általában a Celsustól származó forrásszöveghez lásd legújabbban Völkl, A.: *Zur „diligentia quam in suis” des Verwahrers*. In: *Festschrift für Herbert Hausmaninger zum 70. Geburtstag* (Wien, 2006, 294. p. skk.).

- ¹¹ A *condictio indebiti*hez a hazai szakirodalomból lásd: Benedek Ferenc: *Tartozatlan fizetés a római jogban* (Dolgozatok az állam- és jogtudományok köréből, XVIII, 1987, 40–68. p.).

- ¹² Vö. Bessenýő A.: *Római magánjog* (Bp.–Pécs, 2010, 349. p. sk.).

- ¹³ „*Si quis igitur crediderit et fideiussorem aut mandatorem aut sponsorem acceperit, is non primum mox adversus mandatorem aut fideiussorem aut sponsorem accedat, neque negligens debitoris intercessoribus molestus sit, sed veniat primum ad eum, qui aurum accepit debitumque contraxit. Et si quidem inde receperit, ab aliis absteineat (quid enim ei in extraneis erit a debitore completo?); si vero non valuerit a debitore recipere aut in partem aut in totum, secundum quod ab eo non potuerit accipere, secundum hoc ad fideiussorem aut sponsorem aut mandatorem veniat et ab illo, quod reliquum est, sumat. Et si quidem praesentes ei consistent ambo, et principalis et intercessor, haec omni servantur modo; si vero fideiussor aut mandator aut qui sponsioni se subiecit adsit, principalem vero abesse contigerit, acerbum est creditorem mittere alicubi, cum possit mox fideiussorem aut mandatorem aut sponsorem exigere. Sed et hoc quidem curandum a nobis possibili modo. Non enim erat quoddam hic antiquae legi datum pro sanatione remedium, cum utique Papinianus maximus fuerit qui haec primitus introduxit. Probet igitur fideiussorem aut sponsorem aut mandatorem, et causae residens iudex det tempus fideiussori, idem est dicere sponsori et mandatori, volentibus principalem deducere, quatenus ille prius sustineat conventionem, et sic ipsi in ultimum subsidium reserventur: sitque solacio intercessori in hoc quoque iudex (fideiussoribus enim et talibus prodesse sanctum est), ut illo deducto interim conventionem liberentur, qui pro eo in molestia fuerunt. Si vero tempus in hoc indultum excesserit (convenit namque etiam tempus definiri iudicantem), tunc fideiussor aut mandator aut sponsor exequatur litem, et debitum exigatur contra eum, quem fidedixit aut pro quo mandatum scripsit aut sponsonem suscepit, a creditore actionibus sibi censis.”*

- ¹⁴ A magunk részéről is ahhoz az állásponthoz csatlakozunk, amely szerint a *beneficium cedendarum actionum* a iustinianusi jog terméke, lásd ilyen értelemben pl. Zimmermann: i. m., 136. p.; Briguglio: i. m., 1. p. skk.; Guarino, A.: *Diritto privato romano* (Napoli, 2001¹², 847. p.); Talamanca, M.: *Istituzioni di diritto romano* (Milano, 1990, 605. p.) a posztklasszikus korra teszi a *beneficium cedendarum actionum* bevezetését.

KÖNYVEKRŐL

Ábrák, képek, jelek

A szimbólumok üzenete. A jogi kultúra jelképei:
eljárások, szokások, formák és tárgyak
Szerkesztette: Mezey Barna
ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2011, 595 p.
ISBN 978 963 312 054 5

Értemes emberré, vagyis homo sapienssé emelkedett eleink szellemi kibontakozása a távlatos, s egyúttal absztrakt gondolati tartalmak konstrukcióit hozta magával. Ábrák, képek, jelek a falakon, s másutt, megannyi utalás és bizonyíték a külvilág jelzéseinek, történései-

nek intellektuális dekódolására. Majd a jelekből jelképek, ezekből pedig szimbólumok lettek, közösségképzők, azonosítók, szerves részeivé válva a hűbéri világ uralkodói, a későbbi századok királyai vagy az újkori polgári állam építőmesterei világának. Az európai modern államok megjelenése – nemzetállami létben kicsúcsosodó folyamatként – a jeleket és jelképeket a mindennapi élet részévé tették, szolgálva államok, népek, s más etnikai csoportok megkülönböztetését, illetve identifikálását. A szuverén hatalmak léte amúgy is a szimbólumok számának gyarapítását idézte elő, s így gazdagította a differenciálódás és megkülönböztetés esélyét. A törzs, a törzsszövetség, a nomád, majd a feudális államalakulatok, utóbb a polgári kor modern entitásai jelképeikkel a hatalom egységét és lakosságuk kohézióját vágyták-hirdették. Állatok, növények, tárgyak, pajzsok, színek, koronák, lobogók, himnuszok és címerek alkották, s alkotják-jelenítik meg ma is e világot,

a szimbólumok világát. A jelek-jelképek sűrűn burjánzó növényzete tarkította később a törvénykezés mezejét, s (a köpeny, palást, pálca, jogar és kard képében) a jogélet és a jogviták létezésvilágát.

A szimbólumok jelentésének faggatása ma már szerete a modernitás társadalmában a tudomány feladata. Ám magyar honban e téren csak napjainkban, s éppen ez új század első dekádjában mutatkoznak meg az első tetterős eredmények.

A címben jelzett kötet, s az abban fellelhető tanulmányok sora ennek a folyamatnak fontos és sikeres termése. Ezért aztán kokázatot nélkül elmondható, hogy a most ismertető tekintélyes terjedelmű, majd hatszáz oldalt magában foglaló kötet, tartalmával és gazdagon színes témakinálattal egyaránt válthat ki figyelmet, s mi több, a szélesebb olvasóközönség érdeklődésére is méltán igényt tarthat. A könyv, amely „történet-szek, levéltárosok, jogfilozófusok, politológusok és jogtörténet-szek összefogásának” ékes példája, ke-reken három tucat tanulmányt vonultat fel, s a kultúrával elegyes történelmi kuriózumoktól a jelenkor aktuális diskurzusait felidéző „szimbólum-üzenetekig”, a jogbölcséleti diszkusszióktól a nemzetközi jog világáig számos érdekfeszítő kérdést jár körbe.

A könyvismertetések szigorúan szűkös műfaji abr-oncsai a recenziens számára a kötet valamennyi dolgozatának csupán leltárszerű felvillantását teszi lehetővé, ám mid-őn ezt teszi, erősen reméli, hogy az érdeklődő publikum akár több írást is kitüntető figyelmére méltat majd.

A kötet szerzőinek alfabetikus sorában Balogh Judit dolgozata a nyitó tanulmány, amelyben a jeles szerző a nem törvényes ágyból származó gyermekek jogi helyzetét, státuszuk múlt század derekáiig változó tartalmát lát-tatja a *Fattyak, potyagyerekek, orozva költek – a törvény-telen gyermekek a magyar jogtörténetben* című írásában.¹

Bató Szilvia dolgozata (*A halálbüntetés és Kossuth Hír-lapja, 1841–1844*)² sajtótörténet-szeket bizonyonnyal nem ok nélkül frappáns részletességgel villantja fel a reform-kori véleményvezér orgánus álláspontját a büntetőjogi kodifikáció e szimbolikus témájában, s dönti meg azt az évszázados tévhitet, amely szerint „Kossuth Lajos a *Pes-ti Hírlapon* keresztül „előkészítette” e büntetési nem el-törlését. Ehelyett a közhelyt romboló írás egyenesen oda konkludál, hogy a lap semlegesnek tűnő álláspontot lát-szott elfoglalni, s a szerkesztő maga „egyszer sem tárgyal-ta kifejezetten a halálbüntetés kérdéskörét, és utalásai is neutrálisak voltak”.

A lokális jog érvényesülését segítő tárgyi világban, a jogi népszokások jelképeinek maga készítette jászkun tár-latán vezet át cikkében az olvasót Bánkiné Molnár Erzsé-

bet, s kiállításának képein – mindenekelőtt – a „békepo-hár”, a „süveg”, a „bírópálca”, s a „tized botja” villannak fel különös élességgel.³

A *protokoll hídja a jog és a szimbolika pillérei között* című dolgozatában⁴ Beke-Martos Judit a viselkedéskultú-ra közéleti terepeit veszi górcső alá. A fiatal jogtörténet-sz

generáció ígéretes képviselője iz-galmas elemzésében helyesen álla-pítja meg, hogy jóllehet a nemzet-közi tárgyalások rituáléit keretbe záró magatartásformákat gyakor-ta nem is foglalják írásba, mégis azok nem egyszer transzparens politikai üzenetet hordoznak.

Bertényi Iván tanulmánya⁵ (*A vörös-ezüst sávozat és Aragó-nia*) a pecsét- és címerábrázolások középkori világába kalauzol el, s igazolja, hogy a távoli Hispánia csak földrajzilag volt az óperenci-án is túl, ám kulturálisan igencsak hatott e táj eleinkre.

A feudális igazságszolgáltatás rejtelmeként érdekfeszítően elégit ki Béli Gábor, aki írásában az eskütétel sajátos módjairól értekez-vén látatja, hányféle formája-faj-tája is volt e bizonyítási eszköznek a középkori Magyarországon.⁶

Az érdekfeszítő tanulmány hősei

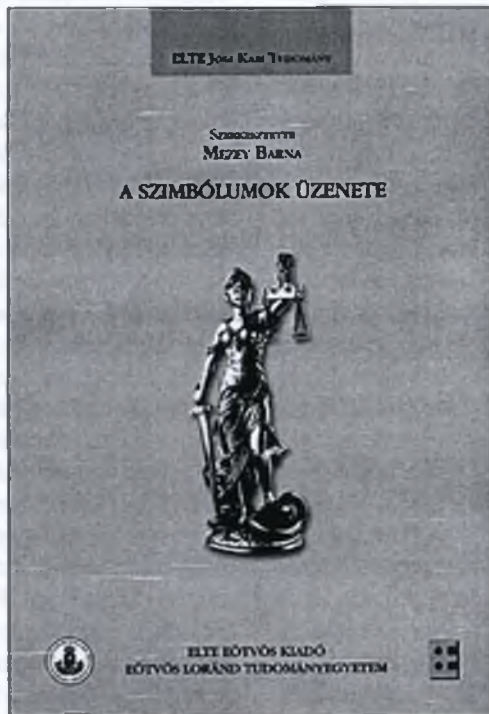
szerzőnként igazi hús-vér emberek, akik perbeli cselek-ményeikkel az eskük funkcióiról jószerivel mindent el-árulnak.

Az európai és a magyar viselettörténeti kutatások ered-ményeit színes adalékokkal gazdagítja Bódiné Beliznay Kinga, aki írásában elsősorban az öltözködésre vonatkozó jogi szabályozást tekinti át, kitérve a megsejgyenítő üze-neteket hordozó öltözékek ismertetésére, majd a köpeny, a kalap, a fátyol, a kesztyű és az övek jelrendszerének be-mutatására.⁷

Bónis Péter dolgozatában (*Az ausztriai polgári tör-vénykönyv szimbolikus jelentése a magyar jogtörténetben*) a 19. század elején megalkotott kódex magyarországi kar-rierjét, majd annak rendkívül tanulságos utóéletét világítja meg.⁸

Décsey Sándor a nagykanizsai 29. Lövész Ezred csa-patzászlaja Rákosi-címertől történt megszabadításával kapcsolatos mozgalmas cselekménysorokat villantja fel, majd pedig e bátor tett későbbi – négyesztendei szabad-ságvesztést eredményező – jogi következményeit látatja *Zászlógyalázási per (1956)* című dolgozatában.⁹

Föglein Gizella *A nemzetiségi-kisebbségi szervezetek névszimbolikája Magyarországon (1945–1969)* címmel értekezik.¹⁰ A jelenkortörténet elismert kutatója a második világháború utáni évtizedek hazai nemzetiségi szövetsé-geinek tablóját megfestve bemutatja a szláv, román, né-met szerveződések mindennapjait, s érzékelteti a kultúra világában felmutatott eredményeiket, hagyományörző te-vékenységet.

G. Etényi Nóra írásával meggyőzi az olvasót arról, hogy nem csupán a könyveknek, de a címeknek is meglehet a maguk sorsa. Esetünkben ez nem jelenthet egyebet, mint hogy a szerző tanulmánya sokat sejtető címenek hatására¹¹ a vizsgált rölapok, versek, szobrok, festmények, s metszetek számbavételével magunk is megismerkedhettünk a 17. század európai politikájának lüktető krónikájával.

Gosztonyi Gergely dolgozata a jelenkorba, a hazai (kis)közösségi rádiózás mindennapjaiba, a magyar triális médiarendszer izgalmas szegmensébe kalauzolja el a ma emberét, s a jó esetben párszáz hallgató számára műsort szolgáltatókkal kapcsolatban sugallja: szeressük e kicsiket, s nem elsősorban azért, mert szépek, hanem mert ők valósítják meg a médiaszabadság kis köreit.¹²

Homoki-Nagy Mária – a Tisza-parti jogtörténész műhely, a szegedi jogi fakultás kiérdemesült kutatója – a kötetben prezentált írásával¹³ a feudális nemesi magánjog centrális tájain a birtokba történő beiktatások szokásszerű rítusait, s funkcióváltásait járja körül, leszögezve: a bevezetés „kialakulásakor egyértelműen kifejezte, hogy egy adott ingatlan jószágának ki az új tulajdonosa, birtokosa”. Kisvártatva azonban e „szimbolikus cselekményből érvényességi kellék lett”...

A hatalom ünnepe – az ünnep hatalma figyelemfelkeltő címmel Horváth Attila Rákosi Mátyás, majd Kádár János országzászlásának hivatalossá tett alkalmait, a megemlékezésekre érdekesített piros napos dátumokat villantja fel tanulmányában.¹⁴ Pontos leltár ez, a kortársak számára időutazás, a fiatalabb generációknak jobbra mementó.

Aki különös vonzódást érez a Globus egzotikus tájainak misztikus jogintézményei iránt, az nem hagyhatja figyelmen kívül az ókori kelet története avatott kutatójának, Jany Jánosnak ehelyütt publikált munkáját.¹⁵ A jeles szerző a keleti jogi kultúrák kódolt világába vezeti el a ma emberét, láttatva – többek között – a saru, a bot és a fátyol jelentéstartalmát.

Kabódi Csaba a jelképek világát a börtönök romantikusnak távolról sem nevezhető celláiból vizsgálja, kutatva e büntetés-végrehajtási intézmények szimbolikus funkcióit.¹⁶ A majd kismonográfiába hajló elemzés tanulságos olvasmány a történész társadalom, a jogalkotás mai emberei, no meg a nagyközönség számára is.

A kódolt jogi jelentéstartalmak teljessé tételére *Kajtár István* – a pécsi jogtörténész iskola meghatározó kutatója – tengerre száll, s tanulmányában a hadihajónevek sokat sejtető üzeneteit taglalja.¹⁷ A szerző megállapítja, hogy a hatalom kultúrtörténetének szimbólumrendszere gyakorta építkezik a hajózással kapcsolatos motívumokból. A hadihajókra elhelyezett jelvények bemutatása, s e fontos vízi járművek elnevezései angol, német, osztrák–magyar, francia, olasz, amerikai és szovjet hajókon villannak fel Kajtár professzor reveláció erejével ható írásában.

A jogtudomány avatott munkásai, csakúgy, mint a gyakorlat emberei gazdagodhatnak *Karácsony András és Tschet Péter* gondolatébresztő írásával, amelyben az idő és a jog fogalmainak elválaszthatatlanságáról olvashatunk. Az időproblemátikát jogfilozófiai témaként vizsgáló cikk szól – a többi mellett – a jog időtlenségéről, a jog előtti időről,

az időbeni, s az azon kívüli jogról, valamint a jog belső világának időségéről.

Kardos Gábor, a nemzetközi jog tudós művelője szakmáját ezúttal a jelképek prizmáján át láttatja dolgozatában.¹⁸ Meggyőző erejű okfejtésében igazolja, hogy az államok közötti jogviszonyok nem csupán, s nem is elsősorban jelképek, hanem nagyon is valóságosak, amelyeket nem kerülnek el a szimbolikus-rituális aktusok, sőt ezeknek fontos szerep jut az internacionális kontaktusokon.

Amióta Komáromi Andor, majd később Schram Ferenc – még a múlt században – a magyarországi boszorkányperek gyűjteményes dokumentumköteteivel megajándékozta a történelem iránt érdeklődő közönséget, azóta a jogtörténészek időről időre kirándulást tesznek erre az igencsak izgalmas terepre. S hogy e kalandozások távolról sem bulvár igények kielégítését szolgálják, arra ezúttal is eklatáns bizonyíték *Koncz Ibolya Katalin* tanulmánya,¹⁹ amelyben a joghistorikusok derékhadához tartozó tudós – az idevágó könyvtáryi kötetben, s a jogesetek százain-ezerein magát áthámozva – a boszorkányság és a boszorkány fogalmának leghitelesebb jogtörténeti értelmezését végzi el.

Máthé Gábor – a szakma méltán nagytekintélyű doyenje – a politikát, csakúgy, mint a nagyközönséget máig foglalkoztató kérdéssel, a Szent Korona-eszme problémakörével foglalkozik nagy ívű esszéjében. A hazai közjog e fontos, mondhatni megkerülhetetlen teóriája fejlődéstörténetének, s alakváltozásainak vizsgálatát sokunk példaképének, Eckhart Ferencnek szellemében, s az általa hirdetett „gondolatfolytonosság” vállalásával teljesíti, midőn leszögezi: A „magyar korona különös jelentőségre tett szert, mert történeti individualitásunk bizonyítékaként szolgált... A 20. században... pedig egyértelmű, hogy az évszázados nemzeti létet és a szuverenitást kívánta reprezentálni.”²⁰

Mezey Barna, a büntetés-végrehajtás, köznapi nevén egyszerűen csak börtönügy néven ismert tudományterület eminens kutatója, egyúttal a kötet igényes szerkesztője, *A börtön architektúra szimbólumai* című írásával²¹ gazdagította a kiadványt. A két tudományterület – a jog- és építészettörténet – mezsgyéjén született tanulmány a 17–18. század uralkodóvá váló stílusirányzatának, a szinte minden téren monumentalitásra törekvő barokknak a börtönépítészetre gyakorolt hatását elemzi. A pesti jogi fakultás professzora okfejtésében leszögezi, hogy az építészet jelei túlléptek a korábbi korlátaikon, s megteremtették a terület mintaintézetit. Az e korban emelt szuperbörtönök a hatalom erejének kisugárzását jelenítették meg, hirdelve az erő, a hatalom és a biztonság mindenek fölöttiségét.

Akiket igazán foglalkoztatnak a múlt kódébe vesző, eddig homályban maradt történések, azok minden bizonnyal érdeklődéssel vegyes izgalommal foghatnak bele *Nótári Tamás* dolgozatának olvasásába.²² A középkor eszperantójában, a latinban való jártasságra is apelláló tudós riport a dolgozat száraznak tetsző címével ellentétben érdekesítően láttatja Nagy Károly korának egy kevésbé ismert hőse személyét, Ingó herceget, s annak legendáját.

Amióta – úgy 1150 körül – a névtelen jegyző, Anonymus krónikája a „magnum aldamas”-ról, mint valamiféle

szimbolikus szokásszerű tetről említést tett, azóta számíthatjuk a pohárürítésekkel kísért jogi aktusok megerősítésének szokását. Nagy Janka Teodóra kiváló elődök nyomdokain vizsgálja az áldomásnak mint jogintézménynek Werbőczytól napjainkig terjedő karrierjét, s helyeként-korunként változó koreográfiáját.²³

P. Szabó Béla „egy eldugott burgenlandi folyóiratban” bő félszázada közzétett dokumentum vallatására vállalkozott, amely a hétszemélyes tábla alakuló ülésének ceremóniális környezetét vázolta.²⁴ A forgatókönyvnek is beillő leírás keletkezéstörténetének és tartalmának elemzésén túl a dolgozat méltatja az 1723-as felsőbbírási reform, s az abban központi szereplőként megjelölt hétszemélyes tábla jelentőségét.

Pandula Attila, a történeti segédtudományok, s azon belül is kiváltképp a falerisztika, a vexillológia és a heraldika széles körben ismert tudora az „árpádsáv” zászló és lobogó történetére irányítja rá a figyelmet tanulmányában.²⁵ Ebben az aktuálpolitikától átforgatott témában egyfelől leszögezi, hogy dolgozatának tárgya a történelmi zászlók egyik alaptípusa, amelyhez a múlt század első harmadáig semmilyen negatív asszociáció nem társult, másfelől pium desiderium halk sóhajával jegyzi meg, hogy „...célszerű lenne nemzeti szimbólumaink történetének és jelentőségének a jelenleginél jóval árnyaltabb értékelése.”

Az emberi és politikai jogok egyik fontos intézményének, a mozgás- és helyváltoztatás jogának szenteli figyelmét – gazdag jogszabályi háttérre hagyatkozó – írásával Pál András László,²⁶ felidézve a fontos alapjog történeti alakváltozásait a Magna Chartától az áprilisi törvényeken át egészen Schengenig. A szerző jelentős érdeme az egyes korok úti okmányaival összefüggő szabályozástörténet dokumentumainak hiteles bemutatása is.

Pálvölgyi Balázs, a hazai közegészségügy igazgatásának historikusa tanulmányában az elmebetegügy 19. század végi reménykeltő fejlődését tekinti át.²⁷ A szerző az e téren is észlelhető megkésetttség konstataciója után témájának tablóját szemléltetve szögezheti le, hogy a nem közveszélyes elmebetegek sorsában a javulás tetten érhető volt, minek köszönhetően a társadalom számon kérte tagjaitól „az elmebeteg helyzetét, és feladatokat osztott a különböző szereplőkre, a családtagoktól a rendőrségen át a községekig”.

„Adjunk neki serleget a hőstettéért...” E figyelemfelkeltő címmel hívja Peres Zsuzsanna a török elleni honvédő harcok évtizedeibe olvasóit azzal, hogy a Pálffy család elsőként híressé vált tagja, a „győri hős” küzdelmes életének szenteli figyelmét.²⁸ Korának e jelentős hadvezére – amint arról szerzőnk beszámol – valóban rászolgált minden elismerésre, hiszen életében 26 győzelmes csatát vívott meg az oszmán seregekkel. Így érthető, hogy „a keresztény hősiesség példaképeként” ünnepelték.

Schweitzer Gábor színes írásában izgalmas kirándulást tesz a felvilágosodás és a reformkor évtizedeibe, midőn nótáriusok, prókátorok és táblabírák irodalmi ábrázolásáról értekezik.²⁹ Kisfaludy Károly, Eötvös József, Arany János, Vas Gereben és mások „jogtudó, jogismerő, jogalkalmazó” hősei elevenednek meg a dolgozat lapjain. Magunk a szerzővel együtt mondhatjuk, hogy a literatura

e hősei napjainkig alakították és formálták a tágan értelmezett jogászai és nemzeti önképet.

A egyesülésre törekvő Európában, ahol napjainkban a határok légiesítése csaknem megvalósult folyamat, az államok szuverenitását jelző jelképek fontossága, s különösen az államhatárok határjeleinek jelentősége mindinkább halványul. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy e hajdan nem csupán szimbolikus, hanem nagyon is materiális jelentőségű intézmény ne váltana ki napjainkban is érdeklődést. Suba János ehelyütt publikált dolgozata éppen ennek kielégítésére vállalkozik.³⁰ Jó szívvel ajánljuk tanulmányozásra.

Szádeczky-Kardoss Irma írásában³¹ a honfoglalást közvetlenül megelőző évtizedekbe, Árpád „politikai karrierjének” kezdeteihez vezeti el a nyájas, érdeklődő olvasót. A színes, eleven stílusjegyekkel büszkélkedő dolgozat mélyrehatóan vizsgálja az egyes, politikai jelentést hordozó, nem mellesleg mágikus erővel felruházott szimbólumok – így a pajzs, valamint a fehér ló – szerepét, s üzeneteit.

A tanulmánykötet következő dolgozata, a német jogtörténet kiváló művelője, Szigeti Magdolna tollából, a hajdan volt kelet-német állam hatalmi jelképeit vizsgálja.³² Az egykoron örök létre álmódott, ám pár évtized múltán jobblétre szenderült entitás szimbólumainak hiteles leltárát veszi számba a tanulmány, amely szól zászlóról, címeréről, himnuszról, hajdan büszkén viselt kitüntetésekéről, művészek tervezett emlékművekről, amelyek persze „nem tudták betölteni küldetésüket, s a rendszer szétesésével... eltűntek a közéletből és az emberek mindennapi életéből”.

Az államelmélet tudományának elmélyült kutatója, Takács Péter Az elfeledett „Jogtudomány” című írásában Gustav Klimt 1903 és 1907 között született, s ritkán méltatott festményét elemzi-értelmezi.³³ A gazdag képi illusztrációval felékesített tanulmány izgalmas intellektuális kihívás mindazok számára, akik jogásként vagy a közügyek iránt érdeklődőként szívesen tesznek kirándulást a képzőművészet terepein.

A jelképek iránti fogékonyság, s mi több, a szimbolikus politizálás iránti hajlandóság a magyar köztörténeti valóság folyamatos kísérőjelenségeként mutatkozott. Nem volt ez másként a boldog békeidők évtizedeiben sem, midőn az 1867-es kiegyezéssel tető alá hozott kétközpontú államalakulat közös címerében kellett a feleknek meg egyezniük. Varga Norbert dolgozata a sok évtizedes diszkusszió eredményeként létrejött „középcímer” bemutatására vállalkozik.³⁴ Az adatokban bővelkedő írás olvastán a kortársi közönség sokat tudhat meg a dualista monarchia mindennapjairól, s feszítő ellentmondásairól.

„Dignaremur comitatibus arma atque sigillum dare” – olvashatjuk a Corpus Juris 1550-es esztendei terméséből, annak 62. cikkelyében, s találkozhatunk e törvényi paranccsal Viték Gábor tanulmányának címében is.³⁵ A vármegyék hitelesítési gyakorlata történeti ciklusainak bemutatására vállalkozó, s bőséges irodalmi forrásokra támaszkodó írás a késő középkortól napjainkig kíséri figyelemmel a helyi hatóságok jelképeinek – címeres pecsétek, címerek és zászlók – gyakorlati funkcióit, s szimbolikus üzeneteit.

A három tucat írást magában foglaló tanulmánykötet záró dolgozata *Völgyesi Leventét*, a közigazgatás- és egyházjog-történet ígéretes kutatóját dicséri.³⁶ A városok hatalmi szimbolikáját láttató, egyéni hangvételű, s interdiszciplinaritásra törekvő írás kis- és nagyvárosi jelképek láttatásával vezeti el az olvasót Sienába, Firenzébe, Kölnbe, Speyerbe, Budára és Pestre, s biztosítja a ma emberét arról, hogy a szimbólumgyártás e települések keretein belül tovább folytatódhat.

A sokszínű, a hatalom és a jog épületének jelképeit csokorba gyűjtő könyv valóban fontos hozzájárulás a jogi kultúra- és szimbolikatörténet eddigi tudományos eredményeihez, s biztos állíthatjuk, hogy a szakma iránt érdeklődőkön túl a kortársi nagyközönség is haszonnal forgathatja azt.

Révész T. Mihály

Jegyzetek

- ¹ *A szimbólumok üzenete*, 11–24. p.
- ² i. m., 25–40. p.
- ³ *Jogi tartalmat megtestesítő tárgyak és funkciójuk a jászkun társadalomban*, 41–50. p.
- ⁴ i. m., 51–58. p.
- ⁵ i. m., 59–66. p.
- ⁶ *Az eskütétel sajátos módjai a középkori Magyarországon*, 67–86. p.
- ⁷ *Ruházat és jelképek*, 87–102. p.
- ⁸ i. m., 103–114. p.
- ⁹ i. m., 115–128. p.
- ¹⁰ i. m., 129–144. p.
- ¹¹ *Az európai balett, a küzdőtér és a laboratórium*, 145–167. p.
- ¹² *A (média)szabadság kis körei*, 169–173. p.
- ¹³ *A beiktatás*, 175–184. p.
- ¹⁴ i. m., 185–196. p.
- ¹⁵ *Szimbólumok a keleti jogi kultúrákban*, 197–204. p.
- ¹⁶ *A börtönök jelképes funkciói*, 205–254. p.
- ¹⁷ *Hadihajónevek a tengeri hatalom szimbólumrendszerében*, 255–269. p.
- ¹⁸ *A nemzetközi jog, mint szimbólum és eljárás*, 295–300. p.
- ¹⁹ *A néphittől a boszorkányfogalom jogtörténeti meghatározásáig*, 301–319. p.
- ²⁰ i. m., 321–332. p.
- ²¹ i. m., 333–344. p.
- ²² *Kora középkori missziós politika és okirathasználat*, 355–367. p.
- ²³ *Jogi néprajzi, jogi kultúrtörténeti adatok az áldomáshoz*, 345–354. p.
- ²⁴ *A hétszemélyes tábla ülőszékének megnyitásával kapcsolatos ceremónia a 18. század második felében*, 369–381. p.
- ²⁵ *Fejezetek az „árpádsávos” zászló és lobogó történetéből*, 383–392. p.
- ²⁶ *Határok és szabad mozgás*, 393–428. p.
- ²⁷ *Kontraszt: a nem közveszélyes elmebetegok ápolási telepeinek ideája és a községi ápolás valósága a dualizmusban*, 429–444. p.
- ²⁸ i. m., 445–461. p.
- ²⁹ *A peleskei nótáriustól a falu jegyzőjéig*, 463–475. p.
- ³⁰ *Az állam szuverenitásának jelképe a földrajzi térben: az államhatár határjelei*, 477–489. p.
- ³¹ *A honfoglalás politikai szimbolikája*, 491–506. p.
- ³² *Hatalmi berendezkedés és hatalmi szimbólumok a Német Demokratikus Köztársaságban*, 507–532. p.
- ³³ i. m., 533–553. p.
- ³⁴ *Az Osztrák–Magyar Monarchia középcímere*, 555–570. p.
- ³⁵ i. m., 571–584. p.
- ³⁶ *A városok hatalmi szimbolikája*, 585–589. p.

Angol nyelvű monográfia a kora középkori Salzburg historiográfiájáról

Nótári, Tamás: *Bavarian Historiography in Early Medieval Salzburg*
Passau, Schenk Verlag, 2010, 192 p.
ISBN 978-3-939337-81-2

A passauai Schenk Verlagnál jelent meg Nótári Tamásnak a kora középkori Salzburg történetéről és történetírásáról szóló könyve, amely tematikájában ugyan megegyezik 2007-ben napvilágot látott magyar nyelvű monográfiájával (*A salzburgi historiográfia kezdetei*. Szeged, 2007), azonban mégis önálló műnek tekinthető, hiszen a szerző ott közölt álláspontján számos esetben finomított, és az időközben megjelent szakirodalom eredményeivel gazdagította és árnyalta véleményét.

A monográfia szerkezetét tekintve jól áttekinthető, Salzburg püspökei/érsekei által fémjelzett korszakok szerint, kronológiai sorrendben haladva, három fejezetben mutatja be a szerző Salzburg, s azon keresztül Bajorország 7–9. századi történetét.

A monográfia első fejezete Virgil püspök korát taglalja, először felvázolva az általános és szélesebb történeti hátteret, azaz a bajor kül- és belpolitikai viszonyokat. Ezáltal segítve az olvasót, hogy könnyebben tudja történelmi kontextusba helyezni a fejezetben később részletesebben tárgyalt témákat, mint például a bajor egyházszervezet kialakulását, vagy a három bemutatott forrás elemzését (*Libellus Virgilii*, *Liber Confraternitatum* és *Gesta Sancti Hrodberti confessoris*). Ezek közül ehelyütt csak az utóbbit részletezzük. Ennek kapcsán a szerző nem csak a szigorúan a legendához tartozó kérdésekre keres választ, hanem több, Salzburg késő ókori és kora középkori történetét érintő problematikát is behatóan tárgyal. A salzburgi kereszténység kialakulása és kontinuitása kapcsán figyelmet érdemel az Eugippiustól származó, 511-ben írt *Vita Sancti Severini*, amelynek 13. és 14. fejezete említést tesz

egy luvao nevű helyről, ahol a szent számos csodát művelt. Ez az elbeszélés világossá teszi, hogy az 5. században Salzburgban már jelentős keresztény közösség volt. A *Vita Sancti Severini* 44. fejezetéből azt is megtudhatjuk, hogy Severinus konventje a tartomány 488-ban bekövetkezett kiűritése során elhagyta Noricum ripense területét, és Itáliában telepedett le. A 7. és 8. századi lakosságot illetően a forrásokból kiolvashatjuk ugyan a római eredetű népesség jelenlétét e területen, s a *Gesta Hrodberti* – noha a 6. fejezetben luvavumról mint elhagyatott, erdőkkel borított területről beszél – sem állítja, hogy Rupert teremtette volna meg a kereszténységet, hanem sokkal inkább csak annak megerősítéséről szól. Nótári ennek megfelelően úgy véli, hogy nagy valószínűséggel feltételezhető a keresztények jelenléte e területen a 7. században, ám nem látja bizonyíthatónak, hogy e közösség és a Severinus-kori kereszténység között közvetlen kontinuitás volna kimutatható. A 8. század végén keletkezett *Gesta Hrodberti* szöveg hagyományát és a *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* 1. fejezetéhez fűződő kapcsolatát tisztázva a szerző először Szent Rupert (Hrodbertus) bajorországi, illetve salzburgi működését datálja – nézete Herwig Wolfram és Fritz Lošek álláspontjával van összhangban –, amely szerint a nemesi/királyi nemzetségből származó, talán Merovingokkal is rokonságot tartó Rupert 696-ban érkezett Salzburgba, 715/716 táján pedig már nagy valószínűséggel elhunyt. A szent tevékenysége kapcsán kiemeli, hogy sem a Salzburgi Püspökség – ez hivatalosan csak később, 739-ben alakult meg, Bonifácnak köszönhetően – sem a salzburgi Szent Péter-kolostor megalapítása nem Rupert műve; hozzá köthető viszont a *cella Maximiliani* és a nonnbergi apácakolostor létrehozása.

A könyv második fejezete Arn püspök korát taglalja, először felvázolva az általános és szélesebb történeti hátteret, azaz III. Tasziló bajor herceg trónfosztását és ezáltal az önálló Bajor Hercegség felszámolását, valamint a Salzburgi Érsekség megalapítását. Ezek után a szerző a 788 és 790 között íródott *Notitia Arnonis* keletkezésének történeti hátterét, a mű datálásának kérdését és szerkezetét vizsgálja. A történeti háttér kapcsán egyetlen nagyobb témára fókuszál a szerző: az egykor a Merovingok uralma alatt álló területek közül önálló államisággal rendelkező Bajor Hercegség utolsó uralkodójának, III. Taszilónak az uralkodására, amelyen belül is külön hangsúlyt kap a frank–bajor konfliktus, valamint – mintegy e konfliktus csúcspontjaként – a herceggel szembeni, 788-ban Ingelheimben lezajlott koncepciós per és a trónfosztás. Nagy Károly – Tasziló unokafivére – birodalomalkotó terveinek egyre inkább akadályát képezte az önálló kül- és belpoli-

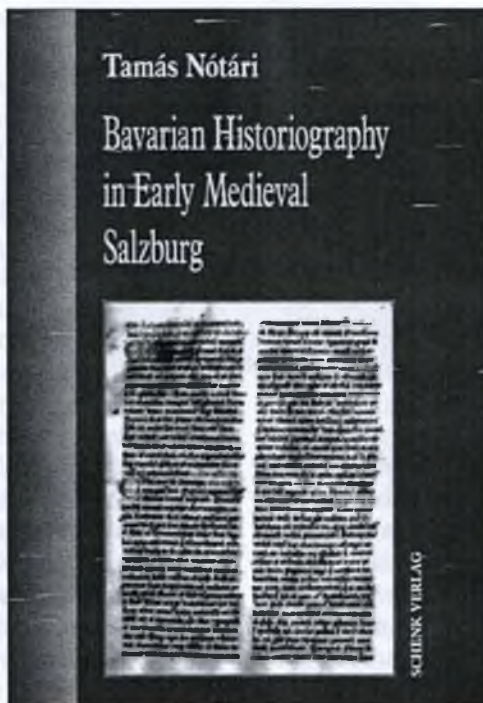
tikát folytató bajor herceg, akit – a szerző megállapítása szerint – 787-ig nem vazallusi, csupán hűségeskü kötött a frank uralkodóhoz. Nagy Károly fokozatosan elszigetelte Taszilót, s e törekvéseiben partnerre talált a bajor nemesség egy részében és a bajor egyházi méltóságokban, kivált-

képp Arn(o) salzburgi püspökben. A politikailag talaját veszített herceg megkísérelt szövetségre lépni az avarokkal, amit Nagy Károly infidelitasként értelmezett – a trónfosztáshoz ez azonban nem szolgáltatott kellő alapot, így vádként hozták fel a herceggel szemben a 763-ban Pippinnel szemben elkövetett *harisli*zt, vagyis a királyi sereg engedély nélküli elhagyását is. A herceget kolostorba zárták, majd 794-ben ismét a birodalmi gyűlés elé idézve hivatalosan is lemondásra kényszerítették; ez az utóbbi tény is amellett szól – hangsúlyozza Nótári –, hogy a vádak jogilag nem voltak megalapozottak, tehát méltán tekinthetjük a III. Tasziló elleni eljárást koncepciós pernek.

A *Notitia Arnonis* csak e körülmények ismeretében érthetjük meg, ugyanis Nagy Károly hatalomátvétele után a püspökségek

– és talán a világiak is – kénytelenek voltak birtokaikról jegyzéket készíteni, s azt a királlyal jóváhagyatni, aki ezáltal áttekintést és befolyást nyert a bajorországi belső viszonyok felett. Arn, immáron Nagy Károly hű embereként, e feljegyzéssel biztosította püspöksége számára az addig megszerzett javadalmakat. A 798 és 800 között keletkezett *Breves Notitiae* a 798-ban érsekséggé emelkedett Salzburgi Püspökség birtokainak jegyzéke, amely az Arn(o) alá rendelt püspökök felé volt hivatott Salzburg primátusát hangsúlyozni. Arn(o) Nagy Károly kívánságára kapta meg III. Leó pápától a *pallium*ot, s utóbb készen vett részt a Nagy Károly császárrá koronázását előkészítő politikai játszmában; a szerző, Peter Classen megállapításaitól több ponton eltérve, Schieffer közel-múltban megfogalmazott nézeteit teszi magáévá a pápa ellen elkövetett merénylet kérdésében. A történeti háttér elemzését követően Nótári a mű keletkezési idejéről, szerkezetéről, illetőleg a korábbi salzburgi forrásokhoz fűződő viszonyáról ad beható elemzést. A *Notitia Arnonis*hoz képest feltárt grammatikai és stiláris eltérések révén világossá válik, hogy egyik feljegyzés sem szolgálhatott a másik forrásául, valamint hogy az esetleges – néhány – közös forrás ellenére a két munka teljességgel különböző célokat követ, és szemléletük – ez kiváltképp a *Breves Notitiae* esetében válik világossá – is nagyban eltér egymástól.

A monográfia harmadik fejezete Liutpram és Adalwin püspök korát mutatja be, először felvázolva az általános és szélesebb történeti hátteret, azaz az Avar Kaganátus felszámolását és a bolgár missziót. Emellett két további kapcsolódó forrás (*Carmina Salisburgensia*, *Conversio Ba-*

goariorum et Carantanorum) részletes elemzését nyújtja a szerző, amelyből most részletesen a 870-ben keletkezett *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* háttérére vonatkozó elemzéssel foglalkozunk. E rész annyiban tér el az előzőektől, hogy nem marad meg a mű szűkebb – Salzburg, illetőleg Bajorország által alkotott – keretek között, hanem betekintést ad a Kárpát-medence 9. századi, honfoglalás előtti történetébe, s felvillantja a frank uralkodó, a pápa, a basileus és a frank uralkodó között kialakult kapcsolatrendszer is. Ennek során részletesen megismerjük a Bajor Hercegséggel, illetve a Frank Birodalommal elsőként kapcsolatba kerülő szláv nép, a karantanok közötti, a Salzburgi Püspökség által megszervezett missziót is. Ezt követi egy hasonló jellegű, de területileg Pannóniára koncentráló misszióknak, nevezetesen az avarok megtérítési kísérletének a *Conversio* prizmáján keresztüli leírása. Ezek után rövid kitekintés következik Konstantin és Metód működésére Moráviában, illetve Pannóniában, majd a pápa, a basileus és a keleti-frank uralkodó bulgáriai missziós törekvéseire. Miután a szerző alapos összegezést adott a *Conversio* történeti háttéréről, visszatér a bajorországi eseményekhez, és részletesen elemzi a mű szerzőségének kérdését, Metód regensburgi perét, illetve a *Conversio*ban Metód ellen megfogalmazott vádak, valamint ennek politikai és teológiai háttérét. A szerző kitérő csupán a mű néhány utalásából kísérhetünk meg következtetéseket levonni, ám teljes biztonsággal nem tudjuk azonosítani: Nótári szerint nagy valószínűséggel megállapítható ugyanakkor egy, az 5. fejezetben olvasható első személyű fogalmazásból a szerző salzburgi, illetve bajor származása. Adalwin érsek szerzőségét a következőkkel támaszthatja alá: egy további első személyű fogalmazás közvetlenül Adalwin megnevezését követi, elképzelhető

tehát, hogy az író saját magát nevezte meg. Hasonlóképpen megfontolás tárgyává tehető azon tény, hogy a *Conversio* szövegében csupán két személy, mégpedig Adalwin és Német Lajos – esetlegesen tehát a mű szerzője és címzettje – epithetonjaként szerepel a *piissimus* jelző. A Metód elleni vádak három gyújtópont köré csoportosítja: először a *lingua Latina*, másodsor a *doctrina Romana*, harmadszor pedig a *litterae auctores Latinae* kapcsán megmutatkozó elutasító magatartása. E három, a nyugati egyház és misszionáriusai által soha meg nem kérdőjelezett elemet Metód az egész nép számára értéktelen színben tüntette fel, nevezetesen *philosophice superducens* – e fordulat minősítését illetően nem fogadja el Wolfram azon nézetét, miszerint a *philosophus* megnevezés már önmagában dehonesztáló lett volna, e neutrális kitétel csupán az okfejtés módját jelölte meg.

Végül megjegyeznénk, hogy figyelemre méltó a szakirodalom bőséges és széles körű feldolgozása, amelyből képet alkothatunk arról, hogy a szerző számára a tudományos igénnyel megírt bevezető tanulmányban a filológiai megközelítés mellett a köz-, egyház-, művelődés- és jogtörténeti szempontok is nagy súllyal estek latba, hiszen maguk a salzburgi történeti források sem lettek volna interpretálhatóak a politikai folyamatok behatóbb elemzése nélkül. Ennek köszönhető, hogy a mű minden egyes fejezetében találkozhatni kitekintéssel azon szak-, illetve – a vizsgálódás szempontjából – segédtudományok eredményeire, így például a régészet, a germanisztika, a szlavisztika kutatásaira, amelyek segítségével az egyes források jóval árnyaltabban interpretálhatók.

Erdei-Bagi Krisztián

Különös politika-történeti jelenség – a Szabadelvű Párt

Pölskei Ferenc: A Szabadelvű Párt fényei és árnyai (1875–1906)
Éghajlat Könyvkiadó, Budapest, 2010, 235 p.
ISBN 978-963-9862-18-0

Magyarország polgári kori történetében a Szabadelvű Párt a leghosszabb ideig kormányzó párt, amely a dualizmus-kori államszervezet és jogrendszer, a jogállam teljessé tételével, a működő gazdaság megteremtésével egyedülálló teljesítményt nyújtott. Ennek a „fenoménnek” tényeken, levéltári forrásokon nyugvó bemutatására vállalkozott Pölskei Ferenc akadémikus gondolatgazdag, élvezetes stílusban megírt, értékelő monográfiájával. Ahogy szerényen írja célkitűzésében: „Kötetemben nem az eseménytörténet

felidézését tekintem feladatommak, sokkal inkább arra keresem a választ, hogy milyen tényezők tették lehetővé e különös, ritkán ismétlődő politikátörténeti jelenséget? Kik voltak a vezetői, miképpen gondolkodtak a hatalmi struktúráról és ebben a kormányzatról? Milyen társadalmi erők voltak a legfőbb támaszai?”

Nos, a professzor nem maradt adós a kérdések megválaszolásával, mi több az oktani összefüggés értékeléséhez, a kapcsolódó problémák felvetésével, továbbgondolásra is ösztönöz. A politikai színteret harminc esztendőn át (1875–1906) meghatározó Szabadelvű Párt különlegessége többek között még az, hogy megalakulásától kezdve nyolc alkalommal nyerte meg a parlamenti választásokat, s az is, hogy rendkívül eredményes, kiváló politikusokkal büszkélkedhetett. Közülük a szerző különös figyelmet szentelt Tisza Kálmánnak és fiának, Tisza Istvánnak, Gorove Istvánnak, Podmaniczky Frigyes bárónak, Wekerle Sándornak, Széll Kálmánnak, akik a Szabadelvű Párt vezérei, miniszterelnökei vagy elnökei voltak. Olyan karakterek, akik a 19. századi liberális eszmék megtestesítői-

ként vagyonszükségletet teremtettek, gyümölcsöztették a nemzetgazdaságot, s a politikai nemzet keretében biztosították az egyéni szabadságjogokat.

Adottságaikról, jellemükről, tehetségükről Mikszáth *Az én kortársaim* című tökéletes jellemrajzkötetében emlékezik meg. Példaként említi ki a jelen időben is külön kitüntetetten tisztelt Széll Kálmánt, akinek az új iránti fogékonysága, a politikai elmentéket ügyesen áthidaló egyeztető taktikája, előremutató gazdasági-társadalmi elkötelezettsége, ellenfeivel szembeni tapintata miatt különös nimbusza volt. Mindezt az utólrhetetlenül kifejező pontos mikszáthi fordulattal jellemezve: „Dicsérni őt annyit tesz, mint vizet hordani a Dunába. A színigazat mondani róla annyi, mint félreérteni. Szidni őt annyi, mint meg nem hallgatni.”

Pölöskei professzor munkája természetesen a kiegyezési pártstruktúra egészének kérdéseivel is foglalkozik, áttekinti a polgári, munkás-, agrár-, nemzetiségi pártokat értékelve programjaikat és meghatározó képviselőik tevékenységét.

Mindemellett a Szabadelvű Párt részletes analízise uralja a kötet tartalmát. A logikus felépítésű, a kapcsolatrendszerek teljességével számoló opus oknyomozó leírással szemlélteti a nagybirtok, az OMGE és a Gazdaszövetség szerepét csakúgy, mint a magyar gyáriparosok viszonyát e politikai fenoménhez.

Ugyancsak nem hiányozhatott a kiváló műből a professzor kitüntetett érdeklődési körébe tartozó választójog, a választási rendszerek problematikája sem. A szabályozás kronológiai alakulásának áttekintése példaértékű, s mint ilyen a jogtörténettel foglalkozók számára is figyelmet érdemlő.

Am nem csupán a szűkebb szakmai érdeklődésre számot tartó részek emelendők ki, hanem a monográfia utolsó harmadának fejezetei is, amelyek a Szabadelvű Párt fénykorát, valamint utolsó éveit vették bonckés alá. Az érdeklődő olvasó e bemutatásban szembesülhet a jelenkort is megihlető akkori társadalom- és gazdaságpolitikával, s nem utolsósorban ezeknek az irányzatoknak ma is progresszív, példaértékű képviselőivel.

A rendkívül gazdag szakirodalom felhasználásával született opus a dualizmus politikai rendszeréről így nemcsak a szakemberek, hanem valamennyi érdeklődő számára ajánlott, tanulságos olvasmány. Kiválglik belőle, hogy a 19. századi monarchia szakszerűbben felelt meg a jogállami, dogmatikai követelményeknek, s a liberális gazdaságpolitika érvényesülésének jobb feltételrendszerét biztosította, mint a 21. századi integrálódó alakulatok. Nem is említve, hogy politikusai igen eredményesen tudták a nemzetállami érdekeket érvényre juttatni.

A recenzius azonban, nem tagadván meg önmagát, Pölöskei professzor remek stílusú munkáján felbuzdulva,

egy anekdota indíttatása okán, néhány meditatív észrevételt is szeretne tenni a műről.

Az anekdota Darányi Ignáchoz kötődik, aki a mezőgazdaság fejlesztésének, az agrártársadalom felemelésének mindvégig következetes, kiemelkedő szakembere volt. Kiegyensúlyozottsága miatt párttársai többször provokálták. Mikszáth Kálmán jegyezte fel, hogy a kor legnevesebb szónoka, a „nagy cséplőgépnek” nevezett Szilágyi Dezső, a pártklub egy összejövetelén így fordult Darányihoz: „Nácikám állíts valamit! (Hogy aztán ő akármit állít is megdönthesse, kiforgathassa!) Igen Darányi volt a kedvenc.”

Nos, Pölöskei professzor monográfiája a tények és állítások garmadájával imponáló és rendkívül alapos. De szemelgetve, s egy-kettőt kiemelve továbbgondolásra is ösztönöznek. Így például a költségvetések ügye, az appropriáció és az indemnitás problémája. Előljáróban megjegyezzük, hogy a kiegyezési és költségvetési exlex, konjunktív módon fogalmilag nem létezik. Valóban 1899. január 1-jén következett be a magyar parlamentarizmus történetében addig precedens nélküli eset, hogy a kormánynak az államháztartás vitelére vonatkozó törvényes felhatalmazása lejárt anélkül, hogy azt indemnítási törvénnyel megújították volna. Ez volt az első exlex, amelyet az 1899:1. tc. oldott fel. Ezt követte a parlamenti obstrukció kiéleződése miatt – 1905. január 1-jétől – a másfél évig tartó exlex. Mivel az 1905. évi költségvetés egyáltalán nem jött létre, így a felhatalmazást az 1904. évi költségvetés keretében való gazdálkodásra kellett megadni, s ezzel az 1905. évi kezelésben előírt és létrejött kiadások-bevételek, az 1904. évi állami költségvetés megállapított fejezetei, címei és rovatai szerint voltak elszámolhatók. „Egyébként parlamentünk költségvetési jogának alakulása az »alkotmányos minisztérium« 1867. február 28.-i kinevezésétől 1923. december 31-ig meglehetősen nyugtalan képet mutat” – állapította meg *A magyar állam költségvetési joga* című alaptanulmányában Magyary Zoltán. Számszerűsítve mindezt: az 57 év alatt csak 47 költségvetési, s viszont 79 indemnítási törvény jött létre. Az 57 év alatt, az első exlextől (1899) tízszer ismétlődő törvényen kívüliség állt elő. A Monarchia idejére kivetítetten ez hat alkalmat jelent, 3 év 78 nap időtartammal. Egyetértve ugyan Pölöskei professzor közös érdekű ügyekre vonatkozó állásfoglalásával, ámde jogi értelemben árnyaltabb a helyzetkép. A költségvetési jog gyakorlása elkerülhetetlenül a politika hatása alatt áll, azaz három tényező: a közigazgatás, a jog, a politika determinálja a budget-t. A szerzői kritika csak ebben az összefüggésrendszerben áll meg. Amennyiben tehát a kiegyezési törvényeket alaptörvénynek minősítjük, akkor a költségvetési jog egyben alkotmányjogi kérdés is. Ez az alapérték magyarázza a jelenkori költségvetések szupranacionális kontrolljának lehetetlenségét is.

Ami pedig a közös érdekű ügyeket érinti (régí oszt-rák államadósság, kereskedelmi és vámügyek, bankügy, függő államadósság) a közjogi és a gazdasági korreláció az eredményben összecseng. Itt és most csupán röviden Balogh Judit témát tárgyaló cikkének szellemes záró értékelését kölcsönözzük a Louis Eisenmann francia történész munkájából vett citátummal: „Magyarország 67-el a költségek harmadáért (kvóta) megkapta a jogok felét (paritás) és megszerezte a befolyás kétharmadát a Monarchiában.” Tehát semmiképpen sem lehet végső értékelésként elfogadni a szerzői konklúziót: „Amíg tehát 1848-ban a királyi jogkör szűk maradt és úgy látszott, jó esély kínálkozik a polgári jogállam teljesebb kiépítéséhez, addig a kiegyezés rendszerében az uralkodó felségjogai annyira kiszélesedtek, hogy az alkotmányos monarchia léte is megkérdőjelezhető. Nemcsak a közös ügyek kerültek ugyanis kizárólagos döntési jogkörébe, hanem végső soron a szövvényesen fogalmazott (sic!) „közös érdekű” ügyek is. Sőt a viszonylag legnagyobb önállósággal rendelkező magyarországi belpolitika kulcskérdéseiben is határozhatott (sic!). Ilyen módon illúzióknak bizonyultak a kiegyezési törvények szövegezőinek reményei, amelyek a magyar nemzeti igények későbbi kibővítésére, az uralkodó abszolút jogainak enyhítésére irányultak.”

Ugyanakkor teljes egészében osztjuk Pölöskei Ferenc professzor kiváló monográfiájában a Szabadelvű Párt általános jellemzését.

„Még sokszínűbb kép tárul elénk, ha a párt politikai tevékenységét vizsgáljuk. Szinte szervesen összekapcsolódnak itt a különféle eszmeirányzatok egyes elemei. Hiszen a politika szinte minden ágában együtt található a liberalizmus, a konzervativizmus, kisebb-nagyobb súllyal fel-felbukkannak a demokrácia körébe sorolható jegyek is. Gondoljunk csak a választójogra, vagy a politikai szabadságjogok széles körére, hiszen valamennyiben fellelhetők az említett irányzatok elemei. De mindez kimutatható a parlamentarizmus rendszerének alkotóelemeiben, miként a közigazgatásban és az önkormányzatokban is. A Szabadelvű Párt tehát kizárólagosan egyetlen ideológiai eszmeirányzat hatókörébe sem vonható, hiszen valamennyi meghatározó jegyeiből magába forraszt néhányat. Működésének felidézése során mindez kitűnik számunkra.” Ezt a szellemi élményt pedig feltétlenül kívánjuk a magyar politikatörténet iránt érdeklődőknek is. Tolle lege!

Máthé Gábor

Győr város jogászainak életrajzgyűjteménye

Biczó Zsolt: Győri jogász almanach
Kiadja a Magyar Jogászegylet Győr-Moson-Sopron Megyei Szervezete, Győr, 2011, 262 p.
ISBN 978-963-08-1850-6

Alig egy éve jelent meg nyomtatásban Biczó Zsolt *Győri jogász almanach* című kötete, amely szervesen illeszkedik a szerző korábbi helytörténeti műveinek sorába. A szorgos kutatómunka révén megjelent újabb munka folytatás kíván lenni a győri jogászképzés és szakmaiság történetének megörökítésében. A jogász szakmát illetően *A győri ítélőtábla története*¹ és *A győri jogászképzés évszázadai*² című kötetek után a harmadik reprezentatív és egyben unikális művet vehetjük a kezünkbe, amely Biczó Zsoltnak, a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar szakkönyvtára vezetőjének tollából származó 850 szócikket, életrajzt tartalmaz³. Le kell szögeznünk azt a tényt, hogy az újonnan megjelent kötet jobban értelmezhető és olvasható a két korábban megjelent kötetet ismeretében, mivel azokkal együtt integráns egészet alkot.

Szalay Gyula, a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar dékánja a kötet előszavában lényegre törően fogalmazta meg a mű alapüzenetét

és fontosságát: „A kötet, amelyet az olvasó a kezében tart, unikális mű: Győr városának egyik szakmai hivatásrendje, a jogászság múltját kívánja méltó módon bemutatni és egyúttal a város kultúráját és történetét is felvillantani.”⁴

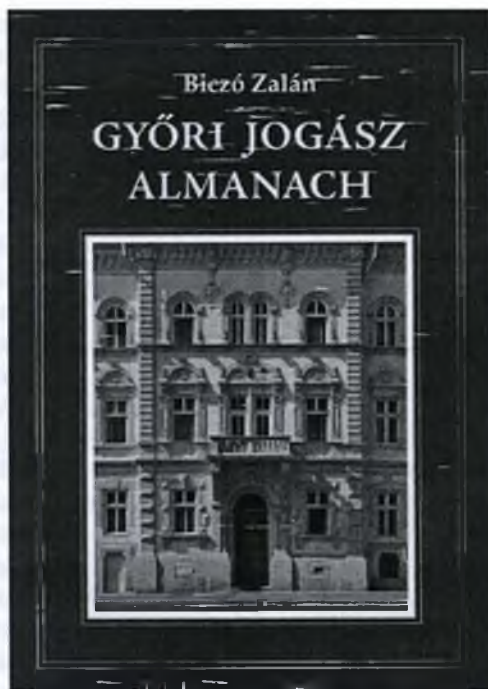
A kiválóan megszerkesztett mű azon jogi végzettséggel rendelkező tudósok, politikusok, ügyvédek és polgármesterek életrajzi adatait dolgozza fel, akik Győr városban születtek, ott tanultak vagy pályájuk során a várossal kapcsolatban álltak, annak politikai, társadalmi és gazdasági életében hatékonyan tevékenykedtek.⁵ A kötet hasábjain olyan személyiségekkel is találkozunk, akik a város határain túl is kiemelkedő tevékenységet fejtettek ki a 18–19. századi Magyarország közéletében, annak irodalmi és társadalmi szférájában. Kiemelkedő nevek jelennek meg, mint például Deák Ferenc, Mikszáth Kálmán, Csány László, Horvát Boldizsár, Batthyány Lajos, valamint Győr város polgármesterei: Szauter Ferencz, Wennes Jenő és Zechmeister Károly.⁶

A kötetben szereplő 850 szócikk a már szinte elfeledett jogászok, ügyvédek, ítélőtáblai és törvényszéki bírók, rendőrkapitányok, írók, pénzügyi szakembereknek, szakmai pályafutásuknak állít emléket, bemutatva azok mozzanatait, fontosabb eredményeit, sikereit.⁷ A szócikkek alapján kiderül, hogy sok olyan személy kezdte Győrben hivatali pályáját, akik később országosan is magas pozíciót töltöttek be. Csak néhány példát kiragadva: Erdély Sándor 1891–1892-ben a Győri Királyi Itélőtábla első elnöke volt, s onnan került az igazságügy-miniszeri székbe; Vörösmarty Béla (Vörösmarty Mihály költő fia,

akinek Deák Ferenc volt a gyámja) táblaelnök is Győrben vezette a felsőbírószágot; Horvát Boldizsár igazságügy-miniszter fia szintén elnöke volt az ítélőtáblának.

A Biczó Zalán által írt és szerkesztett jogtörténeti munka minőségét, tudományos színvonalát a több éves levéltári kutatómunka során összegyűjtött és rendszerezett anyag biztosítja. A kötet tanulmányozása során levonható az a konklúzió, hogy a szerző precíz és dokumentált munkájával, a teljesség igényével fogott hozzá annak elkészítéséhez, átvizsgálva a Győr Megyei Jogú Város Levéltárában fellelhető összes anyakönyvet és illetőségi törzslapot.

E munkát elemezve megállapítható, hogy a szerzőnek az alapokról kellett indulnia, de személyes alapkutatásokon nyugvó munkája méltó ösztönzést ad Győr város jogtörténeti kutatásainak, és várhatóan Győr város majdan elkészülő monográfiájához is. A kiadványt *Appendix* zárja, amelyben a szerző feltünteti a kötet kiadásának anyagi támogatóit. A gazdag támogatói névsor is a nevezett munka elismertségéről, helytörténeti és jogtörténeti fontosságáról tanúskodik.

Az Almanach könnyen használható, nagyon alapos, gazdag hivatkozásokkal és irodalomjegyzékkel ellátott tudományos kézikönyv. Nemcsak Győr város vonatkozásában, hanem az országos jogi életrajzi irodalom számára is értékes adatokat tartalmaz. A történeti részben a jogtörténeti ismeretanyagának az érdeklődő által történő feldolgozását nagymértékben megkönnyíti a szerző olvasható, tiszta és lényegre törő stílusa. A mű a maga nemében hiánypótló, s egyben összegző munka Győr jogásztársadalmáról.

A kötetet elsősorban a Győr város történetét és jogtörténetét kutatóknak ajánljuk, de haszonnal fogathatják a téma iránt érdeklődők is. A szerző dicséretére kijelenthető az, hogy jelen munkája „uniká-

lis, Győr városának egyik szakmai hivatásrendjét méltó módon bemutató, a város kultúráját és történetét jól prezentáló kiadvány”⁸ méltó helyet foglal el mind az életrajzi, mind a helytörténeti, mind a jogtörténeti munkák között.

Albert András

Jegyzetek

¹ Biczó Zalán: *A győri ítélőtábla története* (Győr, 2007, 179 p., ISBN 978 963 06 2353 7)

² Biczó Zalán (összegyűjtötte és szerk.): *A győri jogászképzés évszázadai* (Győr, 3W Stúdió, 2008, 262 p., ISBN 978 963 717 539 8)

³ E számunk 65–69. oldalain közöljük Biczó Zalán *A Győri Kir. Ítélőtábla rövid története és a Győri Kir. Ítélőtábla vezetőinek életrajzai* című adatközlő cikkét, amely mintegy izelítőt ad a szerző munkáiból.

⁴ Biczó Zalán: *Győri jogász almanach* (Győr, 2011, 7. p.)

⁵ <http://www.hitvallas.hu/index.php?t=τ&r=10&c=1575>

⁶ <http://www.gyorisalon.hu/index.php?t=2011/JogaszAlmanach.html&kat=kultura>

⁷ Biczó: *Győri jogász almanach*, 7. p.

⁸ http://www.gyor.hu/data/files/papp_zsolt/palyazatok/civil2012/2011-es_beszamolok_civil/jogaszegylet.pdf

SZEMLE

Kállay István köszöntése

Kállay István, a győri Széchenyi István Egyetem jogi intézetének alapító tagja, a hazai jogtörténész társadalom egyik utolsó igazi polihisztorja, hetven éves. Ily módon könnyen ellenőrizhető, hogy az ünnepezt 1942 őszén, még pontosabban, anyakönyvének tanúsága szerint, szeptember 8-án született. A háború gyermeke volt, s családjának a viharos években, mint oly sok székely-magyar családnak, a megpróbáltatások sora és a menekülés lett az osztályrésze. Felmenői közül a legnevesebb – amint arról egy helyütt maga némileg szemérmesen ír – minden bizonnyal Kállay Béni, a monarchia közös pénzügyminisztere, a szerbek történetének első hazai monográfusa volt.

Eminens diákként valahogy korrigálta a múlt század hatvanas éveinek elején még szigorúan alkalmazott diszkriminációt, amely „osztályidegen” státusából fakadt, és kiugróan sikeres felvételi után a pesti jogi karon hozzáfoghatott a paragrafusok világával való ismerkedésnek.

Jogi stúdiumai mellett, majd azt követően folytatott tanulmányokat az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának latin-levéltár és történész szakjain. Görög és latin nyelvbéli jártassága így aztán nem is csodálható, annál inkább az, hogy a szláv nyelvekben hasonlóképpen otthon érezhette magát, a némettel egyszerűen közép-európaiságát igazolta, míg az angollal és különösen a japánnal való barátságát kalandszerető természete generálta.

Enciklopédikus mélységű általános ismereteit, mély humanista műveltségét, a világ nagy jogrendszereiben való eligazodás képességét szakmai pályafutásának tán legelső állomásával, az ország akkortájt egyetlen jogi kiadójának általa betöltött szerkesztői stallumával magyarázhatjuk. Kállay István ugyanis a pesti jogi kar Magyar Jogtörténelmi Tanszékén kifejtett demonstrátori teljesítményével – egyetemi tanulmányai után – kiérdemelte a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó szerkesztői pozícióját. Egy évtizednyi szorgalommal és szakmai alázattal végzett munkálkodás következett, amely alatt a jogirodalom jelesein – így elsősorban atyai barátjának, Csizmadia Andor professzornak – írásait, s a joggyakorlat számos elismert munkásának kötetait gondozhatta. A kiadói évek után visszatérhetett a jogászképzés terebélyesítésére, elebb a pesti alma mater Római Jogi, majd kisvártatva annak Egyetem-es Állam- és Jogtörténelmi Tanszékét erősítette. Mindeközben a pesti bölcsészkar levéltár szakos hallgató-

it okította a jogtudomány alapjaira. Ez idő tájt mosolygott rá a szerencse egy, az akkoriban igencsak ritka, külföldi ösztöndíj képében, amelynek köszönhetően példaképei egyikének, Körösi Csoma Sándornak nyomdokait követve, keleten, a felkelő nap országában, a mesés Japánban találhatta magát – a magyar jogászok közül elsőként. Egy esztendeig tartott a varázslat, éjjel-nappali munkával-tanulással. Másodjára ugyanoda már tanítani hívták, oda, ahol az egyetemeken „szinte együtt él a tanító és a tanított, azaz a hallgató” – emlékezett vissza Japánbeli élményeire egy nemrégiben vele készült interjúban.

A nyolcvanas évek Kállay Istvánt Miskolcra csábították, ahol a magyar honban negyedikként felállított jogi intézet, majd fakultás római jogi tanszékének létesítésében, s a veretes stúdium oktatásában lelhetette örömet. A hosszú és változatos tanári pálya következő – s vélhetően – utolsó állomása Deák Ferenc és Mikszáth Kálmán „inaséveinek” színhelye, Győr, még konkrétabban az itt létrehozott jogászképző intézet. A maga mögött hagyott másfél évtized élete legidillibb esztendeit hozta el, s ezt – mint írja – a győri Kar jogtörténelmi katedrájának köszönhetette. „Itt szabad ember lehettem” – vallott az itt töltött munkás szemeszterekről.

Tudományos működését a nyitottság, a sokoldalúság, s az igazság szenvedélyes vallatása jellemezte. Több tucatnyi tanulmánnyal gazdagította a hazai jogirodalmat. Publikált a római jog köréből, romanistaként kortársai közül először elemezte a római jog magyarországi továbbélésének irodalmi lenyomatait, a hazai joghistoria kevésbé vizsgált terebélyeiről is megkerülhetetlen írással jelentkezett, nem egy cikkében az összehasonlító jogtörténelmi módszertani problémáiról értekezett, a japán jogfejlődés tapasztalatainak fontosságára is ő hívta fel a szakmai körök figyelmét, mint ahogy figyelemfelhívó céllal vizsgálta a jogi karok hallgatói rekrutációját egykoron jól-rosszul intéző felvételi rendszert.

Számos jelentős forrásközlő kötetével Kállay István hallgatói igényeket is kielégített. S tette ezt előbb akkor, midőn, Ijjas Józseffel közösen, a középkori állam- és jog tanulmányozásához állított össze szemelvénygyűjteményt, vagy mikor később – Horváth Pállal társszerzőségben – a jogforrások történetéről adott ki jegyzetet. Legutóbb – ugyancsak szerzői kollektíva élén – az antik eredetű kifejezések csokrával lepte meg a győri fakultás gólyáit.

Sok évtizedes tanári pályáján hallgatók generációinak hosszú sorát tanította a római jog, a magyar és az összehasonlító jogtörténelmi stúdiumaira. A sokoldalúság, a történelmi múlt integrált oktatásának képessége, a diákok iránti szeretet és segítőkészség tette és teszi – remélhetően még hosszú évekig – Kállay István docens urat a jogtanárok közösségének elismert és megbecsült tagjává.

Éltesse Öt a Jóisten sokáig!

Révész T. Mihály

2012. február 29-én került sor az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán, az Aula Magnában az *Alaptörvény és történeti alkotmány* című kerekasztal-beszélgetésre. A rendezvény, amely egyben a Magyar Állam- és Jogi Történeti Tanszék Tudományos Diákkörének ez évi nyitó ülése volt, a Magyar Állam- és Jogi Történeti Tanszék, az Alkotmányjogi Tanszék és a Magyar Jogász Egylet Jogi Történeti, Római Jogi és Egyházi Szakosztályának társszervezésében valósult meg. A vitában Dr. Balogh Elemér, Dr. Kukorelli István és Dr. Mezey Barna tanszékvezető egyetemi tanárok vettek részt, engem pedig az a megítéző felkérés ért, hogy vezessem ezt a beszélgetést.

A kérdéskör, amelyet az este témául választottunk, az elmúlt hónapokban számtalan tudományos cikk, illetve konferencia tárgyát szolgált. Rendezvényünk feladata és célja ezekhez képest egy szempontból mindeneképpen eltért. Tekintettel arra, hogy tudományos diákköri ülésnek került megrendezésre, – amely ugyanakkor mindannyiunk hatalmas öröme felkeltette nemcsak a jogtörténész, hanem általában véve a jogász szakma érdeklődését is –, nélkülözhetetlennek tűnt, hogy az alapoktól kezdve, lehetőség szerint a téma egészére, és ne csak egy-egy részletkérdésre koncentrálódjon a vita. A legalapvetőbb kérdés, amelyet a Nemzeti Hitvallás néhány rendelkezését olvasva feltehetünk, nem más, mint az, hogy *mit is takar az a fogalom, hogy „történeti alkotmány”?*

Elsőként Mezey Barna válaszolt a kérdésre: véleménye szerint abból kell kiindulnunk, hogy nem létezhet állam alkotmány, tehát azon alapelvek összessége nélkül, amelyek meghatározzák a szervezetére, működésére, az állam és a társadalom kapcsolatára vonatkozó legalapvetőbb szabályokat. Egészen addig, amíg valakinek eszébe nem jutott, hogy garanciális okokból fontos lenne ezeket a szabályokat írásba foglalni, csak „történeti alkotmányok” léteztek az egész világon. Maga a történeti alkotmány kifejezés ennek következtében a kartális alkotmánnyal egyidejűleg jött létre. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tény, hogy az alkotmány mint jogi fogalom Magyarországon nem létezett a 19. századot megelőzően, a rendek minden esetben ősi jogaira, előjogaira hivatkoztak. A *constitutio* szó először az 1790/91-es országgyűlésen megalkotott törvényeinkben bukkant fel, azonban egészen 1848-ig viták tárgyát képezte, hogy mit is kell érteni rajta, de az általános felfogás szerint a régi jó jogok és sarkalatos törvények kategóriáját fedte. Témánk szempontjából kiemelendő, hogy egészen eddig a kartális alkotmány minden esetben tagadta a történeti alkotmányt, míg most, az Alaptörvény esetén eljutottunk a kettő találkozásáig. Egyed Istvánt idézve: (történeti) alkotmányunk tételei sosem voltak egységes, áttekinthető alkotmánytörvénybe foglalva. Szent István sem készített új alkotmányt, de nem készült ilyen utódai alatt sem. A történeti alkotmány tételei javarészt nem törvényhozási úton, hanem formátlanul jöttek létre, szokásjogi alapon alakultak ki, és nemzedékről nemzedékre szent hagyományként maradtak fenn.

Balogh Elemér: Az államháztartás szervezett társadalomnak kell, hogy legyen egy olyan közszervezete, amit újabb közjogi terminológiával alkotmánynak nevezünk. Az al-

Az Alaptörvényről és a történeti alkotmányról – kerekasztal-beszélgetés az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán

kotmány szó használata eléggé régen megkezdődött, de a történeti alkotmány kifejezés valóban csak a kartális alkotmány kifejezéssel jelent meg. Az amerikai és a francia alkotmány megjelenését követően egyre gyakrabban jelent meg Magyarországon is a rendi alkotmány kifejezés, ami egyre inkább sarkalatos törvényeinket és törvényes szokásainkat jelölte. Egyfajta minimumot talán meg lehetne határozni, hogy mit is jelentett ez a fogalom, például az áprilisi törvények vitathatatlanul részét képezik (bár a kortársak egy része számára ezek már-már kartális alkotmányként jelentek meg), vagy épp az Aranybulla. Ezen túlmenően azonban már a kérdésfelvetés sem helyes. A történeti alkotmány tulajdonképpen egy jogi kultúra. Akkor, amikor valamilyen körülmények közepette kartális alkotmány születik, lényegében ezt a kultúrát próbálja meg egy adott nemzet egy jogszabályba össze-sűriteni. A 19. század derekán ugyanakkor egy érdekes ellenfolyamat indult el a jogtudományban, különösen a magánjogot tekintve, ami Savigny nevével fémjelvezhető. Hibás az a felfogás, hogy a kartális alkotmány mindenben felette állna a történeti alkotmánynak, gondoljunk csak bele abba, hogy Angliában sem merült fel egy kartális alkotmány meghozatalának gondolata. Egy történeti alkotmány jellegénél fogva is stabilabb tud lenni, éppen ezért érdekes az Alaptörvény azon fordulata, miszerint „nem ismerjük el történeti alkotmányunk idegen megszállások miatt bekövetkezett felfüggesztését”. Ennek értelmében – bár némi kérdőjellel megfogalmazva – Magyarországon jelenleg is hatályban van a történeti alkotmány. E deklarációt követi egy Alaptörvénynek nevezett dokumentum, amely azonban egy kartális alkotmánynak tekinthető.

Kukorelli István: A kiindulópontot abban kereshetjük, hogy a történeti alkotmányt a kartális alkotmányokhoz képest lehet meghatározni. Az 1848. évi események kapcsán sokakban felmerült, hogy vajon az áprilisi törvényeket kartális alkotmánynak vagy a történeti alkotmány részének kell-e tekintenünk? Degré Alajos szerint ezek a törvények inkább a kartális alkotmány kategóriájába voltak sorolhatóak, míg a 20. században az ezzel ellentétes nézőpont erősödött meg. Böllöny József egy, az 1940-es években publikált cikkében hangsúlyozta, hogy Magyarországon nincs és nem is volt 1848. évi alkotmány, úgy, ahogy nem létezett az országnak 1867. évi alkotmánya sem. A történeti alkotmány alapelvei szerint nem tekinthetők egy időpontban megállapított szabályösszességnek, hanem azok a körülményeknek megfelelően, különböző

korokban alkotott törvényekben jelentek meg. Ez a fokozatos fejlődés biztosította az alkotmány rugalmasságát, alkalmazkodóképességét az életkörülmények változásához. Az 1848-as alkotmány véleménye szerint kezdetben talán különállónak volt tekinthető, azonban a 20. századra történeti alkotmányunk részévé vált.

Mezey Barna: Egy fontos fogalomról eddig nem esett szó, mégpedig a jogfolytonosságról, ami a történeti alkotmány leglényegesebb tulajdonsága. Az alkotmányt képező alapelvek folyamatos egymásra épülése következtében a kartális alkotmányokhoz képest a legnagyobb különbséget a rugalmasságban és a könnyen kezelhetőségben fedezhetjük fel. A kartális alkotmány mindig egy nagy politikai változás kapcsán születik meg, legyen az rendszerváltás, forradalom, egy diktatúra kiépülése, vagy éppen annak megdöntése. Önmagában a körülmények indokolják, hogy a „constitutio” a mindig aktuálisan győztesek politikai akaratát hordozza magában, ami a rugalmatlanságával együttesen magában hordozza, hogy azt nagyon nehéz megváltoztatni – merthogy biztosan lesznek olyan politikai erők, amelyek erre fognak törekedni, tekintve, hogy a megalkotásánál az esetek többségében hiányzik a közmegegyezés. Ellentétes példaként említhető az angol alkotmányos berendezkedés: ott megegyezés van az alkotmány alaptételeiben, amihez soha senki nem nyúl hozzá, és csak nagy tisztelettel, a szokásokat is az alkotmányhoz igazítva gyakorolják a győztes pártok a kormányzati tevékenységet.

Mikortól és meddig terjed történeti alkotmányunk hatálya, és ennek tükrében hogyan értelmezhető a Nemzeti Hitvallás azon tétele, hogy „nem ismerjük el történeti alkotmányunk idegen megszállások miatt bekövetkezett felfüggesztését”? Mit takar a „felfüggesztését” kifejezés, és mire irányulhatott a jogalkotó akaratát és célja ezzel a rendelkezéssel? Lehet olyan olvasata ennek a normának, hogy hatályos jogként értékeli a történeti alkotmányt az Alaptörvény?

Balogh Elemér: A történeti alkotmány időbeli hatályának nincs kezdete abban az értelemben, hogy az dátumszerűen nem határozható meg. Általában Szent Istvánhoz kötjük az államalapítást, akár ezt is megjelölhetnénk kezdetként, de mégis helyesebben járunk el, ha nem kötjük egy adott időponthoz. Ami az időbeli hatály végét illeti, ennek meghatározása eddig egyszerű feladatnak tűnt, ugyanis azt lehetett mondani, hogy 1949. augusztus 19-én szűnt meg a történeti alkotmány hatálya (tekintettel az 1949. évi XX. törvény egy nappal későbbi hatálybalépésére), de a Nemzeti Hitvallás említett megfogalmazása feladta a leckét a jogászoknak. Formálisan nézve azt lehetne mondani, hogy mivel ez csak a preambulum, ezért e kijelentésnek csak szimbólumértéke van, de valójában e rejtélyes szabály értelmének feltárása az Alkotmánybíróság feladata lesz. Balogh professzor véleménye szerint a mondat a preambulum műfaji emelkedettségéhez illeszkedik, amely a történeti alkotmány nemes vonásait hivatott rögzíteni, nevezetesen azt a folytonosságot, amely folyamatosan előrevitte a nemzetet, és amelyet a történeti alkotmány testesít meg.

Kukorelli István szerint a történeti alkotmány hatályának kezdete összefügg az államalapítással, ugyanakkor

a végét illetően jelenleg eléggé nagy a bizonytalanság. A rendszerváltásig 1949. augusztus 19-ét volt szokás megjelölni, tekintettel arra, hogy az 1989. évi XXXI. tv. visszautalt az 1946. évi I. tv.-re, amelynek esetében még fel sem merült, hogy megszakadt volna a történeti alkotmány jogfolytonossága. Erre a jogszabályra egyébként a Nemzeti Hitvallásban is lehetett volna utalni. Ami a történeti alkotmány hatályban létét illeti, erre a kérdésre inkább igennel, mint nemmel lehet válaszolni, ugyanakkor, mivel a preambulumtól eltekintve csak az ún. vívmányokra utal az Alaptörvény, mégsem jelenthetjük azt ki, hogy a történeti alkotmány, mint egész ismételten hatályban lévőnek lenne tekinthető. A Nemzeti Hitvallás ezen fordulata tekinthető egy deklaratív jellegű kijelentésnek, de van egy jogiasító kijelentés is az Alapvetésben, miszerint értelmezési keretül szolgál. Az értelmezés, illetve annak alkotmányos korlátai fogják eldönteni ezt a kérdést. A bíróságok ugyanezen szabályok szerint kötelesek értelmezni az alkotmányt, és ennek következtében vita tárgyává válhat, hogy a magánjogi viszonyokban lehet-e a történeti alkotmánynak relevanciája? Összefoglalva Kukorelli István úgy tudná megválaszolni a kérdést, hogy az Alaptörvény résnyi ablakot nyitott a történeti alkotmány kapcsán a hatályosság irányába.

Mezey Barna egyetért Kristó Gyula álláspontjával, miszerint Szent István „államalapítása” nem tekinthető egy, a szó szoros értelmében vett államalapításnak, sokkal inkább egy politikai, gazdasági és társadalmi rendszerváltásról beszélhetünk. Bizonyítható, hogy a magyar nomád állam Etelközben már létezett, mert a velünk kapcsolatba kerülő országok minket államnak tekintettek és neveztek. Alkotmánynak tehát már Szent Istvánt megelőzően is léteznie kellett. Ennek ellenére mégis a keresztény államalapításhoz szoktuk kötni ezt az időpontot, mert ettől a korszaktól kezdve léteznek leírt törvényeink, az azt megelőző időkről csak halovány feljegyzéseket találunk. Fontos ennek ellenére arra is figyelemmel lenni, hogy alkotmányos alaptételeink között is találunk olyanokat, amelyek az ősi jogból levezethetőek, tehát egyértelműen az államalapítást megelőző időszakból származnak. Ide sorolható az ősiség, amely egészen 1848-ig alapvető jelentőséggel bírt a magyar jog fejlődésére. Ami a történeti alkotmány felfüggesztését illeti: erről a fogalomról beszélhetünk általános és jogi értelemben is. Felfoghatjuk úgy, mint egy utalást a jogfolytonosságra, nevezetesen, hogy történeti alkotmányunk mindig is volt, és az átmeneti megszállások szüneteltették, de nem szüntették meg ennek hatályát. Azaz itt annak konstatálása zajlik, hogy a történeti alkotmány most tovább él, ennek megfelelően inkább hatályosnak tekinthető, mint sem. A kérdés ténylegesen akkor fog felmerülni, amikor a bíróságok előtt hivatkoznak majd szokásjogi szabályokra. A vívmány kifejezés számomra nehezen megragadható, de az Alaptörvény rendelkezéseit ez a kijelentés bizonyos értelemben alárendeli a történeti alkotmánynak, ami egyfajta kételyt is megfogalmaz a jogforrási hierarchiával kapcsolatban.

Az Alaptörvény része-e a történeti alkotmánynak? Az 1989-es Alkotmány része-e a történeti alkotmánynak?

Kukorelli István: Ami az Alaptörvényt illeti, a normaszövegben tételes rendelkezés erről nem található, sőt éppen azt mondja ki a Záró rendelkezésekben, hogy 2011-ben az első egységes alkotmányt fogadta el az Országgyűlés. A Nemzeti Hitvallásban hangsúlyozott jogfolytonossággal ez némiképp szembenáll, tekintve, hogy amennyiben „ablakot nyitott” az Alaptörvény a történeti alkotmányra, akkor miért kell mégis ezt mondani – talán azért, mert a rendszerváltás óta most történt meg először, hogy egy teljesen új alkotmányt fogadott el az Országgyűlés. Figyelembe kell vennünk azt is, hogy a kormányzat eredeti szándéka egy ún. magalkotmány létrehozására irányult, amelyet a sarkalatos törvények teljesítettek volna ki. Bár a végeredmény ettől jelentősen különbözik, ez nem változtat azon a tényen, hogy az Alaptörvény egy kartális alkotmánynak tekinthető, míg a történeti alkotmány a jogtörténeti értelemben sarkalatosnak tekintett törvényekből kiemelt elvek összessége volt. Ugyanakkor Köver László 2011. március 22-én azt mondta, hogy az ország első egységes, írott és demokratikus Alaptörvénye igazodik a történeti alkotmány ezeréves történetéhez. Eszerint a jogalkotó arra törekedett, hogy egy kartális alkotmányt összekapcsoljon a történeti alkotmánnyal. Ez levezethető abból is, hogy a jogfolytonosságra – kulturális értelemben – mindig is létezett egyfajta igény.

Mezey Barna: Az 1989. évi Alkotmány a történeti alkotmány részének tekinthető, hiszen a történeti alkotmány lényegéből fakad, hogy az folyamatosan módosult, próbálva megfelelni a változó igényeknek. A történeti alkotmány felfüggesztésével kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy 1944 és 1990 között is volt állami élet, jogélet, az emberek jognyilatkozatokat tettek. A magánjog terén is sok mindent sikerült megőrizni a korábbi korokból. A történeti alkotmány lényege, hogy mindazok az elvek, szabályok, amelyek hozzátartoznak a fejlődéshez, azok a részévé váltak, szervesen hozzákapcsolódtak. Az 1848-as alkotmány is fokozatosan vált részévé a történeti alkotmánynak, és ez az út nem zárható ki az Alaptörvény esetén sem.

Balogh Elemér: Humorosan megjegyezhetném, hogy 1949-ig nemhogy kibírtuk kartális alkotmány nélkül, de nagyon is jól éreztük magunkat nélküle. Ez a körülmény önmagában aláhúzza azt a tényt, hogy a történeti alkotmány idődimenziója kódolva van a magyar gondolkodásban, kultúrában. A történeti alkotmány más „műfaj” – nem lehet pontosan meghatározni, hogy mi a tartalma. Éppen ezért nem véletlen, hogy az új alkotmányt Alaptörvénynek nevezik. Ez egyszerre kartális alkotmány, amely azonban azt az üzenetet is közvetíteni akarja, hogy visszahajol a tradíciókhoz és egyben a történeti alkotmányhoz.

Miképpen vehetők figyelembe azok az alkotmányos fejlődésünkben bekövetkezett események, amelyeket egyértelműen negatív színben tüntet fel nemcsak a jogtörténet, hanem a történettudomány is? Az ellenállási jogról, amelyet a Tripartitum a négy legfontosabb nemesi előjog között sorolt fel, 1687-ben a rendi országgyűlés „hálaból” lemondott. Az Alaptörvény C) cikkében úgy rendelkezik, hogy „Senkinek a tevékenysége nem irányulhat a hatalom erőszakos megszerzésére vagy gyakorlására, illetve kizárólagos birtoklására. Az ilyen törekvésekkel szemben

törvényes úton mindenki jogosult és köteles fellépni.” Ezzel a szakasszal kapcsolatos jövőbeni alkotmánybíróági határozatok esetén elképzelhető-e, hogy az ellenállási jogra visszautaljon az Alkotmánybíróság, illetve esetleg a jog tartalmának vagy éppen korlátainak meghatározásánál figyelembe vegye a történeti alkotmány vívmányait?

Balogh Elemér: El kell ismerni, hogy a vívmány kifejezés nem igazán tekinthető egy jogi szakszónak. Ez a körülmény egyszerre könnyíti és nehezíti a dolgunkat. A 20. század első felében Magyarország már egy fejlett jogi kultúrának volt tekinthető. Ezt bizonyítja, hogy amikor a Magyar Királyi Curia Werbőczy egyik tételére alapozta ítéletét, már tudatosan azokat a mozzanatokat emelte ki, amelyeket az élet megőrzött és alkalmazható formában megtartott. A történetiség és a folytonosság természetesen a folyamatos változást is jelenti, tehát nehezen lehetne kiemelni egy adott jogintézményt, amelyet változás nélkül alkalmazni lehetne, de a mögöttes jogi funkciót talán igen – példaként hozható fel, hogy bár 4000 évvel ezelőtt kőbaltával, ma pedig konyhakéssel követik el az emberölést, de mindkét cselekmény lényege ugyanaz. Ezek a mozzanatok, a progresszív elemek áttemelhetők.

Mezey Barna: Az ellenállási jog kapcsán el kell mondanivalót, hogy amikor ez a rendelkezés bekerült az Aranybulla, nem volt másnak tekinthető, mint az ősi zsamokölési jog – a korszak szellemiségére jellemző – lecsapódásának. Tekinthető emellett a keresztény királyi kötelezettségek teljesítése egyfajta megfogalmazásának, amely egyébként egy sor egyéb korabeli dokumentumban is felbukkan. Nálunk, Angliával ellentétben, ahol részletesen szabályozták a jogintézmény gyakorlásának feltételeit, menetét, még az intézményi háttérét sem teremtették meg. 1687 jelent egyfajta fordulópontot, amikor a magyar Országgyűlés erről a jogról lemondott. Hozzá kell tennem, hogy igazából nem ez az érdekes, hanem az, hogy ezt követően sem hivatkoznak rá, tehát a történeti alkotmányból a gyakorlat iktatta ki ezt a szabályt. Maga Rákóczi is csak amellet érvelt, hogy jogtalanul lett eltörölve, szabadságharca legitimitását nem e szakaszra kívánta alapozni. A későbbiekben végképp nem találkozunk az ellenállási jogra való hivatkozással – még a neoabszolutizmus idején sem.

Kukorelli István: Az első dolog, amit tisztáznunk kell, hogy miképp értékelhető az adott vívmány saját korába visszahelyezve, illetve mai szemmel. Ez a kérdés határozottan megjelenik az ellenállási jog esetében. Továbbmenve: vívmány volt-e 1848-ban a választási rendszer? Európai szemmel igen, de vajon mai jogelveink szerint is megfelelhet a demokratikus kritériumoknak egy cenzusos választójogi szabályozás? Véleményem szerint az értelmezésen keresztül, esetről esetre lehet ezt megítélni, és még egyszer fontos hangsúlyozni, hogy komoly alkotmányos korlátai vannak az értelmezésnek, hiszen az nem légius térben történik. Nagy Ernő 1914-ben azt írta: a történeti adatokat és régi törvényeinket tartalmazó munkák helyét mások foglalták el, olyanok, amelyek már nem elégszenek meg az anyagnak inkább külsőleges összeállításával, hanem a közjogi viszonyokat a jog igényei szerint elemzik, és a közjognak, mint a jogtudománynak a fejlődését mozditják elő. Éppen a jog uralmának szem-

pontjából érezzük annak szükségét, hogy a közjog anyaga jogelvek alapján, megfelelő módszerrel, rendszeresen feldolgoztassék. A magyar történelmi alkotmány alapjának tárgyalása nem mellőzhető (...), de mégsem kezelendő úgy, mint jogtörténet. Meggyőződésem, hogy az ehhez hasonló kérdések megválaszolásához egy hasonló szemlélet felerősítésére lesz szükség.

Hogyan értelmezhető a Nemzeti Hitvallás azon tétel, hogy nem ismerjük el az 1949. évi kommunista alkotmányt? Gyengíti-e ezáltal az Alaptörvény saját legitimitását, tekintve, hogy a Záró rendelkezések esetén éppen az 1949. évi XX. törvény 19. § (3) bekezdés a) pontjára és 24. § (3) bekezdésére hivatkozik?

Balogh Elemér: Kétfajtaféppen lehet értelmezni ezt a normát. Egyrészt az 1949. évi kommunista alkotmány alatt azt a materialista értelemben vett sztálini, eredeti jogszabályt érthetjük, amely elsősorban tartalmi vonatkozásban ment szembe az addigi közjogi alkotmányunkkal, tradíciókkal, és ennek érvénytelenségét kívánja deklarálni az Alaptörvény. Szigorúan formailag nézve ugyanakkor nehéz a kérdésre válaszolni.

Kukorelli István: Feltehetjük a kérdést, hogy lehet-e diktatórikus alkotmányokat az alkotmányosság mércéjével mérni? Nem lehet, mert ez visszavetítés, de ettől függetlenül nem látom annyira problémásnak a kérdést az eredetileg benyújtott javaslat megfogalmazásához képest, amely még nem ismerte el az 1949. évi „kommunista” alkotmány jogfolytonosságát. Ez egy nagyon lényeges

változás, mert itt az 1949. évi szituációra utal vissza, és nem foglalja magában az 1989-ben bekövetkezett változásokat.

Mezey Barna: Valóban, a jogfolytonosságra való utalás okozhatott volna komoly problémákat. En itt nem látok ellentmondást, mivel ez egy rossz megfogalmazás. A probléma abban keresendő, hogy 1989-ben nem született egy, a számozását tekintve 1989. évi Alkotmány, tartalmilag azonban mégis egy új Alkotmány keletkezett, amely továbbra is 1949. évi XX. törvényként jelent meg. Ez okot adhat félreértésekre, éppen ezért nem szerencsés a megfogalmazás.

A beszélgetés végén a közönség számára lehetőség nyílt kérdések feltételére; ezeket, valamint az ezekre adott válaszokat terjedelmi korlátok miatt nem áll módomban ismertetni. A rendezvény sikerét jelzi, hogy a beszélgetés helyszínéül szolgáló Aula Magna teljesen megtelt, és a hallgatóság körében éppúgy találhattunk elsőéves TDK-sokat, mint felsőbbéves joghallgatókat; sokan megjelentek továbbá egyetemünk oktatói, valamint a jogász szakma részéről is. Bízom abban, hogy mindannyian egy izgalmas és tartalmas beszélgetés részesei lehettek. Végül szeretném ezúton megköszönni azt a rengeteg segítséget, amelyet a rendezvény megszervezése során a Magyar Állam- és Jogtörténelmi Tanszék demonstrátoraitól – külön kiemelve Barta Áront és Losonczi Esztert – kaptam!

Képesy Imre

Militarizáció és demilitarizáció a rendvédelemben – rendvédelem-történelmi konferencia

A Magyar Tudomány Ünnepe 2011. évi rendezvénysorozatának keretében rendezte meg november 11-én, az ELTE Egyetem téri épületének kari tanácstermében az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Jogtörténelmi Tanszéke és a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történelmi Tudományos Társaság a *Militarizmus és demilitarizmus a XIX–XX. századi magyar állam rendvédelmében* című tudományos konferenciát. A rendezvénysorozat fővédnöke Orbán Viktor miniszterelnök és Pálfi József, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, a rendezvénysorozat belügyi fejezetének védnöke pedig Pintér Sándor belügyminiszter volt.

Mezey Barna tanszékvezető egyetemi tanárnak, az ELTE rektorának megnyitó beszéde és az elismerések át-

adása után az első előadást Parádi József tartotta *Az egységes állami fizetési rendszer és a szakterületi rendfokozati rendszerek a polgári magyar állam rendvédelmében* címmel. Az előadó kiemelte, hogy az általa vizsgált időszakban, 1867 és 1945 között a magyar rendvédelemben – a Habsburg Birodalom mintegy 300 éves tapasztalatát felhasználva – több elvet érvényesítettek. Az egységesség elve szerint, az állami alkalmazottak ellátása egységes, azonos volt, s függött a képzettségtől és a gyakorlatban megszerzett tapasztalatok hasznosításától. A feladatok jellegétől függő különbségeket pedig pótlékokkal egészítették ki, és figyelembe vették az eltelt szolgálati időt is. A fegyveres szervek tagjai testületi pótlékban részesültek, az egészségre káros munkakörben ténykedők esetében pedig 8 hónapot egy éves szolgálati időnek számítottak. A képzettség elve a szubjektívizmus kizárásával tette kiszámíthatóvá a karriert, ráadásul a vezetők nem választhatták meg a munkatársaikat, beosztottaikat; a megüresedett helyeket azok tölthették be, akik a szükséges – és legrégebben megszerzett – képzettséggel rendelkeztek. Az előmenetelt tehát a végzettség és a munka minősége biztosította. Az állami alkalmazottak ellátását azonban nemcsak a képzettség és a minőség határozta meg, hanem a család nagysága is – ezt nevezhetjük a családorientáltság elvének. A családfő halála vagy munkaképtelenné válása után az állam tovább gondoskodott az állami alkalmazot-

tak családjáról, biztosította a társadalmi állásuknak megfelelő életvitelhez szükséges feltételeket mindaddig, amíg az özvegy újra férjhez nem ment, illetve amíg a gyermek keresőképes nem lett. Természetesen az állam érvényesítette a felelősség elvét is; az állami alkalmazottaknak a jogszabályokban foglaltaknak kellett eleget tenniük, s a tetteikért teljes felelősséggel tartóztak. A védettség elve jelentette azt a biztonságot, amit a biztos munkahely jelentett. Az állam ugyanis az alkalmazottait, néhány különleges esettől eltekintve, nem bocsáthatta el, ha azok betartották az előírásokat. Tiszteletben tartották a szakmai és a testületi hagyományokat is. Az állami alkalmazottak biztosak lehettek továbbá egzisztenciájuk szilárdságában. Lényeges volt a nemzethűség és a feddhetetlenség is; büntetett előéletű személy természetesen nem lehetett állami alkalmazott. Nem utolsó sorban sikeresen érvényesítették az alkalmasság elvét, az állami alkalmazottak fizikai, pszichikai, egészségügyi állapotát és a megfelelő életvitelét is.

Rendvédelem kontra rendészet című előadásában Csóka Ferenc kiemelte: a rendvédelem terminológia nem véletlenül került az előadó által álliberálisnak tartott neoliberalis politikai irányultságot követők célkeresztjébe. Mintegy 10 éve azonban a magyar rendvédelem terén tevékenykedő elméleti szakemberek egy részét olyan impulzusok érték, amelyek arra ösztökölték őket, hogy a neoliberalis szemléletet követő irányzatot alakítsanak ki a magyar rendvédelem terén is: a mindenki által egységesen használt rendvédelmi terminológia helyett áttértek a rendészeti terminus technikusra – gondot jelent azonban, hogy a rendészet kifejezést a liberális értékrend szerinti tartalommal töltötték fel, amelyet mindenkire rá kívánnak erőltetni, azt egyedüli lehetséges állami elvárásként feltüntetve. A rendészet terminológia hirdetői a kifejezés eredetét az 1700-as évekhez vezetik vissza, de valójában ezt a kifejezést évszázadokon keresztül más tartalommal használták: a jogászság kialakulásával, a jogtudomány részeként jött létre. A rendvédelem fogalom használói nem csupán jogi tartalmúnak tekintik a rend védelmét, hanem annál összetettebb témakörnek, így a rendészetet a jogtudomány részének tartják, s szerintük a rendvédelem nem tudomány, hanem tevékenység, amely mögött nem egy tudomány, hanem több tudományterület áll. A rendészet terminológia álláspontján állók viszont a rendészetet önálló tudománynak vélik, amely az újkorban fejlődött ki. Az előadó mondandójának végén így fogalmazott: a rendészet kontra rendvédelem ellentétet nem tudományos, illetve szakmai kérdésnek tekinti, hanem olyan neoliberalis politikai offenzívának, amelynek semmi köze a tudományhoz, illetve a szakterület műveléséhez.

Boda József *A katonai rang és függelmi rendszer használatának tapasztalatai a nemzetbiztonsági szakszolgálat tevékenységében* című előadásában először is a használatos fogalmakat tisztázta, majd pedig vázolta a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat és elődszervei rövid történetét, ismertetve a fontosabb jogszabályokat, szabályozókat. A hallgatóság megismerhette a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat céljait, feladatait és rendeltetését, irányítását és törvényességi ellenőrzési rendszerét, valamint oktatási rendszerét és létszámhelyzetének alakulását.

A délelőtti ülés szak utolsó előadója, Kovács Zoltán András *A rendőrség és a csendőrség katonai alkalmazása 1944–1945-ben* című előadásában összegezte a rendvédelmi szervek katonai alkalmazásának folyamatát, amelynek gyökerei a közvélekedéssel ellentétben nem a Szálasi-rezsimig, hanem a Sztójay Döme vezette magyar királyi kormányig nyúlnak vissza: „Október 16.” a M. Kir. Rendőrség és Csendőrség – ahogy akkoriban hívták – „katonásítását” csak felgyorsította, s bár deklaráltan nem az volt a cél, hogy a már felállított, illetve formálódó rendőri/csendőri egységeket az első vonalakban alkalmazza, számos csapat a harcok során – elsősorban a fővárosban – elvérzett. A csendőr és rendőr (karhatalmi) alakulatok vezetői sorsának rövid ismertetése mellett az előadó arra is kitért, hogy az eredetileg nem katonai pályát befutó, katonailag képzetlen csendőrök és rendőrök hogyan integrálódtak a Magyar Királyi Fegyveres Erő szervezetébe, a kormányzat és a hadvezetés milyen szabályokat adott ki a két testület közötti szakmai különbségek mielőbbi áthidalása érdekében. Az előadó hangsúlyozottan foglalkozott azzal a kérdéssel is, hogy egy fegyelmezett, katonásan szervezett szélsőjobbaldali párt belső hierarchiája miképpen érvényesült a hatalomra kerülés után, és mely szervek voltak azok, amelyek változatlan formában, vagy csak új néven, de közhatalmi keretek között folytatták működésüket, valamint mi történt a párt belső biztonsági/védelmi szerveivel 1944. október 16-a után, volt-e az események menetére érdemi befolyásuk.

Az ebédszünetet követően Szakály Sándor vette át Párádi Józseftől a levezető elnöki teendőket.

Csiha Gábor a gyakorló jogász szemszögéből vizsgálta – *Demilitarizációs mozzanatok a magyar katonai igazságszolgáltatás történetében* című előadásában – a magyar katonai igazságszolgáltatás személyi és tárgyi hatályának változásait, részletesen megjelölve azon személyeket és állami fegyveres szervezeteket, amelyek felett hadbírói ítélő hatalom állt, számot adva azon időszakokról is, amelyekben a demilitarizáció jelensége tetten érhető a hatáskör szűkítése, illetve az igazságügyi szervezet, továbbá a testületi rangrendszerek és katonai rendfokozati rendszerek viszonylatának változási okán.

Zeidler Sándor előadásában a Magyar Királyi Nemzeti Testőrség, a Magyar Királyi Darabont Testőrség, a Magyar Királyi Képviselőházi Őrség, a Magyar Királyi Koronaőrség és a Magyar Királyi Folyamőrség rangrendszereit ismertetve, amelyek katonai és – úgynevezett – testületi rendfokozati rendszerekből álltak. A polgári magyar állam rendvédelmi testületeiben alkalmazott rangrendszereket vizsgálva megállapítható, hogy azok jól megfértek egymás mellett – sőt, azok egymást kiegészítve működtek. Akkoriban nem doktriner szempontok szerint foglaltak állást a rangfokozati rendszerek alkalmazását illetően, hanem a praktikum és a hagyományok fő rendezőelvét érvényesítették. A polgári Magyarországon fel sem vetődhetett, hogy egy másik nagyhatalom rangrendszeri szisztémáját vegyék át.

A csendőrtiszt karrieréről szólt előadásában Szakály Sándor. A 19–20. századi Magyarország történetében a magyar királyi csendőrség 65 éven keresztül szolgálta a

közbiztonság ügyét. A szervezet létszámának alig 5–8 százalékát tette ki a hivatásos tiszti állomány. Az előadó számos kérdést tett fel – honnan és milyen úton kerülhettek a csendőrség állományába? Milyen követelményeket állítottak velük szemben? Milyen tanulmányok után meddig juthattak a „ranglétrán”? Mit jelentett esetükben a kettős – belügyminiszteri és honvédelmi miniszteri – alárendeltség? Mi jelentette a csendőrtiszti karrier csúcsát? Mennyi lemondással járt csendőrtisztnak lenni? –, a kérdésekre azonban még ma is csak részleges válaszokat ismerünk. S miért kellene többet tudni minderről? Mert a múlt ismerete és annak tapasztalatai a jelenben és a jövőben is felhasználhatók, és sok esetben megkímélnék bennünket attól, hogy ugyanolyan dolgokat ismét „felfedezzünk”. Pinczés Zoltán és vitéz Poltáry Vilmos csendőr vezérőrnagyok példaadó életútját felvázolva mutatta be az előadó a csendőrkari állomásait.

Fórizs Sándor *A rendvédelmi elvárások tükröződése négy ország rendőrtisztképzésében* címmel tartotta meg az egyes országok rendőrtiszti felkészítését vizsgáló előadását, különös tekintettel a rendvédelmi specifikumok jellemző sajátosságaira, közelebről tanulmányozva a budapesti, a prágai, a pozsonyi és a Berlin-tartományi tanintézményeket. Az előadó külön kitért arra is, hogy az Európai Unióban a rendvédelem területén, kiemelten a rendőrség esetében, egységesülési folyamat zajlik, amely a szervezetek működésének jogszabályi hátterén kívül kihat a tiszti felkészítésre is. Szólt továbbá a Bolognai Folyamatról és az Európai Felsőoktatási Térségről, illetve az Erasmus-programról, azok hatásairól, valamint a megjelenésükről a rendőrtisztek főiskolai szintű képzésében, hangsúlyozva a hallgatók jogi helyzetét is.

Mag. Simon F. Nándor a munkásőrségről tartott előadást, *Párt és belügy: Munkásőrség – a Munkásőrség rangrendszere és függelmi viszonyai* címmel. A Munkásőrséget 1957 telén-tavaszán szervezték meg a vonatkozó párt- és állami határozatok, jogszabályok alapján; előbb az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága hozott határozatot a testület megszervezéséről, egy héttel később a Népköztársaság Elnöki Tanácsa alkotott a testületről törvényerejű rendeletet, majd a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány fogalmazott meg egy rendeletet. A pártnak szüksége volt egy megbízható, miliciaszerű, lényegében karhatalmi feladatokat ellátó fegyveres testületre, a sietség oka pedig a közelgő MÚK – Márciusban Újra Kezdjük – volt. A Munkásőrség mindvégig kettős alárendeltségben működött, későbbi hivatalos megfogalmazásban: „A Magyar Népköztársaságban a Munkásőrség társadalmilag szervezett, önkéntes fegyveres testület, a munkásosztály, a dolgozó nép fegyveres szervezete. A Munkásőrséget a Magyar Szocialista Munkáspárt közvetlenül irányítja és ellenőrzi a párt központi és területi szervei útján, állami felügyeletét és ellenőrzését a Minisztertanács látja el.” A testület hivatásos és társadalmi – tényleges és tartalékos – állományból állt, a testületben polgári állományúak is dolgoztak, ám ők jobbra társadalmi állományú munkásőrök voltak. Az 1990-es államfordulat előtt a Munkásőrség volt az egyetlen fegyveres szerv, amelynek a hivatásos állománya számára kötele-

zően írták elő az MSZMP-tagságot. De a társadalmi állományú munkásőrök felvételéről sem az adott városi, kerületi vagy járási egység parancsnoka, hanem a területi pártbizottság végrehajtó bizottsága döntött. A Munkásőrség Országos Parancsnoksága (MOP) az 1970-es évek elejéig lényegében nem önálló szervezetként, hanem a Belügyminisztérium alárendeltségében tevékenykedett, a hivatásos munkásőrtisztek pedig a BM központi állományába tartoztak, a MOP 1971-ben kapott „önállóságot”, s ettől kezdve állami – minisztertanács – felügyeletét nem a belügyminiszter, hanem a Minisztertanács adminisztratív és közigazgatási ügyeket felügyelő elnökhelyettese látta el. A Munkásőrség hivatásos állománya részére katonai rendfokozatot – tiszthelyettes, zászlós, tiszt és tábornok – rendszeresítettek, de az egyenruhájukon nem a rendfokozatot, hanem a beosztásuknak megfelelő jelzést viseltek. Igaz, lényegében – legalábbis a vezetői állománynál – kimutatható a rangjelzés és a beosztási jelzés közötti összefüggés. A hivatásos munkásőrök minden tekintetben a katonai büntető jogszabályok és a katonai büntető bíróság hatálya alá tartoztak, a testületben becsületbíróság működött. A vonatkozó 1971-es törvényerejű rendelet szerint azonban nem lehetett fenyítést kiszabni, ha a fegyelemsértés felfedezése óta eltelt három hónap, vagy a fegyelemsértés óta egy év. A társadalmi állományúakat viszont csak a szolgálatuk alatt elkövetett szabálysértésért vonhatták felelősségre az előjárók, illetve a katonai igazságügyi szervek. A Munkásőrséget az akkori ellenzék felszólítására, de facto katonai akció során, 1989 októberében oszlatták fel.

Estók József *A büntetés-végrehajtási függelmi viszonyrendszer története 1867–2005* címmel tartotta meg előadását. Az első központi magyar fegyintézetek létrehozását követő és a kiegyezést megelőző néhány évtizedben igencsak felgyorsultak a hazai börtönügyet érintő események, hiszen a szabadelvű reformpolitikások mintegy sürgető lépésként tüzték a zászlójukra a börtönügy javítását – kevés eredménnyel. A fejlődés valójában a Csemegi-kódex hatályba lépését követően indult meg, nem utolsósorban az intézethálózat kiépítését és a börtönügyet támogató tudományos fellendülést hozva magával. Ez a lendület azonban megtorpant a 20. század első felében, majd pedig a sztálini büntetőpolitika érvényesült Magyarországon is, több bv.-intézet is az Államvédelmi Hatóság kereteiben működött tovább, létrehozva a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságát is. Az 1960-as évektől a fogvatartottak őrzése mellett a nevelés is egyre nagyobb szerepet kapott. A Belügyminisztériumtól 1963-ban került vissza az igazságügyi tálcához a büntetés-végrehajtás, majd három évvel később megszületett a bv.-testület történetében az első törvényi szabályozás is. A rendszerváltozást követő fél évtized a jogszabályi alapoknak az európai normákhoz való harmonizációjával, valamint a szervezet és a személyi állomány helyzetét rendező új jogszabályok megalkotásával telt el.

A konferencia – sorrendben – utolsó előadását *A fővárosi rendőrség tagjainak II. világháború alatti tevékenysége az igazoló bizottsági iratok tükrében* címmel tartotta meg Perényi Roland. A szövetséges nagyhatalmak már

1943-ban határoztak arról, hogy a győzelmet követően a háborús bűnöket bírósággal büntetni fogják. Az 1945. augusztus 8-i londoni egyezmény döntött a Nemzetközi Katonai Bíróság létrehozásáról, amely többek között a nürnbergi perek során végezte a háborús bűnök kivizsgálását. Magyarországon a világháborút lezáró fegyverszüneti egyezmény, valamint a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programja is megfogalmazta a háborús bűnök megtorlásának igényét. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. január 4-én kiadott 15/1945. ME. számú rendelete intézkedett az Igazoló Bizottságok létrehozásáról, amelyek célja a közalkalmazottak és tisztviselők 1939. szeptember 1. utáni tevékenységének felülvizsgálata volt. A bizottságok 7-7 tagból álltak, ebből öten a kormányt alkotó pártokat képviselték, egyikük szükségszerűen egy jogilag képzett személy volt, a hetedik tagot viszont az a hivatal vagy szerv adta, amelynek tagjait vizsgálta az ak-

tuális bizottság. Az előadó az 1945–1946-ban keletkezett iratok, valamint a Magyar Államrendőrséghez – köztük a kerületi kapitányságokhoz – kiküldött töredékes levéltári iratok alapján vizsgálta a fővárosi rendőrség háborús tevékenységét; a rendelkezésre álló adatok segítségével kimutatás készíthető arról, hogy milyen arányban végződtek az igazoló eljárások fegyelmi büntetéssel – például: megfédés, áthelyezés, előléptetésből való kizárás –, felmentéssel vagy súlyosabb esetekben népbíróság elé utalással. A források segítségével mutatta be, hogy a fővárosi rendőrség mint testület hogyan jelenik meg az iratokban, kiemelve, hogy az egyes igazolt személyek hogyan látták saját háborús tevékenységüket, illetve milyen kommunikációs stratégiákat alkalmaztak a bizottság előtt.

A konferencia résztvevői befejezésül vitában összegezték az elhangzottakat.

Simon F. Nándor

Requiem helyett memento

Gondolatok az 1912. évi katonai jogi kodifikáció 100. évfordulója alkalmából Győrött rendezett konferencia kapcsán

A győri Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar Jogtörténelmi Tanszéke 2012. március 23-án egész napos konferenciát rendezett az 1912. évi katonai jogi jogalkotás 100. évfordulója alkalmából, emlékezve a hazai katonai jog és katonai jogtörténet múlttól napjainkig tartó sarokpontjaira.

A témaválasztás és a szándék oka – ahogy a szervezők ezt meghívójukban jelezték –, hogy a katonai büntetőjoggal és különösen annak történetével a hazai jogász-jogtörténész szakmának ezidáig csupán egy szűk, de mindenképp elismerésre méltó szegmense foglalkozott csupán, holott ez a sajátos jogterület messze nem elhanyagolható jelentőségű részét képezi a jognak és a hazai jogtörténetnek.

Az elhatározás az elmúlt évtizedek témát érintő eseményei tükrében célt ért, hiszen a közelmúlt kellően kiterjedt, átfogó tudományos feltáró munkát nélkülöző jogalkotásának köszönhetően a katonai büntetőjog szakterülete lassacskán egyre inkább megérett a *requiemre*. Ezt a szomorú tényt csak a szervezők által képviselt szándék kellő elterjedése és megerősödése tudja megemlékezésé, méltó *mementó*-vá formálni.

A konferencia arra kívánta felhívni a figyelmet, hogy a katonai büntetőjog méltatlanul, a kellő szakmai-tudományos megalapozottság hiánya miatt sodródott a jogi gondolkodás perifériájára. Azonban e sodródás során sem

veszhet a feledés homályába e terület jogtörténelmi jelentősége és emlékeinek sora, melyek nemzeti jogfejlődésünk sok ponton kimagasló eredményeként jelentek meg. Katonai jogunk ugyanis a második világháború előtt a jelentős kérdések és jogterületek közé tartozott a hazai jogtörténetben, jogéletben és jogtudományi diskurzusban. Gyökerei bölcséleti éllel a vérszerződésig, tényszerű kodifikációtörténelmi vonatkozásokban pedig a Rákóczi-szabadságharcig nyúltak vissza, s a dualizmus korában éppúgy, mint a két világháború között meghatározó fontosságúnak bizonyultak. A második világháborúig a hazai jogélet legjelesebb alakjai – a teljesség igénye nélkül gondolatainkba idézve Finkey Ferencet, Schultheisz Emilt, ifj. Szabó Sándort, Pap Kálmánt – mind-mind foglalkoztak ezzel a területtel, nem egy ízben behatóan és előremutató jelleggel, amíg az 1948-as fordulat derékba nem törte – sok más fejlődési pálya mellett – a katonai jog virágzását, nemzeti fejlődési ívét is. A katonai büntetőjog 1948 és 1989 közti szovjetesítése után a rendszerváltozással azonban nem rehabilitálták ezt a régi és nagy múltú jogterületet, amelynek ilyenképp a történelmi és elméleti újragondolása éppúgy várat még magára, mint korszerűsítése és átfogó reformja.

Egy ilyen, mondhatni revideálásra váró téma történetének, speciális kérdéseinek tudományos megismerését tűzte tehát zászlajára a konferencia, melynek előadói a hazai katonai jogtörténet dicső fejezeteiből, valamint a katonai jog különleges kérdéseiből ismertettek meg szemelvényeket a konferencia közönségével.

A Hautzinger Zoltán rendőr alezredes, a Pécsi Egyetem adjunktusa által elnökölt első szekció *Pálffy Géza* történeasznek, az MTA tudományos tanácsadójának előadásával kezdődött, aki a 15–17. századi magyarországi katonai igazságszolgáltatás történetét mutatta be a hallgatóságnak, kitekintéssel annak előzményeire, forrásaira, illetve azok fellelhetőségére is. A résztvevők betekintést nyerhettek a meghatározó jogintézmények kialakulásának folyamataiba, a bíraskodás jogának kérdéseibe és az ezek mögött álló

köztörténeti körülményekbe, s mindezek alapján megismerhették a modern katonai büntetőbíráskodás kezdeteit a királyi Magyarországon.

Második előadóként *Mezey Barna* jogtörténész, egyetemi tanár rendkívül dinamikus, összefüggések sorára rávilágító előadásmóddal tárta a közönség elé a hazai katonai jogi kodifikáció immár több mint háromszáz esztendősi alapjait, mikor a Rákóczi-szabadságharc katonai büntető kodifikációját mutatta be. A hallgatóság Mezey rektor úr előadásával a Rákóczi kori katonai jogalkotás folyamatán és eredményein túl annak korszakos jelentőségét, összefüggéseit és a polgári büntető kodifikációt megelőző jellegét is megismerhették, s egyúttal megerősítést nyerhettek a hazai jogtörténész szakma egyik legmeghatározóbb képviselőjétől arra nézve, hogy a katonai jog és katonai büntetőjog igenis kiemelkedő fontossággal bír a hazai jogfejlődés történeti folyamában.

Az első szekció *Seres István* turkológus előadásával zárult, aki a kuruc törzstisztek ellen a Rákóczi-szabadságharc alatt hozott ítéletek világába kalauzolta el a hallgatóságot, s a források problematikusságának felvillantása mellett bemutatta azokat az okokat, azokat a jogi és néhány esetben politikai tényezőket, amelyek a kuruc törzstiszti kar tagjai ellen lefolytatott bűnvádi eljárásokhoz, illetve azok végeztével több esetben halálos ítéletek meghozatalához és végrehajtásához vezettek. A tisztí erényeknek való meg nem felelés, az ellenséghez való átpártolás, s részint a korabeli katonai vezetés körében is létező intrika és ármány világa tárult tehát fel az első szekció zárásaként, ami az első két előadással egyetemben ösztönözte kérdések feltételére és konstruktív gondolkodásra a résztvevőket.

A Mezey Barna levezető elnök által megnyitott második szekció *Farkas Gyöngyinek*, a Hadtörténeti Levéltár munkatársának előadásával vette kezdetét. Főlevéltáros asszony a dualizmus kori hadszervezetet, a magyar honvéd-katonai büntetőeljárás és igazságszolgáltatás szervezését és szabályait ismertette meg a megjelentekkel, s ezzel lényegében a 100. évfordulójához jutott 1912. évi jogalkotás korának, a modern magyar – de szabályaiban 1912-ig nemzetinek nem nevezhető – katonai jog talán legmeghatározóbb korának világát elevenítette fel a szervezeti kérdéseken túl az ítélkezési tanácsokra, a bírói kar jellegére és egyes eljárási részkérdésekre is kiterjedően. Az előadás a dualizmus korát követő időszakra való tekintéssel zárult, vagyis felfedte a korszakok közti kontrasztokat, az újabb változásokat és a fejlődési, illetve a különbíráskodás tekintetében visszassági tendenciákat.

A szekció második előadója *Hautzinger Zoltán* volt, akinek *A katonai büntetőeljárás centenáriumi vetületei* című előadásából egy olyan komplex, a katonai büntetőjog és különösen a büntető eljárásjog történeti, tudományos, szakirodalmi és kortárs kérdéseit is érintő eszmefuttatás teljesedett ki, amely, túl azon, hogy a széles szakmai és köztudatban sajnos elsikkadt tényekre hívta fel a figyelmet, valóságos programbeszéddé nőtte ki magát. Hautzinger egy olyan cselekvési koncepciót tárt a konferencia plénuma elé, mely egybeforrt a szervezők szándékával, s mely egyszerre fogalmazta meg a tudomány, a jogalkotás és a jogalkalmazás irányában fennálló azon kötelmet,

hogy a katonai jogot és a katonai büntetőjogot közös munkával rehabilitálják, s vezessék vissza a szakmai diskurzusba, nem utolsó sorban pedig a jogi oktatásba.

Ezt követően *Farkas Ádám*, a Széchenyi István Egyetem Batthyány Lajos Szakkollégiumának koordinátora tartotta meg exposéját, amely az 1912. évi katonai jogalkotás rendszerét, előzményeit és jelentőségét kívánta bemutatni. Kritikus, feltáró és összefüggéseket kereső szemlélet alapján tárult a közönség elé a véderőről, a honvédségről, a közös haderő katonai bűnvádi perrendtartásáról és a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló törvényekből álló 1912. évi katonai jogi kodifikáció belső struktúrája és a két fő kérdés, vagyis a véderővita és a katonai büntető eljárásjog történelmi, jogtörténeti előmenyrendszere, egymáshoz való viszonya.

A szekció *Barna Attilának*, a Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara tanszékvezető egyetemi docensének, a konferencia főszervezőjének előadásával zárult, aki a két világháború közötti hűtlenségi katonai perek kérdéskörével ismertette meg a konferencia hallgatóságát. Az előadásban a különleges súlyúnak számító állam elleni bűncselekménytípus korabeli szabályozása, katonai vetületei elevenedtek meg olyan megtörtént, levéltári kutatás során fellelt ügyiratokból, amelyek a mai ember számára már-már filmbelinek tűnő cselekményeket követő eljárásokat örökítették meg. Az előadás során a hallgatóság nem csupán egy jogintézmény történeti szabályozásáról vagy annak megvalósulásáról szerezhett információkat, de egyúttal betekintést nyerhetett a második világháború napjaiban létező és mai szemmel nézve nehezen érthető ellenállási gyakorlatába, mely során például katonailag rendkívül alacsony szinten képzett ellenállókat ejtőernyővel dobta le hazánk területére szabotázs tevékenység elvégzése céljából, vagy épp hasonló célból a rendszerrel egyet nem értő honpolgárokat próbálták kémregényeket idéző módon megnyerni az ellenséges hatalmaknak.

A harmadik szekciót Székely György dandártábornok, a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság elnöke nyitotta meg, s az első két szekciót méltatva adta meg a szót *Sántha Ferencnek*, a Miskolci Egyetem docensének, aki az előjárói parancsot, mint büntethetőségi akadályt ismertette. Docens úr feltárta a kérdés nemzetközi jogi jelentőségét és eredetét, majd a hazai történeti felvezetést követően a jogintézmény mai szabályait, dogmatikai jellegét mutatta be. Az előadás rávilágított a kérdés neuralgikus pontjaira és ismertette annak természetét, speciális jellegét és elméleti vitáit, aminek fontossága azért is emelendő ki, mert az akkor még folyamatban lévő büntető kodifikáció szempontjából is értékes érvek és gondolatok hangzottak el a szabályozásban ma is helyet kapó büntethetőségi akadály vonatkozásában.

Németh Imre, a Széchenyi István Egyetem adjunktusa a sértetti beleegyezés és a katonai büntetőjog viszonyába engedett betekintést történeti távlatokig visszanyúlva, s e kérdéskörben a sértetti beleegyezés büntetőjog-elméleti vonatkozásainak feltárása után a párbaj regényes történelmi intézményére helyezte a hangsúlyt, amelynek a katonai viszonyok, a tisztí erkölcs vonatkozásában megkülönböztetett jelentősége volt a hazai és az egyetemes katonai jog-

történetben is. Az előadás mindezekén felül a mai katonai viszonyok irányába is elmozdult, s ezzel kivételes érdeklődésre tartott számot, hiszen a továbbgondolás lehetőségét nyitotta meg egy speciális kérdés katonai vetületei vonatkozásában.

Végül, de nem utolsó sorban *Bartók Róbert*, a Széchenyi István Egyetem adjunktusa a terrorizmus megítéléséről, szabályozásáról tartott nagy ívű és a mára már elfogadott büntető törvénykönyv akkori tervezetére nézve konstruktív észrevételekben gazdag előadást. Ennek során a hallgatóság megismerhette a terrorizmus mint bűncselekmény szabályozásának változásait, a megvalósító magatartások körét és azok jövőre nézve tervezett módosulásait, s egyúttal kitekinthetett a büntető kodifikáció átgondolást igénylő oldalára, mely oldalra a katonai büntetőjog kérdése is tartozik az új Btk. vonatkozásában. A rendkívül érdekes és dogmatikai szempontból elgondolkodtató eszmefuttatás a büntetőjogi kérdéseken túl a terrorizmus hadtudománybeli megítélése szempontjából is méltó és messze tekintő lezárása volt a konferencia előadásainak.

A konferencia zárásaként Barna Attila a szervezők nevében megköszönte az előadók munkáját, a résztvevők aktivitását és összegezte a szekciókat lezáró konstruktív eszmecserék fő üzenetét, a katonai joggal foglalkozók közösségének egységbe hozását, megerősítését, a kérdés tudományos és szakmai vizsgálatának fontosságát. Ezen üzenet azért is volt fontos és hiteles, mert a hazai jogtudomány és jogi oktatás elismert képviselői mellett a hallgatóság sorában katonai ügyészek, a Honvédelmi Minisztérium, a Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnoksága, valamint a régió védelmi bizottságai és a győri 12. Arrabona Légvédelmi Rakétaezred vezetése is képviseltette magát, így minden adott volt a célok megvalósítására és a méltóságteljes 100. évfordulós megemlékezésre, egy requiem helyetti, valódi eszmei mementó állítására.

Farkas Ádám

A Győri Kir. Ítéltábla rövid története és a Győri Kir. Ítéltábla vezetőinek életrajzai

Az ítéltáblák decentralizációja már évtizedek óta tervezett reformja volt a kormányzatnak. A hatalmas feladatot Szilágyi Dezső igazságügy-miniszter 1889-ben meghirdetett programja előtt senki sem vállalta fel. Abban mindenki egyetértett, hogy a két ítéltábla (Budapest és Marosvásárhely) hosszabb távon nem elégíti ki a modern igazságszolgáltatás elvárásait. A javaslat részletes vitáját 1890. május 5-én kezdte meg a Tisztelt Ház. A székhelyekről szóló első szakasz heves szócsatát váltott ki, mivel főként a nyugat-dunántúli város mellett különböző érvek és ellenérvek hangoztak el. Nagy vita zajlott le a városok érdekképviselői, szószólói és patrónusai között. A 371. országos ülésen, 1890. május 9-én az országgyűlés elfogadta a táblai decentralizációs törvényjavaslatot. 1890. május 12-én a győri városi közgyűlés javasolta, hogy jegyzőkönyvi elismerést adjanak mindazoknak, akik szerepet vállaltak abban, hogy a városba kerüljön a tábla székhelye. Így jegyzőkönyvben örökítették meg gróf Batthyány Lajos főispán, Szilágyi Dezső igazságügy-miniszter, Baross Gábor közlekedésügyi miniszter, Ziskay Antal – akinek nagyhatású, adatgazdag felszólalása döntő volt a győri sikerhez –, Goda Béla, Földváry Elemér, Perlaky Elek országgyűlési képviselők érdemeit és mindazok nevét, akik Győrré szavaztak az országgyűlés-

ben. A főrendek módosítás nélkül fogadták el a törvényt. A törvényjavaslatot 1890. május 17-én terjesztették fel az uralkodóházhoz szentesítés végett. A Győri Királyi Ítéltábla felavatásának napján Győr városa házain nemzeti színű lobogók tűntek fel és sok díszruhás, ünneplőbe öltözött ember volt a város utcáin. 1891. május 5-én zajlott az ítéltáblai avatóünnepség. Az ítéltábla alapító elnöke és 1881–1892-ben vezetője a későbbi igazságügy-miniszter, Erdély Sándor lett. Erdély Győrből került a minisztérium államtitkári tisztségébe, majd 1895. január 15-étől volt miniszter. Az ítéltábla második elnökévé Vörösmarty Bélát, Vörösmarty Mihály fiát választották, akinek gyámja – a költő apa korai halála miatt – Deák Ferenc lett; az ő szeretetteljes gondoskodása alatt végezte el a középiskolát és a jogtudományi egyetemet. Mielőtt Győr városában elfoglalta volna magas hivatalát, a Kir. Curia tanácselnöke volt. Három esztendővel később, ugyanúgy, mint hivatali elődje, Erdély Sándor, az igazságügyi államtitkári kinevezést kapta meg és elköltözött Budapestre. Ezután kilenc esztendeig Vági Mór vezette az ítéltáblát, aki 1904-ben Kir. Curia tanácselnöke lett. Vági után újabb neves felmenővel bíró elnöke lett táblabíróságnak: Horváth Jenő, Horvát Boldizsár igazságügy-miniszter (1867–1871) fia, aki Győrbé kerülése előtt a budapesti ítéltábla II. sz. polgári tanácsát vezette. Hodossy Lajos 1910–1919 között, Sólyom Andor 1919-től 1936-ig volt a Győri Kir. Ítéltábla elnöke. Sólyom a temesvári ítéltábla elnöki állásából került a nyugat-dunántúli városba. A felsőbbírási átalakítás előtt még két ítéltáblai elnök vezette az intézményt: Dukavits Vilmos (1936–1940) és Tormágy Lambert (1940–1948). – Az 1997. évi igazságügyi reform eredménye volt, hogy 2003-ban Budapest, Pécs, Szeged ítéltábla létesült, s 2005. január 1-jén Győrött és Debrecenben is megkezdhetette munkáját a táblabíróság.¹

A győri Törvénykezési Palota, a kir. ítélőtábla korábbi székhelye

A táblaelnökök rövid életrajzai:²

Erdély Sándor

Született: Kisjenő, 1839. augusztus 1.

Meghalt: Budapest, 1922. május 14.

Székely, nemes család sarja. Középiskoláit Nagyváradon, az egyetemet Budapesten végezte el 1862-ben. 1863-ban köz- és váltóügyvédi vizsgát tett. 1863–1865 között ügyvéd volt Pesten. 1865-ben Pest szabad királyi város tollnokává nevezték ki. 1867-ben ugyanott törvényszéki jegyző, 1869-ben főjegyzővé választották, és mint ilyen, peres ügyekben bírói szavazattal felruházva működött 1870-ig. 1870-ben a Kir. Curia semmitőszéki osztályán az igazságügy-miniszter által kinevezett segéd-előadó, 1871-ben a kir. semmitőszék kisegítő előadója, 1886-tól a Kir. Curia rendes bírása lett. 1888. augusztus 22-én a budapesti kir.

táblához tanácselnökké nevezték ki. 1891. május 5-étől a Győri Kir. Ítélőtábla elnöke. 1892. augusztus 8-ától 1895. január 15-éig igazságügy-minisztériumi államtitkár volt. 1893. november 28-án a dunaszerdahelyi kerület küldötteként, a szabadelvű párt programjával a képviselőház

tagjává választották. 1895. január 15-étől, a Bánffy-kormány egész működése alatt az igazságügyi tárcát vezette, míg 1899. február 26-án, az összminisztérium lemondása folytán állásából saját kérelmére felmentették. Miniszteri működése kezdetén keresztülvitte az egyházpolitikai törvények házassági részének életbeléptetését. Egyidejűleg széles alapokra fektetett kodifikációs tervet dolgozott ki, melynek végrehajtására a minisztériumban külön törvényelőkészítő osztályt szervezett. 1896. április 24-én belső titkos tanácsos lett. 1897-ben az I. osztályú vaskoronarendet kapta meg. Visszalépése után Gyula

város díszpolgárává választották. A magánjogi kodifikáció egységes előrehaladását biztosítandó, a törvénykönyv előkészítése végett állandó bizottságot állított fel, amely vezetése alatt a kódex alapelveit letárgyalta. A dunaszerdahelyi kerületet 1901-ig, a báni kerületet 1906-ig képviselte.

A Győri Kir. Ítélőtábla elnökei

Erdély Sándor	1891. május 5. – 1892. augusztus 8.
Vörösmarty Béla	1892. szeptember 11. – 1895. március 21.
Vági Mór	1895. július 15. – 1904. március 31.
Horváth Jenő	1904. május 14. – 1910. május 18.
Hodossy Lajos	1910. május 18. – 1919. augusztus 13.
Sólyom Andor	1919. szeptember 27. – 1936. április 23.
Dukavits Vilmos	1936. június 21. – 1940. április 29.
Tormásy Lambert	1940. május 13. – 1948
Sztodolnik László	1949. október 18. – 1951

Az 1910. évi választások alkalmával a báni kerület egyhangúlag választotta meg képviselőjének; az 1910-es évek elején az igazságügyi bizottság elnöke, az összeférhetlenségi bizottság alelnöke, a felirati és a pénzügyi bizottság tagja volt.

A 2005-ben megnyílt győri ítélőtábla új épülete

Vörösmarty Béla

Született: Pest, 1844. április 23.

Meghalt: Budapest, 1904. október 9.

Szülők: Vörösmarty Mihály költő, Csajághy Laura.

Nőtlen. Atyja halála (1855) után gyámja, Deák Ferenc gondozása alatt végezte el a középiskolát és a jogtudományi egyetemet Budapesten. A bírói pályára készülve, joggyakornokként a Budapesti Kir. Ítélőtáblához, majd onnan mint fogalmazó a semmitőszékhez került. Az ügyvédi vizsga után a Budapesti Kir. Törvényszékhez nevezték ki bírónak. 1868-ban a pesti kir. tábla ingyenyakornoka, 1872-ben ügyvéd lett, és a törvényszéki bírói tiszteletet is elfoglalta. 1876-ban a Budapesti Kir. Ítélőtáblán dolgozott. 1877-ben a Kir. Curia bírójává, 1892-ben a Kir. Curia tanácselnöke lett. Mind polgári, mind büntetőügyekben egyaránt bíraskodott. 1892-ben tanácselnök, majd a Győri Kir. Ítélőtábla elnöke lett. 1895. március 21-én a király az igazságügy-minisztérium államtitkárának nevezte ki. Államtitkári kinevezése után eleinte kormányzati ügyekkel foglalkozott, majd Plósz Sándor miniszterre történő kinevezése után a politikai államtitkári teendőket látta el. 1899-ben a nyitrai-zsámbokrési kerületnek lett képviselője az országgyűlésben. A minisztériumban főként a kodifikációs munkálatokban vett részt. 1901 őszén, Czorda Bódog nyugalomba vonulása után, a Kir. Curia másodelnöke lett és ebből a tisztségéből adódóan a Főrendiház tagja. Utolsó lakhelye: Budapest, Múzeum utca 5. A budapesti Fiumei úti temetőben nyugszik.

Vági Mór

Született: Lemberg, 1840. április 9.

Meghalt: Budapest, 1913 után

1868. augusztus 2-ától 1871. december 31-éig Somogy megye megválasztott törvényszéki ülnöke, 1872-től a Kaposvári Kir. Törvényszéknél törvényszéki bíró volt. 1881-ben a Budapesti Kir. Ítélőtáblához kisegítő bírónak rendelték. 1881. augusztus 20-ától már pótbíró, majd 1886. július 20-ától rendes bírónak nevezték ki. 1890. március 23-án mint kisegítő bíró a Kir. Curiához rendeltetett fel, ahol az I. polgári tanácshoz sorolták be. 1891. februárban kinevezték a Győri Kir. Ítélőtáblához, ahol a második, polgári tanács elnöke lett. 1893 áprilisától igazságügy-miniszteri tanácsos volt. 1895. július 15-étől foglalta el a Győri Kir. Ítélőtábla elnöki posztját. Kúriai bírói rangot kapott 1895. június 24-én. A Győri Kir. Ítélőtábla elnöki posztját 1904. április 9-éig töltötte be. 1904 áprilisában a Magyar Kir. Curia tanácselnök-bírójává lett. Szilágyi miniszter meghívására került Budapestre.

Horváth Jenő

Született: Szombathely, 1849

Meghalt: Budapest, 1911. április 9.

Szülők: Horváth Boldizsár, Schenk Klára

Felesége: Ráth Ilka. Gyermekei: Boldizsár, Clarisse, Ilona. Édesapja igazságügy-miniszter volt. Tanulmányait Szombathelyen és Budapesten végezte. 1870-ben köz- és váltóügyvédi diplomát szerzett. A Budapesti Kir. Ítélőtáblához nevezték ki segédfogalmazónak. 1871-ben az Igazságügyi Minisztérium fogalmazója, 1872-ben a legfőbb ítélőszék

tanácsjegyzője, majd 1876-ban a pestvidéki törvényszék bírása lett. Már 27 éves korában elérte a törvényszéki bírói rangot. 1880-ban a Budapesti Kir. Ítéltábla pótbírája, 1885-ben rendes bírása lett. 1891-ben, az ítéltáblák decentralizációjakor az ország egyik legnagyobb ítéltáblájához, a temesvárihoz került tanácselnöknek. Innen helyezték át a Budapesti Kir. Ítéltáblához, ahol a II. polgári tanácsot vezette egészen győri ítéltáblai elnöki kinevezéséig. 1904. április 9-étől a Győri Kir. Ítéltábla elnöke. 1910-ben kúriai bíró lett Budapesten. Utolsó lakhelye: Budapest, Hungária krt. 50. A Fiumei úti temetőben helyezték örök nyugalomra.

Hodossy Lajos

Született: Gige, 1849. május 29.

Meghalt: Győr, 1919. augusztus 13.

Szülők: Hodossy János, Terplán Lujza.

Felesége: szalánczi Csorba Matild. Gyermekei: Matild, Gizella.

1872. július 2-étől a kaposvári törvényszéknél törvényszéki jegyzőként dolgozott, 1880. december 11-én kaposvári kir. alügyésznek nevezték ki. 1881. december 5-étől kaposvári törvényszéki bíró. 1891. január 28-ától szegedi kir. táblabíró. 1897-ben a Szegedi Kir. Törvényszék elnöke lett. 1901. január 27-én nevezték ki győri ítéltáblai tanácselnökké. 1910. május 18-án lett a Győri Kir. Ítéltábla elnöke. 1919 elején nyugalomba vonult. Utolsó lakhelye: Győr, Vilmos császár út 8. 1919. augusztus 16-án temették el a győri új köztemetőben.

Sólyom Andor

Született: Arad, 1866. május 25.

Meghalt: Budapest, 1936. április 23.

Középiskolai tanulmányait az aradi főgimnáziumban végezte, 1884-ben érettségizett. A Budapesti Kir. Tudományegyetemen szerzett jogi diplomát. 1893-ban kitüntetéssel bírói vizsgát tett. Hadkötelezettségét a 33. gyalogezredben, majd a lugosi 8. gyalogezredben teljesítette mint tartalékos hadnagy. Közhivatali pályáját az Aradi Kir. Törvényszéknél kezdte, ahová 1888. július 7-én joggyakornoknak nevezték ki. 1893 áprilisában Szilágyi Dezső igazságügy-miniszter berendelte a minisztériumba, ahol 23 esztendeig dolgozott. 1894. január 18-án miniszteri fogalmazó, 1909. november 13-án valóságos miniszteri tanácsos. Központi szolgálata alatt 1906–1916-ig az Igazságügyi Minisztérium elnöki osztályának vezetője, 1916 márciusában Ferenc József az igazságügy-miniszter előterjesztésére a Temesvári Kir. Tábla elnökévé nevezte ki. 1919. szeptember 27-étől a Győri Kir. Ítéltábla elnöke. 1924 decemberében az igazságszolgáltatás terén szerzett érdemei elismeréséül a bírák és ügyészek VI. fizetési osztályának megfelelő jelleget adományozta, a magas kitüntetéssel a nagyméltóságú cím járt. További kitüntetései: 1913-ban megkapta a Lipót-rend lovagkeresztjét, 1917 augusztusában első osztályú polgári hadiérdemkeresztet kapott. 1930-ban Horthy Miklós kormányzó az ezeréves határokért vívott hősi küzdelmek emlékére alapított

katonai emlékermet adományozta számára. 1898-ban és 1906-ban jubileumi érmet is kapott. A Győri Olvasóegylet örökös díszelnöke, a Győri Automobil és Motor Club tiszteletbeli elnöke, a győri Kisfaludy Irodalmi Kör tiszteletbeli tagja volt. Győr város közgyűlése 1934-ben a törvényhatósági bizottság örökös tagjává választotta. Az igazságügyi szakirodalom terén maradandót alkotott. Munkatársa a *Magyar Jogügyi Lexikon*nak, a Grill-féle törvénytárnak. Dr. Moravcsik Ernő elmeorvos egyetemi tanárral közösen írt munkája: *Az orvos működési köre az igazságügy szolgálatában*. Megjelent írása még: *A fejelemmi jog az egészségügyi szakban*. A budapesti Kerepesi úti temetőben helyezték örök nyugalomra; dr. Saly László győri kanonok temette, az emlékbeszédet dr. Dukavits Vilmos mondta a sírnál. A Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróságon a dísztermet róla nevezték el.

Dukavits Vilmos

Született: Budapest, 1874. május 19.

Meghalt: Győr, 1945. február 26.

Szülők: Dukavits István, Schreiner Terézia Zsófia.

Felesége: Ikvai Pfeiffer Erzsébet Emilia Hermína. Gyermekei: Mária, Ilona, Vilmos.

Budapesten és Berlinben végezte jogi egyetemi tanulmányait. Diplomája megszerzése után a soproni járásbírói szolgálatra kezdett el dolgozni. 1901-ben a Soproni Kir. Járásbírói aljárásbírája, 1902-ben a Győri Kir. Ügyészség alügyésze, 1908-ban a Győri Kir. Ügyészség ügyésze lett. 1905. május 9-én Győrben megházasodott. Dr. Fischer Gyula nyugalomba vonulása után a Győri Kir. Ügyészség vezetője. 1911-ben a Soproni Kir. Ügyészséghez került, majd 1914. januártól 1918. június 11-éig a Győri Kir. Ügyészség vezetője volt. 1918-ban a Győri Kir. Ítéltábla bírása. 1926-ban tanácselnök-bírói kinevezést kapott a győri ítéltáblán. Az I. sz. büntetőtanácsot vezette. 1936–1940 között a Győri Kir. Ítéltábla vezetője. 1940-ben nyugdíjba vonult. Utolsó lakhelye: Győr, Szent István u. 8.

Irod.: Dukavits Vilmos dr. (Dunántúli Hírlap, 1918. június 29. 1. p.); Dukavits Vilmos dr. táblabíró (Győri Hírlap, 1918. június 29. 5. p.); A királyi ügyészségről (Győri Hírlap, 1918. július 11. 2. p.); Dukavits Vilmos (Győri Nemzeti Hírlap, 1945. február 27. 2. p.)

Tormásy Lambert

Született: 1882

Meghalt: Budapest, 1948 után

A bácskai származású jogász 1903-ban kezdte meg igazságügyi munkáját a Szabadkai Kir. Törvényszéken mint joggyakornok. 1913-ban a Szabadkai Kir. Törvényszék al bírójává, 1915-ben uo. törvényszéki bíró lett. Törvényszéki bíróként a magyar és osztrák hadsereg által megszállt Szerbia polgári igazságszolgáltatásának megszervezésével bízta meg a Tisza-kormány. Kragujevac székhellyel egészen a kivonulásig vezette az általa megszervezett hatalmas intézményt. Itt teljesített szolgálataiért Ferenc József-rendet kapott. Az összeomlás után, 1919 márciusában

elhagyta a szerb megszállás alá került Szabadkát. Hala-
son telepedett le. A kommün alatt nem vállalt szolgálatot,
ezért menekülnie kellett. Szülőföldjére akart visszamenni,
de a határon elfogták, s mindenétől megfosztva Budapest-
re tért vissza. A proletárdiktatúra után a Budapesti Kir.
Törvényszék lakásügyi főosztályán, majd a Népjóléti Mi-
niszteriumban teljesített szolgálatot. 1924-ben a Rácke-
vei Kir. Járásbíróság elnöke, 1926 júliusától a Pestvidéki
Kir. Törvényszék tanácselnöke. 1931-től a Budapesti Kir.
Ítéltábla bírása, 1934. június 1-jétől 1939. július 31-éig
a Kecskeméti Kir. Törvényszék elnöke, 1939. augusztus
1-jétől 1940. április 30-áig a Szolnoki Kir. Törvényszék
elnöke volt. Szolnokról került Győrbe, ahol 1940. május
13-án tette le hivatalos esküjét. 1940–1948 között a Győri
Kir. Ítéltábla elnöke. 1948 nyarán Budapestre helyezték
kúriai tanácselnöknek.

Sztodolnik László

Született: Máramarossziget, 1898. február 18.
Megtartott: Budapest, 1967. október 27.

A budapesti tudományegyetemen tanult, 1917-től részt
vett a baloldali diákmozgalomban. A Tanácsköztársaság
idején Budapesten, a rutén népbiztosságon dolgozott.
Máramarosszigeten illegális szervezkedésért többször le-
tartóztatták. Szabadulása után a kecskeméti Ref. Jogaka-
démán, ezután a szegedi tudományegyetemen folytatta
jogi tanulmányait. Ügyvédjelölt, 1923-tól bírósági fogal-
mazóként működött. 1937-től járásbírósági, utóbb Pest vi-
déki törvényszéki bírósági, 1946-tól a Szegedi Törvényszék
bírája. 1949. október 18-tól 1951-ig a Győri Felsőbíróság
(volt Ítéltábla) vezetője. 1951-től a Budapesti Központi
Járásbíróság elnöke. A Legfelsőbb Bíróságon tanácselnök
(1953), a polgári kollégium vezetője (1954), nyugdíjazá-
sáig a Legfelsőbb Bíróság elnökhelyettese (1955–1965).
Bíróként mindvégig polgári ügyekkel foglalkozott.

Biczó Zalán

Jegyzetek

¹ A Győri Kir. Ítéltábla története jelen cikk szerzőjének évekig tartó
gyűjtőmunkája eredményeképpen, a Győri Ítéltábla támogatásával
és kiadásában jelent meg: Biczó Zalán: *A győri ítéltábla története*
(Győr, 2007, 179 p., ISBN 978 963 06 2353 7) A további kutató-
munkát a könyv 14 oldalas irodalomjegyzéke segíti elő.

² Az életrajzok forrása: Biczó Zalán: *Győri jogász almanach* (kiadja
a Magyar Jogászegylet Győr-Moson-Sopron Megyei Szervezete,
Győr, 2011, 262 p.; ISBN 978-963-08-1850-6). (A kiadványról re-
cenzió olvasható e számunk 56–57. oldalán. – A szerk.)

A Jogtörténeti Szemle szerkesztőségének tájékoztatója

Örömmel tudatjuk Tisztelt Szerzőinkkel és Olvasóinkkal, hogy a *Jogtörténeti Szemlét* a Magyar Tudományos Akadémia Jogtörténeti Albizottságának javaslatára „A” kategóriás tudományos folyóirattá nyilvánították, miután teljesítette a kategória alapvető kritériumait: cikkei jelentős részét elismert szerzőgárda jegyzi, önálló, független szerkesztőbizottsága van, a tanulmányok anonim lektoráláson mennek keresztül, s a folyóirat internetes megjelenése is biztosított. A kategóriaszint emelésével természetesen felértékelődnek a *Jogtörténeti Szemlében* megjelent cikkek, s a tudományos minősítésben, a pályázatok elbírálásában is nő az itteni publikációk értéke.

A megtisztelő ranggal együtt jár, hogy a nagyobb – a Tanulmány, Műhely, Előadás és Disputa rovatban megjelenő – cikkek, tanulmányok után idegen (német) nyelvű összefoglalót közlünk. Ezért kérjük szerzőinket, hogy a jövőben benyújtandó kézírataik mellé készítsék el és küldjék meg a szerkesztőségnek tanulmányuk rövid összefoglalóját német (vagy magyar) nyelven.

E rangnak szerkesztőségünket és szerzőinket is az eddigieknél is gondosabb, jobb munkára kell ösztönöznie.

A Jogtörténeti Szemle szerkesztőbizottsága és szerkesztősége

- **2012. január 26–27-én**, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Aula Magánjában, Magyarország Alaptörvényének 2012. január 1-jei hatálybalépése alkalmából közös nemzetközi konferenciát szervezett az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara, valamint a heidelbergi Max Planck Intézet (Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht Heidelberg) az európai alkotmányos tér és a nemzeti alkotmányosság kapcsolatáról, *The European Constitutional Area and National Constitutionalism* címmel. Az eseményen, amelyet a Fritz Thyssen Stiftung támogatott, amerikai, belga, brit, luxemburgi, német, magyar, osztrák, svájci és svéd egyetemek oktatói vettek részt. Király Miklósnak, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara dékánjának megnyitója után az előadók foglalkoztak az alapjogok védelmének kérdéskörével, különös tekintettel a nemzeti alkotmánybíróságok szerepére (Dr. Kim Lane Scheppele, Princeton University; Dr. Sonnevend Pál, ELTE Állam- és Jogtudományi Karának dékánhelyettese), az alkotmányos értékeknek az Európai Unió keretein belüli jelentőségével (Dr. Armin von Bogdandy, a Max Planck Intézet, Heidelberg igazgatója; Dr. Takis Tridimas, London School of Economics and Political Science; Dr. Frank Hoffmeister, Vrije Universiteit, Brüsszel), a „nemzetközi (globális) alkotmány” koncepciójával és a fejlődés fogalmának a nemzetközi jogi elméletben való megjelenésével (Dr. Oliver Diggelmann és Dr. Tillmann Altwicker, Universität Zürich), a nemzeti alkotmányok legitimitásával kapcsolatos kérdésekkel (Dr. Matthias Hartwig, Max-Planck-Institut, Heidelberg). A konferencia első napját Dr. Sólyom László volt köztársasági elnöknek, az Alkotmánybíróság volt elnökének felszólalása zárta. A második napon az Emberi Jogok Európai Egyezménye állt a középpontban, mint a nemzeti alkotmányokat „kiegészítő” alkotmány (Dr. Christoph Grabenwarter, az osztrák alkotmánybíróság tagja és a Wirtschaftsuniversität Wien oktatója; Dr. Georg Nolte, a Velencei Bizottság volt tagja és a Humboldt Universität zu Berlin oktatója; Dr. Matthias Wendel, Humboldt Universität zu Berlin; Dr. Mahulena Hofmann, Université du Luxembourg; Dr. Colm O’Cinneide, UCL London); Dr. Joakim Nergelius, Örebro University); Dr. Berke Barna, az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának oktatója; Dr. Cathrine Dupré, University of Exeter). Délután Dr. Paczolay Péter, az Alkotmánybíróság elnöke, Dr. Christoph Grabenwarter és Dr. Armin von Bogdandy panelbeszélgetés keretében vitatták meg a többszintű alkotmányos rendszerben működő fekek és egyensúlyok témáját. A konferencia zárszavát Dr. Armin von Bogdandy mondta el.
- **2012. február 16-án**, életének 82. évében, Budapesten elhunyt Nagyné Dr. Szegvári Katalin professor emerita, az állam- és jogtudományok akadémiai doktora, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Egyetemes Állam- és Jogi Történelmi Tanszékének volt egyetemi tanára, a magyar és az egyetemes állam- és jogtörténet tudományának kiemelkedő művelője.
- **2012. február 16-án**, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Kari Tanácstermében került sor a Kar borkóstolóval egybekötött könyvbemutatójára. A Mezey Barna szerkesztésében készült *A szimbólumok üzenete. A jogi kultúra jelképei: eljárások, szokások, formák és tárgyak* című kötetet Máthé Gábor egyetemi tanár, Hamza Gábor *Iura antiqua ac iura moderna methodo Comparativa investigata – opera selecta ii* című könyvét Erdődy János egyetemi adjunktus, Réti Mária *Szövetkezeti jog* című tankönyvét Vékás Lajos akadémikus, professor emeritus, Bánya Ferenc *Eckhart mester – az értelem fénye. Fiatalkori művek, német prédikációk, tanköltemény és értekezések* című munkáját Vassányi Miklós egyetemi docens, Erdei Árpád *Tanok és tévtanok a büntető eljárásjog tudományában* című könyvét Bárd Károly egyetemi tanár, Princzinger Péter *Sportjog II.* című kötetét Sárközy Tamás egyetemi tanár mutatta be.
- **2012. február 23-án**, a Petőfi Irodalmi Múzeum Lotz Termében Bihari Mihály alkotmánybíró, egyetemi tanár, a kötet szerkesztőbizottságának elnöke és Gombár Csaba, a Korridor Politikai Kutatások Központja igazgatója mutatta be Pók Attila, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete igazgatóhelyettese moderálásával a *Magyarországi politikai pártok lexikona (1846–2010). I. kötet: Parlamenti választásokon jelöltet állító pártok* (Gondolat, Budapest, 2011) című könyvet.
- **2012. február 23-án**, a Közép-európai Egyetemen (CEU) Ayşe Gül Altınay kulturális antropológus, a Sabanci Egyetem tanára tartott angol nyelvű előadást *Ki a genocídiumban a túlélő? Az iszlamizált örmény túlélők történeteinek elhallgatása a mai Törökországban* címmel. Az előadó beszámolt arról, hogy ismeretlen számú fiatal örmény élte túl az 1915-ös genocídiumot, mint török családok adoptált fiai és lányai, illetve mint feleségek, s kivételes esetben mint férjek. Jó néhány túlélő, különösen a fiatal férfiak később csatlakoztak családjukhoz, vagy jótékonyági intézmények fogadták be őket, mások életük hátra levő részét mint „muzulmánok” élték le török, kurd vagy arab neveket felvéve. A történetírásból eddig vagy teljesen hiányzott vagy trivializált formában jelent meg ezeknek a túlélőknek a története. Az előadás bemutatta ennek a hosszú elhallgatásnak, illetve a kortárs politikai és tudományos vitákban való megjelenésének a következményeit.
- **2012. február 28-án**, az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárának aulájában Glant Tibor, a Debreceni Egyetem tanszékvezető egyetemi docense *Az amerikai-magyar kapcsolatok alakulása, 1918–1922* címmel tartott előadást.

- **2012. február 29-én**, az ELTE Egyetem téri épületének Aula Magnájában a Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék Tudományos Diákköre kerekasztal-beszélgetést rendezett, amelyen Mezey Barna, Kukorelli István és Balogh Elemér professzorok elemezték az alaptörvény és a történeti alkotmány kapcsolatát. (Az eseményről részletes beszámolót közlünk e lapszámunk 59–62. oldalán.)
- **2012. március 1–2-án**, a Szegedi Akadémiai Bizottság Székházában nemzetközi jogtörténész konferenciát rendeztek *Der Schwabenspiegel und andere Rechtsbücher im Donau-Gebiet* címmel. Jakab Éva megnyitója után Dr. Heiner Lück (Halle – Rechtsbücher als 'private' Rechtsaufzeichnungen?), Dr. Wieland Carls (Leipzig – Überlieferungsgeschichtliche Beobachtungen zum Schwabenspiegel), Dr. Homoki-Nagy Mária (Szeged – Vertragsgarantien im Tripartitum von Werböczy), Dr. Blazovich László (Szeged – Das Erbrecht in mittelalterlichen Rechtsbüchern und in der städtlichen Rechtsspraxis), Dr. Bernd Kannowski (Freiburg – Tiere im Schwabenspiegel und im Sachsenspiegel), Dr. Tringli István (Budapest – Arrest und Pfändung als Mittel des Besitzschutzes im Mittelalter), Németh János (Veszprém – Eine Stadt ohne erhaltenes Stadtrechtsbuch. Das Stadtrecht von Ödenburg im Spätmittelalter), Dr. Nikolicza Erika (Dunaújváros – Der Auf das Ofner Stadtrecht geübte Einfluss des Magdeburger Rechts in der deutschen Fachliteratur), Dr. Hamza Gábor (Budapest – Das Tripartitum von Werböczy als Rechtsquelle), Dr. Gedeon Magdolna (Miskolc – Das Rechtsbuch von Schemnitz und die Maximilianische Bergordnung) tartott előadást.
- **2012. március 8-án**, a Politikatörténeti Intézet konferenciatermében emlékkonferenciát rendeztek a Márciusi Front megalakulásának 75. évfordulója alkalmából. Sipos Péter megnyitója után Agárdi Péter (Régi és új márciusok között...), Hermann Róbert (1848–1849 emlékezete), Tóth Pál Péter (A Márciusi Front emlékezete), Salamon Konrád (A Márciusi Front megalakulásának körülményei), Pritz Pál (Külpolitikai gondolatok, illúziók), Konok Péter (Szociográfiák, társadalomismeret és a Márciusi Front), Pintér István (A népi demokrácia a Márciusi Front programjaiban) és Feitl István (A Márciusi Front szétverése) tartott előadást.
- **2012. március 19-én**, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának aulájában Balogh Margit tudományos főmunkatárs (MTA BTK TTI) tartott előadást *Magyarország és a Vatikán kapcsolatai 1945–1950* címmel.
- **2012. március 21-én**, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Aula Magnájában, a Magyar Állam- és Jogtörténeti TDK, az ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéke, valamint az ELTE ÁJK Alkotmányjogi Tanszéke és a Magyar Jogász Egylet Jogtörténeti, Római Jogi és Egyházi Szakosztálya rendezésében Súlyom László egyetemi tanár, az Alkotmánybíróság első elnöke tartott előadást *Az alkotmánybíráskodás múltja, jelene és jövője Magyarországon* címmel. (Az eseményről folyóiratunk 2012. évi 3. számában közlünk beszámolót.)
- **2012. március 21-én**, a Magyar Tudományos Akadémia Székházának Nagytermében tartotta meg az MTA Doktori Tanácsa Sente Zoltán, a győri Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara Alkotmányjogi és Politikatudományi Tanszék március 20-án kinevezett egyetemi tanára – az MTA doktora címre benyújtott – *Kormányforma és parlamentáris kormányzás a XIX. századi európai és a dualizmus kori magyar közjogban* című értekezésének nyilvános vitáját. Az értekezés opponensei: Dr. Kajtár István, az MTA doktora, Dr. Sárközy Tamás, az állam- és jogtudomány doktora, Dr. Ádám Antal, az MTA doktora, a bíráló bizottság tagjai Dr. Berényi Lajos, Dr. Kecskés László, Dr. Kilényi Géza (elnök), Dr. Ficzer Lajos, Dr. Rácz Lajos (titkár), Dr. Sári János és Dr. Tamás András voltak. A bíráló bizottság egyhangú döntéssel javasolta az MTA doktora cím odaítélését Dr. Sente Zoltán számára.
- **2012. március 21-én**, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Kari Tanácstermében rendezte meg az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Politikatudományi Doktori Iskolája Tóth Csaba *Marketingorientáció, pártrendszer és az MSZP összeomlása. A magyar pártrendszer 2004–2010 közötti változásának politikai marketing szempontú értelmezése* című PhD-értekezésének nyilvános vitáját. A jelölt témavezetője: Dr. Navracsics Tibor egyetemi docens (ELTE ÁJK Politikatudományi Intézet), a bíráló bizottság elnöke: Bozóki András egyetemi tanár (ELTE ÁJK Jogsociológia Tanszék), a bíráló bizottság tagjai: Bayer József akadémikus, egyetemi tanár (Zsigmond Király Főiskola Rectora), Kaiser Tamás tanszékvezető egyetemi docens (Pannon Egyetem Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar Társadalomtudományok és Nemzetközi Tanulmányok Intézet), a disszertáció hivatalos bírálói: Stumpf István alkotmánybíró, egyetemi docens (Alkotmánybíróság) és Dessewffy Tibor egyetemi docens (ELTE TáTK Szociálpszichológiai Tanszék) voltak.
- **2012. március 23-án**, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar Deák Termében az 1912. évi katonai jogalkotás 100. évfordulója alkalmából tudományos konferenciát rendezett az egyetem Jogtörténeti Tanszéke, Előadást tartott Kardos Sándor tanszékvezető egyetemi docens (DE ÁJK – A magyar katonai anyagi büntetőjog rövid története), Pálffy Géza tudományos tanácsadó (MTA BTK TTI – Katonai igazságszolgáltatás a XV–XVII. századi Magyarországon), Mezey Barna rektor, egyetemi tanár (ELTE – Katonai jogalkotás és igazságszolgáltatás a Rákóczi szabadságharc idején), Seres István turkológus (Kuruc törzstisztek ellen hozott halálos ítéletek a Rákóczi szabadságharcban), Farkas Gyöngyi főtanácsos, főlevéltáros (HM HL – A magyar honvéd-katonai büntetőeljárás a dualizmus korában), Hautzinger Zoltán egyetemi adjunktus (PTE ÁJK Büntető Eljárásjogi és Kriminológiai Tanszék – A katonai bünte-

tőljárás centenáriumi vetületei), Farkas Ádám tanulmányi és koordinációs megbízott (SZE BLSZK – Adalékok az 1912. évi katonai jogalkotás történetéhez), Barna Attila tanszékvezető egyetemi docens (SZE ÁJK – Katonai perek a két világháború közötti Magyarországon), Sántha Ferenc egyetemi docens (ME ÁJK – Az előjárói parancs, mint büntethetőségi akadály), Németh Imre egyetemi adjunktus (SZE ÁJK – Katonai büntetőjog és sértetti beleegyezés) és Bartók Róbert egyetemi adjunktus (SZE ÁJK – A terrorizmus megítélésének történeti aspektusai).

2012. március 30–31-én, a Pécsi Tudományegyetem konferenciatermében *Bűnbakképzés és történetírás a 20. századi Magyarországon és Európában* címmel nemzetközi konferenciát rendezett a PTE BTK „Európa és a magyarság a 18–20. században” doktori program, a Magyar Történelmi Társulat, és annak Dél-dunántúli Csoportja, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára és a Történészceh Egyesület. A konferencia témakörei: *bűnbakképzés a magyarországi történettudományban; Kiknek és miért volt szükségük bűnbakra a 20. századi Európában?; A bűnbakképzés szociálpszichológiai háttere; Ibériai bűnbakok a 20. században; „Aki kirobbantotta az első világháborút”: Dragutin Dimitrijevic-Apis a Fekete Kéz vezetőjének pere és kivégzése; A magyarok mint bűnbakok Romániában*

1920 után; A magyarországi németek mint bűnbakok 1945 előtt; A kelet-európai német kisebbségek felelősségre vonása Hitler bűneiért; Kollektív bűnbakképzés a Rákosi-korban; A magyar arisztokrácia mint bűnbak 1945 után; A Magyar Kir. Honvédség tisztjei mint bűnbakok 1945 után; A jezsuiták mint bűnbakok; Történeti alakok mint bűnbakok a szépirodalomban; Bűnbakból vádló, vádlóból bűnbak. Ellenségképek a 20. század magyarországi történelemtankönyveiben. Előadók voltak: Ormos Mária, az MTA rendes tagja, professor emerita, Pók Attila, a történettudomány doktora (MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet), Gerhard Seewann tanszékvezető egyetemi tanár (PTE BTK), Harsányi Iván kandidátus, professor emeritus (PTE BTK), Gyarmati György, kandidátus, főigazgató, egyetemi tanár (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, PTE BTK), Nagy Mihály Zoltán főigazgató-helyettes (Román Állami Levéltár), Norbert Spannenberger tudományos munkatárs (Lehrstuhl für Ost- und Südosteuropäische Geschichte an der Universität Leipzig), Püski Levente egyetemi docens (Debre-

ceni Egyetem), Szilágyi Ákos kandidátus (ELTE BTK), Pihurik Judit egyetemi adjunktus (Szegedi Tudományegyetem), Hornyák Árpád egyetemi docens (PTE BTK), Bánkuti Gábor egyetemi adjunktus (PTE BTK), Dévényi Anna egyetemi tanársegéd (PTE BTK).

- **2012. április 7-én**, a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium belső udvarra néző falán felavatták a nagyenyedi születésű, s a városhoz sok szállal kötődő Vajna Károly emléktábláját. Az avatást követően a Díszteremben Nánási László, Bács-Kiskun megye főügyésze tartott előadást Vajna Károly, a magyar történeti büntetés-végrehajtó tudomány megeremtője életéről és munkásságáról.

Vajna Károly nagyenyedi emléktáblája

cens (József nádor és a magyarországi hadkiegészítés, 1796–1804), Gergely András egyetemi tanár (1848 mátrixai), Hermann Róbert (Háborús atrocitások 1848–1849-ben), Szakály Sándor egyetemi tanár (A csendőrség mint rendvédelmi testület történetkutatói kérdései), Szabó Péter (Magyar honvédelmalakulatok és a helyi társadalom kapcsolata a keleti hadműveleti területen, 1941–1944), Kun Miklós egyetemi tanár (Sztálin és a hidegháború), Ö. Kovács József egyetemi docens (A politikai diktatúra társadalomtörténeti kérdései és forrásai).

- **2012. április 11-én**, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Pázmány-termében rendezte meg az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Jogszociológia Tanszéke Navratil Szonja *Az igazságszolgáltatás jogszociológiája. A jogászai hivatások foglalkozás-szociológiai vizsgálata (1869–1937)* című doktori dolgozatának kutatóhelyi vitáját.
- **2012. április 11-én**, a Károli Gáspár Református Egyetem Dísztermében konferenciát rendezett a Történelemtudományi Doktori Iskola (KRE) *Társadalmi, politikai és katonai konfliktusok a 18-20. században – Kutatási kérdések és történeti források* címmel. Előadást tartott Kurucz György egyetemi docens (József nádor és a magyarországi hadkiegészítés, 1796–1804), Gergely András egyetemi tanár (1848 mátrixai), Hermann Róbert (Háborús atrocitások 1848–1849-ben), Szakály Sándor egyetemi tanár (A csendőrség mint rendvédelmi testület történetkutatói kérdései), Szabó Péter (Magyar honvédelmalakulatok és a helyi társadalom kapcsolata a keleti hadműveleti területen, 1941–1944), Kun Miklós egyetemi tanár (Sztálin és a hidegháború), Ö. Kovács József egyetemi docens (A politikai diktatúra társadalomtörténeti kérdései és forrásai).
- **2012. április 12-én**, az ELTE Bölcsészettudományi Kar Kari Tanácstermében Frank Tibor egyetemi tanár (ELTE BTK) *Szalonok és politika az Osztrák–Magyar Monarchiában* címmel tartott előadást.
- **2012. április 18-án**, a KGRE BTK Reviczky utcai Dísztermében a *Történész vendégek a Károlin* című beszélgetéssorozat keretében R. Várkonyi Ágnes akadémikus asszony beszélgetőtársa Gergely András professzor volt. R. Várkonyi Ágnes kutatási területe töb-

bek közt a Rákóczi-szabadságharc, a Zrínyi-mozgalom. A történetírás, az ikonológia és történeti ökológia problémái mellett fontosnak tartja a történelem oktatásának módszertanát.

- **2012. április 24-én**, a budapesti Szlovák Intézetben *Ludovít Štúr Emléknapot* rendeztek, amelyen előadást tartott Matus László történész, levéltáros (MÁV Központi Irattár – Szlovák nyelvharc az evangélikus egyházban. A stúrovcsináról pro és kontra), Peter Macho történész (Szlovák Tudományos Akadémia – A Tátra és a szláv középpont mítosza az irodalmi szlovák nyelv létrejöttének a kontextusában), Hermann Róbert történész (Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Szlovák alakulatok a magyar szabadságharcban – önkéntesség vagy kényszer?), Daniela Kodajová történész (SZTA – „A szlávok és a jövő világa” kanyargós útja a szlovák olvasóhoz, avagy miként befolyásolta a szlovákok generációinak Štúrhoz való viszonyát e mű deformálódó emlékezete), Katona Csaba történész (MTA – Kettős fénytörés: Ludovít Štúr magyar és szláv értelmezései). Az emléknaphoz kapcsolódva mutatta be Csorba László főigazgató (MNM)

és Rudolf Chmel irodalomtörténész (SZTA) a Ludovít Štúr: *A szlávok és a jövő világa*. Válogatott írások (Pozsony, Kalligram, 2012) című könyvet.

- **2012. április 27-én**, a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karán Dr Matthew Bennett (Senior Lecturer, Royal Military Academy Sandhurst) tartott előadást *Men, Money, Motivation and Mercenaries during the Crusading era c.1100 – c.1300* címmel.
- **2012. április 27-én**, a 21. Komáromi Napok keretében, az Újvár volt Lőporraktárában történész konferenciát rendeztek „*Híres Komárom be van véve...*” címmel. Előadást tartott Bona Gábor, Gráfel Lajos, Hajagos József, Hermann Róbert, Kedves Gyula, Kemény Krisztián, Kiss Vendel, Zakar Péter. Ugyanezen a napon nyitotta meg a KEM Múzeumok Igazgatósága Klapka György Múzeumában Hermann Róbert, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum főtanácsosa a Fenyvesi Csaba, Hermann Róbert és Máday Norbert gyűjteményéből rendezett, „*Klapka György a fővezér*” című kiállítást.

HISTORIA ET IUS

Új jogtörténeti folyóirat a világhálón

Giovanni Rossi, a veronai Tudományegyetem Jogtudományi Karának jogtörténet-professzora 2012 júliusában *Historia et Ius* címen modern és középkori, on-line jogtörténeti folyóiratot indított szerkesztő társával. A szerkesztők a nemzetközi tudományos élet jeles jogtudósai. A digitális folyóirat egész Európa jogtörténészei számára biztosít publikálási lehetőséget olasz, francia, angol, német, illetve spanyol nyelven.

A *Historia et Ius* évente kétszer, júliusban és novemberben jelenik meg. A tanulmányok megjelentetése double blind peer review rendszerben történik, azaz az adott témában járatos két lektor dönt – anonim módon – a tanulmány publikálásáról.

A folyóirat első száma már olvasható a www.historiaetius.eu honlapon.

A szerkesztők a magyar jogtörténész kollégáktól német vagy angol nyelven várják a közlendő tanulmányokat az info@historiaetius.eu e-mail címre.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Albert András, PhD-hallgató, Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, Győr; **Biczó Zsolt**, könyvtárvezető, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Kari Könyvtár; **Bódi-né Beliznai Kinga**, PhD, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék; **Darák Péter**, PhD, a Kúria elnöke; **Erdei-Bagi Krisztián**, PhD-hallgató, Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar; **Farkas Ádám**, PhD-hallgató, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar; **Képesy Imre**, PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék; **Lenkovics Judit**, PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék; **Máthé Gábor**, DSc, professzor emeritus, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Kar, Állam- és Társadalomelméleti Intézet; **Pálvölgyi Balázs**, PhD, egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti Tanszék; **Pardavi László**, főiskolai docens, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Közigazgatási Tudományok Tanszék; **Révész T. Mihály**, CSc, egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti Tanszék; c. egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék; **Schweitzer Gábor**, PhD, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Egyetemes Állam- és Jogtörténeti Tanszék; **Siklósi Iván**, egyetemi tanársegéd, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Római Jogi Tanszék, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti Tanszék; **Simon F. Nándor**, szerkesztő, alelnök, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság

E számunk megjelenését a győri Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara támogatja.

TISZTELT SZERZŐINK!

A *Jogtörténeti Szemle* Szerkesztőbizottsága a szoros szerkesztési határidőre tekintettel, valamint a szerkesztés és a nyomdai előállítás megkönnyítése érdekében kéri, hogy írásait e-mail-en az agihorvath@ajk.elte.hu vagy az elesztosl@ajk.elte.hu címre küldjék el.

Kérjük, hogy nevük mellett közöljék jelenlegi beosztásuk és munkahelyük pontos és teljes megnevezését is, annak érdekében, hogy hiteles adatokat tudjunk közölni!

A szerkesztőség legfeljebb 1 éves (= 40 000 n) tanulmányokat fogad el.

A szerkesztőség kéri a következő előírások szíves figyelembevételét:

- a szöveget World programban, 12 pontos Times New Roman betűtípussal beírva kérjük megküldeni;
- a szövegben – az egyedi szerzői kiemeléseken túl – kérjük a mű-, valamint a folyóiratcímek kurziválását, továbbá a nevek, intézmények teljes nevének kiírását;
- az irodalomban említett szerző(k) teljes nevét és a mű pontos, teljes címét kérjük feltüntetni;
- az idézett vagy külön szakirodalom-jegyzékben közölt műveknél a megjelenés helyét (rövidítés nélkül), évét, a könyv kiadóját, a hivatkozott oldalak számát, folyóiratoknál – sorrendben – az évfolyamot, évet, lapszámot, valamint a hivatkozott oldal(ak) számát zárójelben kérjük megadni;
- az évszámok és az oldalszámok között hosszú kötőjelet kérünk használni;
- nem lábjegyzetet, hanem végjegyzetet kérünk;
- a jegyzetekben az ismételt hivatkozás (már említett mű) jelzése: i. m. + oldalszám;
- az oldalszámot a magyar „o.” helyett „p.” (pagina) jelzéssel kérjük ellátni;
- a végjegyzetek formázását kérjük mellőzni.

A Tanulmány, Műhely, Előadások, Disputa című rovatokban megjelenő cikkekhez, tanulmányokhoz rövid, kb. 1200–1800 leütés terjedelmű összefoglalót kérünk német nyelven.

A szerkesztőség a cikkekhez köszönettel fogad illusztrációs anyagokat. Nyomdatechnikai okokból sajnos csak fekete-fehér fotók vagy vonalas ábrák közlésére van módunk. Az illusztrációkat digitalizált formában (min. 300 pixel/inch, 300 dpi felbontásban, TIFF vagy JPEG formátumban), a fent megadott e-mail-címre vagy fényképeredetként postai úton, esetleg személyesen kérjük megküldeni.

Köszönettel a Szerkesztőbizottság

INHALT

QUELLE

DARÁK, Péter: Die Kurie für die Einheit der Gerichtsbarkeit.....	1
BÓDINÉ BELIZNAI, Kinga: Das Dezisionsrecht der Curie.....	2

AUFSÄTZE

PÁLVÖLGYI, Balázs: Auf den Spuren der Staatshaftung. Die Deutung der rechtlichen Aspekte des Attentats von Marseille (1934) in den für die ungarische Regierung angefertigten zeitgenössischen Studien.....	13
SCHWEITZER, Gábor: Der Mäzen-Professor – Wissenschaftliche Ausschreibungen von Kálmán Molnár.....	20

WERKSTATT

LENKOVICS, Judit: Alter und Strafbarkeit. Die Regelung für Minderjährige in Deutschland.....	28
PARDAVI, László: Die Evolution der Handelszölle im Altertum und Mittelalter.....	37
SIKLÓSI, Iván: Zur Geschichte des Bürgenregresses im römischen Recht.....	44

ÜBER BÜCHER

Die Botschaft der Symbole – Über das Studienband Die Botschaft der Symbole, die Zeichen der Rechtskultur: Verfahren, Brauche, Formen und Gegenstände – RÉVÉSZ T., Mihály.....	48
Monografie in englischer Sprache über die Historiografie von Salzburg im Frühmittelalter – Über das Buch von Tamás Nótári – ERDEI-BAGI, Krisztián.....	52
Ein besonderes Phänomen in der politischen Geschichte: Freisinnige Partei – Über das Buch von Ferenc Pölöskei – MÁTHÉ, Gábor.....	54
Biographiensammlung von Juristen der Stadt Győr – ALBERT, András.....	56

RUNDSCHAU

Die Begrüßung von Kállay István – RÉVÉSZ T., Mihály.....	58
Juventus victus. Über die Dissertationen von János Erdödy und János Jusztinger – DELI, Gergely	
Das Grundgesetz und die historische Verfassung – Rundtischgespräch an der Juristischen Fakultät der ELTE – KÉPESSY, Imre.....	59
Militarisierung und Demilitarisierung im Ordnungswesen – Tagung zur Geschichte des Ordnungswesens – SIMON F., Nándor.....	62
Memento statt Requiem – Gedanken anhand der Tagung zum 100. Jahrestag der Kodifikation des Militärrechts im Jahre 1912 – FARKAS, Ádám.....	65
Kurze Geschichte des Königlichen Tafelgerichts Győr und die Biographien der Leiter des Tafelgerichts – BICZÓ, Zsolt.....	67

NACHRICHTEN

Die Autoren dieser Ausgabe.....	76
---------------------------------	----

Auf der Titelseite:

Molnár, Kálmán

(Nagyvárad, 7. April 1881 – Budapest, 29. März 1961): Universitätsprofessor, Politiker.

Ab 1925 ordentlicher Professor des Lehrstuhls für öffentliches Recht an der ungarischen Königlich Elisabeth-Universität in Pécs, ab 1945 Universitätsprofessor am Lehrstuhl für öffentliches Recht an der Juristischen Fakultät der Budapester Universität, im April 1949 ging er in die Rente. Ordentliches Mitglied der Heiligen Stephans Akademie (1927), korrespondierendes Mitglied der Ungarischen Akademie der Wissenschaften (1942, 1949 zurückgestuft zum beratenden Mitglied). Im Dezember 1944 wurde er mit Mandat der Bürgerlichen Demokratischen Partei von der Universität Pécs in die Nationalversammlung als Abgeordnete delegiert.

Rechts

geschichtliche Rundschau

Internationales Redaktionskollegium:

Prof. Dr. Wilhelm Brauner (Wien), Prof. Dr. Izsák Lajos (Vorsitzender des Redaktionskollegiums), Prof. Dr. Peeter Järveld (Tallinn), Prof. Dr. Günther Jerouschek (Jena), Prof. Dr. Srđan Šarki (Novi Sad), Prof. Dr. Kurt Seelmann (Basel), Prof. Dr. Erik Štenpien (Košice)

Redaktion: Dr. Mária Homoki-Nagy, Prof. Dr. Máthé Gábor, Prof. Dr. Mezey Barna, Prof. Dr. Révész T. Mihály, Prof. Dr. Stipta István

Redakteur: Élesztős László (E-Mail: elesztosl@ajk.elte.hu)

Anschrift der Redaktion: 1053 Budapest, Egyetem tér 1-3, 2. Stock, Zi. 211 Tel./Fax: +36-1-411 65 18

ISSN 0237-7284

Herausgeber: Lehrstuhl für Ungarische Staats- und Rechtsgeschichte der Eötvös Loránd Universität, Institut für Rechtsgeschichte und Rechtstheorie der Károli Gáspár Universität der Reformierten Kirche, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Széchenyi István Universität, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität Miskolc, Lehrstuhl für Ungarische Rechtsgeschichte der Universität Szeged
Verantwortlicher Herausgeber: Prof. Dr. Mezey Barna

Verlag: Gondolat Verlag

Pálvölgyi Balázs:

A MAGYAR KÖZEGÉSZSÉGÜGYI KÖZIGAZGATÁS INTÉZMÉNYRENDSZERE 1867–1914

A győri Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karának docense e könyvében azt a hosszú folyamatot követi nyomon, amelynek eredményeképpen a 19. század harmadik harmadában, részben az orvostudomány eredményei, részben az államigazgatás fejlődése miatt váratlan gyorsasággal létrejött a közegészségügyi működő rendszere, amely messze nem volt tökéletes, de amelynek ezzel együtt páratlan eredményeket köszönhetünk. A szerző olyan kérdésekre keresi a választ, mint pl. milyen döntéseket kellett meghozni, milyen lépéseket kellett megtenni ahhoz, hogy az 1870-es évektől kezdve létrejöhessen a modern értelemben vett közegészségügyi rendszere? Milyen tényezők hátráltatták működését, milyen szempontok érvényesítése gyorsította a rendszer kiépülését? Melyek voltak azok a strukturális hibák, amelyek előrevetítették a korrekció szükségességét? A tanulmányban jól körvonalazhatóvá válnak a fő problémák, s azok a fontos pontok, amelyekkel leírhatóvá, s megérthetővé válik a közegészségügyi intézményesülésének folyamata.

ISBN 978 963 312 080 4 – ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2011, 234 p.

ALKOTMÁNYFEJLŐDÉSÜNK ÚTJAI.

Válogatás Molnár Kálmán hátrahagyott írásaiból

Válogatta, jegyzetekkel kiegészítette Schweitzer Gábor. Szerkesztette Kajtár István

Molnár Kálmán (1881–1961) a két világháború közötti magyar közjogtudomány jelentős alakja volt. Két évtizedig a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán, majd a II. világháború után két évig a Pázmány Péter Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán tanított, ahonnan 1948 őszén nyugdíjazták. A kötetben hátrahagyott, publikálásra nem került műveiből olvasható válogatás. Szerepel többek között 1944. évi akadémiai székfoglalójának kiadásra előkészített, bővített változata (A magyar király törvényki hirdetési joga történeti kialakulásában), a Magyar Jogászegyletben 1947-ben tartott előadásának szövege (Alkotmányfejlődésünk útjai), valamint 1949-ben papírra vetett, s később kiegészített visszaemlékezései.

ISBN 978 963 5001 30 7 – IDGResearch Kft./Publikon Kiadó. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2011, 200 p.

Nótári Tamás

RÓMAI KÖZ- ÉS MAGÁNJOG

Sapientia tankönyvek – Jog- és közgazdaságtudomány

Erdélyben 50 év óta először hangzanak el magyar nyelven előadások a római jogról. A tárgyat a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetemen folyó jogászképzés keretében Nótári Tamás egyetemi docens oktatja, s ugyanő készítette el az oktatás alapjául szolgáló tankönyvet. A *Római köz- és magánjog* mint tankönyv, illetve tankönyvcím egyfelől rendhagyó, másfelől hagyománykövető. Rendhagyó, hiszen a római jogi tankönyvek célja elsődlegesen – olykor kizárólagos jelleggel – a római magánjog bemutatása, s a római közjognak jóval csekélyebb teret szentelnek. Hagyománykövető, hiszen a római jog hazai és nemzetközi tankönyvirodalma (kiváltképp a magánjogi részt illetően) az évszázadok, illetve – Gaius Intitúciói fényében – évezredek alatt oly mértékben kristályosodott ki, hogy (kötött és nem változó anyagról lévén szó) mind tartalmában, mind szerkezetében minimális eltéréseket tesz csupán lehetővé. A tankönyv egyúttal nemcsak szigorúan vett római jogi tananyagot, hanem ókori kultúrtörténetet is közvetít.

ISBN: 978-973-1970-50-9 (973-1970-50-9) – Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2011, 516 p.

A DEBRECENI EGYETEM TÖRTÉNETE 1912–2012

Szerkesztette: Orosz István (főszerkesztő) és ifj. Barta János

Az 1912:36. törvénycikkkel létrehozott debreceni egyetem centenáriumi évében megjelent kiadvány külön fejezetet szentel a debreceni felsőoktatás gyökereinek, az egyetemalapítás terveinek, a Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem megalakulásának, majd szétdarabolásának. A kötet emellett bemutatja az egyetemi könyvtárat, a sportéletet, végül a 2000-ben létrejött, integrált Debreceni Egyetemet. A jelenleg 15 karral működő universitas jogelőd intézményeinek története ugyancsak szerepel a kötetben. Az Állam- és Jogtudományi Kar történetét a kötet számára Hollósi Gábor és P. Szabó Béla írta meg (141–178. p.).

ISBN 978 963 318 190 4 – Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2012, 576 p.

P. Szabó Béla:

TANULSÁGOS ÉVTIZEDEK. A DEBRECENI TUDOMÁNYEGYETEM JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI KARA (1914–1949)

A Debreceni Egyetem alapításának 100. és a Jogi Kar újjáalapításának 15. évfordulója alkalmából megjelent kötet a debreceni jogtanítás kezdeteinek és az egyetem megalapítása előtti történetének felvázolása (I. fejezet) után megismerteti a jogi kar eseménytörténetével (II. fejezet), a korabeli jogoktatás jellemzőivel és problémáival (III. fejezet), az egyetem jogtanáraival és jogtudósaival (IV. fejezet), valamint a joghallgatók világával (V. fejezet). Függelékében a kar professzorainak és szakelőadóinak, dékánjainak, a honoris causa doctori címek viselőinek, a kar által habilitált magántanároknak és a kitüntetéses doktoroknak, valamint a Debreceni Egyetem jogász rektorainak névsorát közli.

ISBN: 978 963 473 469 7 – Debrecen, kiadja a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar és a Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Lícium-Art Kiadó, 2011, 100 p.